

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITIÆ HISTORIÆ
ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2019

Notitiā historiae ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 8, číslo | Issue 2, rok | Year 2019*

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Hlavný redaktor | *Editor-In-Chief*: prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – *Istituto storico domenicano Roma*

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

HEDr. Luboslav HROMJÁK, PhD. – *TI TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

prof. Dr. István KÄFER, PhD. – *Gál Ferenc Főiskola Szeged*

doc. Viktor KICHERA, PhD. – *Uzhhorod National University, Faculty of History*

Mons. HELic. Jozef KRÍŠTOF – *Segreteria di Stato, Citta del Vaticano*

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

doc. ThDr. Radoslav LOJAN, PhD. – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

prof. Dr hab. Józef MARECKI – *Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD. – *TF, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*

Jazykový redaktor:

- **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Eva BODNÁROVÁ
- **anglického textu** | *English text Editor*: Frances KREMARIK
- **nemeckého textu** | *German text Editor*: Mgr. Marta RYNEŠOVÁ

Technický redaktor | *Technical Editor*: Marián HUMENSKÝ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Address of Editorial Publisher*:

© 2019 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of Editorial Office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572

OBSAH | CONTENTS

ÚVOD EDITORIAL	5
Počiatky a vývoj hradného panstva Šebeš (1285 – 1345).....	7
<i>The origins and the development of Šebeš castle estate (1285 – 1345)</i>	
Konštantín Daniel Bolesť	
Mary's maternal relationship towards Christians and the Church in the Middle ages	21
<i>Materský vzťah Márie voči kresťanom a Cirkvi počas stredoveku</i>	
Ladislav Varga	
Matěj Procházka (1811 – 1889) Priest – Revivalist – Writer – Pedagogue	50
<i>Kněz, buditel, spisovatel a pedagog Matěj Procházka (1811 – 1889)</i>	
Veronika Řeháková	
Kreuzweg der Prager Bischöfe und Erzbischöfe durch die Geschichte	69
<i>The Stations of the Cross of Prague Bishops And Archbishops Through History</i>	
Martin Weis	
Významné osobnosti lieskovskej farnosti v 20. storočí.....	84
<i>Important personalities of the parish of Lieskovce in the 20th century</i>	
Štefan Lenčič	
Listina ostrihomskej kapituly o závete šľachtickej Petronely z roku 1258	106
<i>Ostrihom canon 's chapter about the final nobles Petronely 's will from 1258</i>	
Daniel Bolesť	
Plastika Panny Márie Škapuliarskej	108
<i>Plastics of the blessed Virgin Mary</i>	
Katarína Martinovičová	

Zberateľské postrehy a šťastné nálezy 111

Collector observations and happy findings

Mária Spoločníková

RECENZIE | *REVIEWS* 114

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | *REVIEWERS* 116

ÚVOD | EDITORIAL

Vážení čitatelia!

Naším čitateľom ponúkame druhé číslo časopisu *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ*. Aj v tomto čísle prinášame opäť zaujímavé príspevky.

Vstupný príspevok od Daniela Boleša zo stredovekých dejín s názvom: *Počiatky a vývoj hradného panstva Šebeš (1285 – 1345)* obsahuje podrobný rozbor písomností rodu de Sebesa poskytuje údaje nielen k samotnému hradnému panstvu, ale i k okolitým majetkom v stredoveku v dobe 13. – 14. storočia.

Problematiku mariánskej úcty prináša opäť Ladislav Varga, ktorý nadväzuje na svoj príspevok v predchádzajúcom čísle. V tomto príspevku (Materský vzťah Márie voči kresťanom a Cirkvi počas stredoveku), sústredil svoju pozornosť na vzťah Márie ku všetkým ľuďom, kresťanom a následne aj ku Cirkvi v období stredoveku. Výsledkom všetkých jej titulov je – Matka Cirkvi. V druhej polovici stredoveku nastali nové vízie a nové aspekty o Márii, ktoré ju už predstavujú viac ako smútiacu matku a neskôr ako kráľovnú.

Veronika Řeháková svojím výskumom odkryla významnú osobnosť cirkevného a národného života na Morave v 19. storočí – Matěja Procházku (1811 – 1889), ktorý bol členom kruhu okolo profesora Františka Sušila, tzv. Sušilova družina. Autorka prezentuje jeho prácu ako pedagóga, revivalistu a spisovateľa.

Profesor Martin Weis z Českých Budějovic, prináša pri príležitosti sedemdesiateho výročia tzv. Cirkevných zákonov v bývalom Československu, hodnotný príspevok o dvoch pražských biskupoch a dvoch pražských arcibiskupoch, ktorí boli vylúčení z biskupského alebo arcibiskupského stolca a zomreli v exile kvôli pastoračnej horlivosti a vernosť evanjeliu Kristovi.

V poradí piaty príspevok od Štefana Lenčíša je venovaný osobnostiam lieskovej farnosti v 20. storočí. Autor zdôrazňuje potrebu skúmania cirkevných dejín aj jednotlivých farnosti a nezabúdať aj na kňazské a rehoľné osobnosti, hlavne z komunistického obdobia. Autor predstavuje najvýraznejšie osobnosti tejto farnosti v Košickej arcidiecéze, kde má zastúpenie diecézny kňaz, rehoľní kňazi a tiež rehoľná sestra.

Samostatná časť nášho časopisu *Pramene a preklady*, je venovaná prekladu stredovekých listín. Toto miesto pravidelne pripravuje Daniel Boleš. V tomto čísle ide listinu ostrihomskej kapituly, ktorá sa dotýka závetu šľachtickej Petronely z roku 1258.

V pravidelnej časti nášho časopisu uverejňujeme aj článok z umeleckej oblasti, ktorý sa dotýka obálky časopisu. V tomto čísle reštaurátorka Katarína Martiničová opisuje v základných bodoch reštaurovanie vzácnej barokovej plastiky Panny Márie Škapuliarskej v Humennom.

Túto časť ešte obohacuje aj akademická maliarka Mária Spoločníková, ktorá ponúka čitateľom svoju úvahu „o nenapodobiteľnej olejomalbe z roku 1926 na plátne s názvom „Náčrt z revúckej doliny M. Benka“, „Začal dážď“ vo vlastnoručnej písanej signatúre od Majstra Martina Benku“.

V poradí posledným príspevkom je recenzia na knihu *Košickí mučeníci*. Kniha vyšla vo vydavateľstve Dobrá kniha v roku 2019, v edícii autorov: Milana Hudačka, Rajmunda Ondruša, Petra Zubka. Autori tejto publikácie reagovali na 400-té výročie od mučeníckej smrti sv. Košických mučeníkov. Pri recenzii tejto knihy – prof. Cyril Hišem, PhD. – pripomenul aj dôležité aktivity, ktoré pri tomto výročí pripravila Košická arcidiecéza.

Milí čitatelia, prajeme Vám príjemné a obohacujúce čítanie nášho časopisu.

Redakcia časopisu

POČIATKY A VÝVOJ HRADNÉHO PANSTVA ŠEBEŠ (1285 – 1345)

Konštantín Daniel Boleš

*THE ORIGINS AND THE DEVELOPMENT OF THE SEBES CASTLE ESTATE
(1285 – 1345)*

Abstract: In the historical research of Šariš, the castle estate plays an important role. Šariš as a period conditioned economic and social system of villages also had an important influence of a political nature. It made it possible for the owner of the castle to have at his disposal greater financial means and thus build up his own armed forces.

As the territory of Šariš was affiliated to the Árpád state in the beginning of the 13th century, castle estates – their origins and development – are one of the trustworthy testimonies of this affiliation. The analysed sample is the Šebeš castle estate which fits in this period. The detailed analysis of the documents of the Šebeš family provides information not only on the castle estate itself, but also on the surrounding possessions in the Middle Ages in the 13-14th centuries.

Keywords: castle estate, Šebeš, Vysna Sebastova, Nizna Šebastova, castle, family de Šebeš, Severna, Okruzna, Trnkov, villa.

Úvod

Pri skúmaní minulosti Šariša významnú úlohu zohráva skúmanie počiatkov a vývoja hradných panstiev na jeho území. Šariš bol podľa všetkého pričlenený k Arpádovskému štátu ako posledný z územia bývalého Nitrianskeho kniežatstva. Tým ale bol svojim vznikom najmladším komitátom na území dnešného Slovenska. Toto pričlenenie v zmysle politickom, hospodárskom, spoločenskom a kultúrnom, predpokladá istú postupnosť pri zavádzaní nových štruktúr.. Preto možno očakávať i postupné zmeny tak v správe, ako i spôsobe hospodárenia či vytvárania novej infraštruktúry s významným jazykovým vplyvom. Jedným z takýchto panstiev bol Šebeš, ktorý v sebe zahrňal dediny Nižný a Vyšný Šebeš dnes Šebastovú, Podhradík,

Severnú a Okružnú nepočítajúc dediny alebo ich časti mimo tohto územia prípadne už zaniknuté dediny.¹

Aký bol počiatok a kedy vzniklo panstvo Šebeš? Kto založil tieto dediny a aký bol rozsiahly chotár panstva? Kto bol zakladateľom tohto panstva? Tieto a podobné otázky otvárajú cestu k jeho počiatkom na osi času a odpovede podajú i obraz časti skúmaného územia Šariša.

Majetok Felsebes a prvé písomné zmienky

Z písomností šľachtického rodu *de Sebes*² možno zistiť podrobné údaje o majetku *Fel Sebes*, ktorý sa nazýval do roku 1948 Vyšný Šebeš. Dnes je to obec Vyšná Šebastová.

Podrobne sa vývojom osídlenia zaoberal historik Uličný.³ Podľa jeho zistení by počiatky siahali k donácii kráľa Ladislava, ktorá sa zachovala iba v stručnom obsahu. Rok vydania listiny neuvádza, ale kráľ Ladislav by mal darovať Petrovi, Ladislavovi, Imrichovi a Dončovi, synom Buda vyšnošebeský majetok.⁴ V súvislosti so susednou obcou Nižná Šebastová spomínaný autor uvádza, že v roku 1285 potvrdil Vavrinc, šarišský župan, vymedzenie chotára „...v strednej a hornej časti Šebešského potoka pre zemana Buda..“⁵

Pravdou je, že Bud, syn Lothara z Turne mal synov Petra, Ladislava, Imricha a Donča, ale tí žili za čias kráľa Karola Róberta, ako to dosvedčuje listina z 15. júna 1328.⁶ Preto darovanie majetku *FeulSebus*, ktoré treba pripísať kráľovi Ladislavovi IV. patrilo Budovi a nie jeho synom.⁷ Potvrďuje to listina z 15. júna 1285. Preto je zrejmé, že kráľ Ladislav chcel odmeniť verné služby svojho služobníka Buda, syna Lothara z Turne, ktoré preukázal tak jeho otcovi, kráľovi Štefanovi, ako aj jemu, keď ešte ako chlapec prevzal po smrti otca kráľovskú moc. Za tieto služby kráľ Ladislav IV. daroval Budovi kráľovský majetok, „...istú zem..... pustú a neobývanú, nazývanú Holloudzalasa v komitate Šariš...“⁸ Zároveň kráľ daroval túto zem Budovým bratom Uroch, Vavrincovi, Benediktovi a Jakubovi. Priebeh hraníc majetku písomne oznámil Vavrinc, hlavný taverník a šarišský komes. Hranica začínala „...na severe pri zemi Koponus. Odtiaľ vedie na juh k Egurpotokfeu a rovnako stále na juh cez Se-

¹ Podrobne o tom súpis majetkov panstva Šebeš z roku 1623. – Magyar Nemzet Levéltár Budapest (ďalej MNL) E Urbaria et Conscriptioes (ďalej len) UeC, fasc. 6, nr. 52.

² ULIČNÝ, Ferdinand. *Najstaršia šarišská a užská šľachta*. In ŠTULAJTEROVÁ, Katarína (ed.), *Najstaršie rody na Slovensku. Zborník príspevkov o najstarších rodoch na Slovensku*. Bratislav : SHS pri SAV 1994, s. 67.

³ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice: Východoslovenské nakladateľstvo, 1990, s. 359 – 360.

⁴ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 359.

⁵ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 211.

⁶ MNL, Diplomatikai levéltár (ďalej len D1) 40539.

⁷ NAGY, Imre. *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, tom.VIII. Budapest : A.M.T. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1891, s. 239.

⁸ „...quandam terram nostram vacuum et habitatoribus destitutam Holloudzalasa vocatam in comitatu Saros existentem...“ – NAGY, Imre. *Hazai okmánytár*, s. 238.

*bushorozt k Wezeueluk a tu prechádzajúc cez riečku Sebus vedie na východ ku Solumku kde sa dotýka vrchov Ruténie...“.*⁹

Prvé čo je zarážajúce v darovacej listine, je názov majetku *Holloudzalasa* teda Havranie,¹⁰ nie *Felsebes*. Je však nad všetky pochybnosti, že sa v tomto prípade jedná o to isté územie. Potvrďuje to dohoda, ktorú uzavreli v roku 1328 synovia Buda a Peter, syn Sinku. V texte listiny je uvedené, že Peter, syn Mikuláša ako právny zástupca Petra, syna Sinku a Mikuláš, syn Mike ako právny zástupca Petra, Ladislava, Imricha a Donča, synov Buda v prítomnosti kráľa Karola prehlásili, že vo veci majetkov *Feulsebus* a *Asguth* i písomných dokumentov urobili vzájomnú dohodu. Keby Peter, syn Sinku, bol niekým znepokojovaný a zaťažovaný sporom ohľadom majetku *Felsebus*, tak potom, ak by predložil privilégium kráľa Ladislava IV., sa synovia Buda zaviazali, že budú podporovať a brániť Petra vlastnými prostriedkami. Podobne i Peter sa zaviazal, že ak by synovia Buda boli napadnutí kvôli polovici majetku *Asguth*, ktorý dal jeho otec ako výmenu za ich majetok *Felsebes*, rovnako bude brániť spomínaných synov Buda z vlastných prostriedkov.¹¹ Táto dohoda sa týkala výmeny majetkov medzi Sinkom a synmi Buda o ktorej svedčí listina z roku 1319 a podľa nej synovia dali na výmenu „...*ich zem vyčlenenú z Feulsebes so všetkými úžitkovosťami a svojim príslušenstvom menovite s lesom, lúkou, oráčinou, vodou a ostatnými úžitkovosťami v hraniciach ako sú uvedené v privilégium kráľa Ladislava...“.*¹²

Podľa tohto údaju by to znamenalo, že majetok *Holloudzalasa*, ktorý bol neobývaný a pustý, bol kedysi pred rokom 1285 súčasťou územia *FelSebes*. To, že sa dedina – *villa* nespomína, ale iba oráčiny s lúkami, ozrejmuje údaj z privilégia kráľa Ladislava o pustej a neobývanej zemi. Isté však je, že predtým to bolo územie *FelSebes*. V roku 1300, by, podľa slov historika Uličného, prisľúbil kráľ Ondrej III. „...*iný tunajší majetok...“* šľachticovi Kvetovi.¹³ Listina vydaná 9. apríla 1300 potvrdzuje, že kráľ Andrej III. daroval majetok *FelSebes*, ktorý patril ku kráľovskému hradu Šariš, istému Florentánovi s menom *Gvetho* (Gaeta – Kajetan). Bol to synovec Balda zo Spiša. Gaeta bol týmto prijatý do radov uhorskej šľachty a nakoľko bol nový a neznalý pomerov, bol on i ľudia, ktorých zhromaždí na tomto majetku, vyňatí z právomoci palatína či kuriálnych alebo komitátnych úradníkov.¹⁴ V listine

⁹ „...*a parte septentrionis a terra Kopunus, abhinc tendi versus meridiem ad Egurpotokfeu, deinde vadit similiter ad meridiem per Sebushorozt ad Wezeueluk et ibi transeundo fluvium Sebus vadit ad orientem ad Solumku ibique attingit alpes Ruthenie et sic terminantur...“.* – NAGY, Imre. *Hazai okmánytár*, s. 238 – 239.

¹⁰ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 45.

¹¹ „...*ratione dimidietatis possessionis praefatae Asguth in concambium Feulsebus per Synkam ...“* – MNL DI 40539.

¹² „...*terram ipsorum de Felsebes excisam...“.* – MNL DI 73383; Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Spišskej kapitule (ďalej AB), hodnoverné miesto Spišská kapitula (ďalej len) HM spiš. kap., *Metales Sáros*, scr. 3, fasc.1., nr. 11.

¹³ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 360.

¹⁴ FEJER, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. VI/2, Budae, 1830, s. 249 – 251.

nie sú opísané hranice, iba je zmienka, že majetok *FelSebes* bol darovaný „...so všetkými úžitkovosťami a všetkým svojím príslušenstvom menovite s dedinami, lúkami, lesmi, potokmi, mlynmí a ostatným v tých hraniciach ako bol predtým ohraničený a vlastnený...“.¹⁵ Nemenej dôležitý údaj je, že *FelSebes* bol dovtedy v správe kráľovského hradu Šariš. Možno teda predpokladať, nakoľko v darovacej listine nie sú uvedení predošlí vlastníci - ako to bolo zvykom kvôli legitimitate vlastníctva -, že založenie dediny *villa FelSebes* inicioval kráľ.

Podľa listiny z roku 1307 patrilo *FelSebes* oligarchovi Omodejovi, ktorý ho dal na výmenu Sinkovi za jeho majetok *Asguth*.¹⁶ Z obsahu listiny vydanéj v Gelnici 12. februára 1307 sa dozvedáme, že palatín Omodej z rodu Aba vymenil svoj majetok *Felsebes* so všetkými úžitkovosťami obzvlášť s lesom,¹⁷ ktorý sa nachádzal v okrsku Šariš za Sinkov majetok *Asguth*, ktorý sa taktiež nachádzal v tom istom okrsku. Omodej uviedol, že majetok Vyšný Šebeš získal. Naproti tomu Sinka, podľa slov spomínanej listiny, svoj majetok *Asguth* dostal od kráľa.¹⁸ Keď Sinka vymenil s Omodejom svoj majetok *Asguth* v roku 1307 za *FelSebes* a v roku 1319 so synmi Buda za majetok *Holloudzalasa* východnú polovicu¹⁹ znamená to, že s Omodejom predtým vymenil západnú polovicu majetku *Asguth*. Tomu však odporuje zmienka v listine z roku 1326, o ktorej bude ešte reč, podľa ktorej západná časť majetku *Asguth* ostala vo vlastníctve Petra, syna Sinku.²⁰ Preto zdá sa, že výmenu majetku medzi Omodejom a Sinkom treba vnímať vo svetle vtedajšej napätej situácie, ktorá bola pred rokom 1312. Podľa spomínanej listiny z roku 1326 územie *Holloudzalasa*, dostalo nový názov *Boodteluce*.²¹ V zozname majetkov z roku 1315, ktorých vlastníctvo potvrdil kráľ Karol Róbert Sinkovi, sa nachádza pod názvom *Budfeulde*.²² Je tu však jedna nezrovnalosť. Ak majetok *Boodteluce* získal Sinka, od synov Buda, v roku 1319 ako potom mohol byť uvádzaný v zozname majetkov z roku 1315? Bol to iný majetok hoci podobný názvom, alebo ten istý?

Listina spišskej kapituly z 24. marca 1319 o výmene majetkov polovice *Asguth* a „...zeme vyčlenenej z *Felsebes*...“²³ sa zachovala v troch exemplároch v podobe originálu. Označenie chirografom nesie jeden exemplár na dolnej strane pergamenu, ktorý je uložený v archíve hodnoverného miesta Spišskej kapituly.²⁴ Druhý exem-

¹⁵ „...sub eisdem metis...quibus antea limitata fuerat et possessa...“. – FEJER, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae*, s. 250.

¹⁶ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 360.

¹⁷ „...cum universis utilitatibus specialiter cum silvis sub antiquis metis et terminis...“. – WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*. Bratislava – Košice, 1780, s. 316.

¹⁸ „...quandam possessionem nostram acquisitam...“. – WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, 316. Wagner udáva miesto *Gunch*. V listine je uvedený *Gulnich*. – MNL DI 283396.

¹⁹ „...mediam partem possessionis suae *Asgut* a parte orientali...“. – MNL DI 73383.

²⁰ Štátny oblastný archív Prešov (ďalej len ŠOBA), Stredoveká zbierka listín (ďalej len Stred.), č. 5.

²¹ „...possessio ipsorum filiorum *Bood totalis Boodteluce nominatae circa fluvium Sebes*“. – MNL DI 73394.

²² ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 45.

²³ MNL DI 102892.

²⁴ AB, HM Spiš. kap., *Metales Saros*, scr. 3, fasc.1., nr. 11.

plár nesie tento znak hodnovernosti i na spodnej i na hornej strane a uložený je archíve rodu *Both* v Budapešti. Má zachovanú i pečať.²⁵ Tretí exemplár je takisto uložený v Budapešti v archíve rodu *Forgách* a chirograf nesie iba na hornej strane, ale nemá známky po pečati.²⁶ V listine je zaujímavé, že nie sú uvedené hranice majetku synov Buda iba je zmienka o darovacej listine kráľa Ladislava. Druhou zaujímavosťou je veta na konci dispozičnej formulky pred eschatokolom. „...Okrem toho, obe stránky úpenlivo žiadali, ak niektorá zo stránok by toto privilegium predostrela jágerskej kapitule, aby kapitula vydala svoje privilegium v súlade s obsahom tohto privilegia...“.²⁷ Prečo stránky výslovne žiadali o túto možnosť? Veď keby boli stránky predložili privilegium spišskej kapituly pred jágerskú kapitulu so žiadosťou o jej prepísanie, tá by text listiny prepísala a vydala by prepis listiny spišskej kapituly pod svojou pečaťou. Isté je tiež, že synovia Buda túto možnosť využili a jestvuje už vyššie uvedená listina z roku 1326.²⁸ V listine, ktorá svojím obsahom zodpovedá listine spišskej kapituly existuje pár rozdielov. Dalo by sa povedať, že zodpovedali viac popisu lokality z roku 1326 než z roku 1319. V listine sa okrem iného uvádza, že Peter, syn Sinka, dal svoj majetok na výmenu „...celého majetku týchto synov Bud nazývaného Budteluke pri rieke Sebes...“.²⁹ V porovnaní s oboma vydaniaми dohody možno len konštatovať, že kým v roku 1319 bola reč o zemi, ktorá bola vyčlenená z *Felsebes*, tak v roku 1326 to bol majetok *Bodteluk*, v zmysle Budov pozemok.

Ostáva teda otázne, aký bol dôvod, pre ktorý bolo potrebné robiť o výmene majetkov *Asguth* a zemou, vyčlenenou z *FelSebes*, zápis dvojmo. Prečo bola dohoda spísaná raz cez spišskú kapitulu a potom cez jágerskú? Keď neskôr vznikol v marci roku 1349 hraničný spor medzi Petrom zvaným *Poharus* a Ladislavom, synom Buda z *Asguth*,³⁰ Ladislav predostrel pred krajinským sudcom Tomášom práve listinu jágerskej kapituly z roku 1326 a nie listinu spišskej kapituly z roku 1318.³¹ Obe stránky mali na to dôvod, ktorý nie je známy. Tým ale možno predpokladať, že podobná dohoda mohla byť urobená i pred rokom 1315. Takže zdá sa, že ak zem *Budfeuld* figuruje v zozname majetkov z roku 1315, potom k výmene došlo skôr než v roku 1319, ibaže sa nám o tom nijaký dokument nezachoval. Je tiež pozoruhodné, že pri výpočte majetkov v listine z roku 1315 Sinka uviedol, že majetky *Felsebes*, *Alsebes* so zemou *Pokapala* a *Budteluk* získal kúpou i výmenou od Florentána Gaeta. Tiež, že existuje o tom listina kráľa Andreja III a jágerskej kapituly. Tak by sa dalo vysvetliť,

²⁵ MNL DI 73383.

²⁶ MNL DI 104901.

²⁷ „...idem capitulum secundum tenorem istius privilegii suum privilegium ei faceret emanari...“ - AB, HM Spiš. kap., *Metales Saros*, scr. 3, fasc.1., nr. 11; MNL DI 73383; MNL DI 104901.

²⁸ ŠOBA Prešov, Stred., č. 5.

²⁹ „...possessionis ipsorum filiorum Bud totalis Budhteluke nominatae circa fluvium Sebes...“ - ŠOBA Prešov, Stred., č. 5.

³⁰ MNL DI 64051.

³¹ MNL DI 64050.

že *Bodfeulde* – Budova zem bude totožná s *Budteluk*.³² Potom pod majetkom *FelSebes* možno rozumieť i majetok, ktorý daroval v roku 1285 kráľ Ladislav IV. Budovi i majetok, ktorý daroval Andrej III. Florentňanovi Gaeta v roku 1300 ako i spomenuté majetky *Alsebes* a *Pokapala*.³³

Majetok Sebes

Historik Uličný v monografii o osídlení Šariša vyjadril názor, že prvá písomná zmienka o Nižnej Šebastovej pochádza až z roku 1315. Vtedy kráľ Karol Róbert potvrdil Sinka vo vlastníctve majetkov na Šariši a teda aj vo vlastníctve Vyšnej i Nižnej Šebastovej.³⁴

Pravdou je, že v listine z 20. novembra 1315 Sinka požiadal kráľa Karola, aby mu potvrdil vlastníctvo na majetky Vyšný Šebeš, Nižný Šebeš a ďalšie spomenuté majetky, ktoré sa nachádzali na území Šariša.³⁵ Z obsahu listiny je tiež zrejmé, že Sinka získal majetky „...*Vyšný Šebeš, Nižný Šebeš so zemami Pokapala u Budfeulde aj s bradom Sebusku, ktorý si nechal Sinka postaviť na Machkakew a rovnako i zem Kapanoš z titulu kúpy a výmeny s Gutho cez privilegium kráľa Andreja ...a jágerskej kapituly*...“.³⁶ Sinka pred kráľom neuviedol alebo aspoň, keby to bol povedal, aby sa to ani neuvádzalo, že vyšnošebeský majetok získal výmenou od Omodeja. Ten bol predtým palatínom. Avšak jeho synovia bojovali proti kráľovi na Rozhanovskom poli v roku 1312. Sinka uviedol, že získal vyšnošebeský majetok od spomínaného Florentňana „...*kúpou a výmenou*...“ a dosvedčuje to listina kráľa Andreja. Pravdepodobne Omodej násilne odňal Sinkovi *FelSebes*, čo by aj nasvedčovala veta z tejto listiny, kde sa uvádza, že Sinka „...*sa postavil proti synom Omodeja i proti Demetriovi v našich službách a tým vystavil seba i všetko svoje imanie, celý svoj majetok ničeniu*...“.³⁷ Ak však existovala listina o kúpe a výmene potvrdená privilegiom kráľa Andreja III. potom by Sinka získal vyšnošebeský majetok pred rokom 1301 i s dedinou *Alsebes* a zemou *Pokapala*. Potom by bolo možné, že i zem *Buda* získal pred týmto rokom.

Historik Uličný však uvádza, že Nižný Šebeš jestvoval v 13. storočí a bol starší ako Vyšný Šebeš vzhľadom na postupnosť osídlenia „...*hore údolím potoka*...“.³⁸ Nikde však nenachádzame písomné zmienky o Nižnom Šebeši skôr ako po roku 1315. O Vyšnom Šebeši existujú písomné zmienky z roku 1300 a 1307. Ak by predsa len vyšnošebeský majetok bol na začiatku 14. storočia viac rozvinutejší, potom by musela existovať okolnosť, ktorá by to podmieňovala. Zdá sa, že predsa jedna okolnosť tu zohrala rozhodujúcu úlohu. V opise hraníc majetkov Solivaru z ro-

³² ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 45.

³³ MNL DI 102892.

³⁴ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 211.

³⁵ MNL DI 102892.

³⁶ MNL DI 102892.

³⁷ „...*se et sua opponendo universas possessiones et villas destructioni et desolationi*...“ – MNL DI 102 892.

³⁸ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 212.

ku 1285 je uvedené, že hranica „...ide k vršku Mogluch a odtiaľ ide k jednému kopcu, ktorý prejde smerom na juh a vstúpi do veľkej cesty. Po tejto ceste ide smerom na juh, vstúpi do rieky Sebes a prejdúc ju na južnú stranu príde po tejto ceste k prameňu istej rieky Medyes Pothoka, ktorá je hraničnou so zemou obyvateľov z Kellemes...”.³⁹ Vršok Maglouch je podľa Šmilauera Maglovec (546 m) a leží pri Kapušanoch⁴⁰ a Medyes Pothoka – Meddöspatak – identický so Szárázpatak – Suchý potok. Ten sa nachádza na sever od Solivaru.⁴¹ Z uvedenej písomnej zmienky sa dozvedáme o existencii veľkej cesty – *via magna*, ktorá územím FelSebes prechádzala. Je pochopiteľné, že prítomnosť veľkej cesty – *via magna* by mohol byť dôvod založenia dediny *villa FelSebes* skôr než založenie *Alesebes* – Nižného Šebeša.

Z uvedených faktov – písomností z rokov 1285 – 1307, veľká cesta, vlastníctvo kráľa a potom i zástupcov z rodov šľachty – sa možno na jednej strane domnievať, že neďaleko cesty bola založená pred rokom 1285 dedina – *villa FelSebes*. Zrejme bola založená na popud kráľa a z jeho prostriedkov. Dostala názov od mena potoka *Sebes*. Keďže sa nachádzala v hornej časti toku, nazvala sa *villa Felsebes* – Vyšný Šebeš. Podľa zmienky z roku 1300 už sa na tomto území nachádzali aj iné dediny. Preto možno predpokladať, že keď sa menuje *FelSebes* tak zrejme bol kmeňovým majetkom, na ktorom postupne zakladali ďalšie dediny – *Alesebes* – Nižný Šebeš, Pokapala, *Holloudzalasa* – Havranie⁴² či iným slovom *Budfeulde* – Budova zem. Na druhej strane postupnosť osídlenia, ako uviedol Uličný, by smerovala hore údolím potoka, musela byť v tom čase založené aj *villa Kelemes* – Lubotice. Za predpokladu, žeby *villa Kellems* bola založená skôr než *villa FelSebes* možno predpokladať, že územie dediny – *villa FelSebes* bolo vyčlenené z územia dediny – *villa Kellemes*?

Dva dôvody by svedčili za tento vývoj. Nikdy sa do roku 1315 neuvádza majetok *Sebes* ale vždy ako *FelSebes*. Znamenalo by to, že ak by osídlenie išlo hore údolím potoka, tak išlo od riečky Sekčov. V jej blízkosti a blízkosti riečky *Sebes* sa nachádzal chotár dediny *Kellemes*. Podľa historika Uličného jestvuje darovacia listina majetku *Kellemes* z čias kráľa Ladislava IV.⁴³ Ak by kráľ Ladislav IV. daroval dedinu *villa Kellemes* niektorému zo svojich služobníkov, tak by ju odčlenil od územia *FelSebes*, ktoré zostalo v správe kráľovského hradu. Tým môžeme predpokladať, že *villa Kellemes* bola založená za čias kráľa Štefana V. alebo na konci vlády kráľa Belu

³⁹ Opis hraníc majetkov Sovar, Soupotok a Delne z roku 1285 nesie údaj o tejto ceste. Hranica „...uenit ad monticulum Mogluch et inde venit ad vnum Berch et ipsum saliendo versus meridiem cadit ad magnam viam et per eandem viam eundo adhuc versus meridiem cadit in fluuium Sebes et salit ipsum ad partes meridionales et per eandem viam venit ad caput cuiusdam fluuii Medyes Pothoka qui separat a terra populorum de Kellemes...”. – WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. XII., Pest, 1874, s. 441; MNL D1 57218.

⁴⁰ ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Nákl. učenej spoločnosti Šafaříkovy, Bratislava, 1932, s. 224.

⁴¹ ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*, s. 410.

⁴² ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 45.

⁴³ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 176.

IV. Jeden dôvod je proti – chýba spojitosť názvu ako je v prípade majetku *Delne*; *Delne* a *Delnefeu*. Podobne by sa čakalo, že bude *Sebes* a *FelSebes*. Ba, ako neskôr ukazujú písomnosti, došlo k zmene názvu majetku *FelSebes* na *Sebes*, pričom názov dediny zostal *Felsebes* – Vyšný Šebeš. Pri porovnaní opisu hraníc majetku *Sovar* v darovacej listine z 8. januára 1285 v dvoch exemplároch možno vidieť, že hranicu tvoril medzi *Kellemes* a *Sovar* pri rieke Sekčov Suchý potok – *Zaraspotoka* alebo *Medyepotoka*. Pritom hranica majetku *Kellemes* začínala pri prameni tohto potoka.⁴⁴ Z uvedených skutočností je možné tvrdiť, že ak dedinu *villa Kellemes* daroval už kráľ Ladislav IV., teda pred rokom 1290; a v roku 1300 daroval *FelSebes* kráľ Andrej III., ako súčasť majetkov hradu Šariš, potom by sa dalo rozsiahle územie dediny *villa FelSebes* i s ďalšími dedinami považovať za odčlenené územie dediny *villa Kellemes* a to pred rokom 1285. Preto možno predpokladať dobu, v ktorej daroval kráľ *villa Kellemes*; mohlo sa to udiť pred rokom 1285. Od roku 1320 možno hovoriť už o majetku *Sebes* nie *FelSebes*, čím zároveň možno povedať, že panstvo *Sebes* – Šebeš začal budovať Sinko, syn Tomáša. Zomrel pri obliehaní hradu Trenčín v roku 1321.⁴⁵ Po jeho smrti zdedil otcove majetky, syn Peter, zvaný *Churba*.⁴⁶

Hrad Sebes – Šebeš

Doteraz z uvedených skutočností možno predpokladať, že majetok *Felsebes* bol so všetkou pravdepodobnosťou vyčlenený z územia dediny *villa Kellemes* niekedy za čias kráľa Ladislava IV. a to iste pred rokom 1285. Majetok patril do správy kráľovského hradu Šariš do roku 1300, kedy ho daroval kráľ Andrej III. Florentánovi, ktorý sa volal Gaeta. Od neho ho kúpil ešte pred rokom 1301 Sinka. Hrad postavil Sinka pred rokom 1299 na kopci *Machkaku* a nazval ho *Sebesku*.⁴⁷

Ak kráľ Andrej III. 9. apríla v roku 1300 daroval Vyšný Šebeš Florentánovi a Sinka vymenil so synmi Buda niekedy pred rokom 1301 *Holloudzalasa* – *Havranie* a tieto majetky siahali k rieke Šebeš a pretínali územie na ktorom tečie, ako mohol postaviť oveľa skôr na tomto území hrad? Ostáva iba jediná možnosť, že postavil hrad na území majetku *Sovar*, nakoľko bol synovcom Juraja, syna Šimona z rodu Bokša. Sinkova matka bola Jurajova sestra.⁴⁸ Potom by jeho snahy získať okolité majetky boli odôvodnené aj keď by sa dalo predpokladať, že mohlo by to byť práve

⁴⁴ „...vadit ad locum qui vocatur Nodnyu in eodem fluvio Zebcheu et ibidem salit extra Zaraspotoka et per eundem rivulum vadit ad orientem et inde vadit ad viam quae vocatur harch et per eandem viam iterum vadit ad septentrionem et inde procedens vadit ad Sebes aquam...“. – WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, s. 437; „...cadit ad magnam viam et per eandem viam eundo adhuc versus meridiem cadit in fluuium Sebes et salit ipsum ad partes meridionales et per eandem viam venit ad caput cuiusdam fluuii Medyes Pothoka qui separat a terra populorum de Klemes...“. – WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, s. 441.

⁴⁵ FEJER, Georgius. *Codex diplomaticus Hungariae*, VIII/2, s. 358.

⁴⁶ MNL DI 102891.

⁴⁷ „...a parte videlicet castris Sinka praenotati...“. – MNL DI 57229.

⁴⁸ MNL DI 57229.

naopak. Najprv mal Sinka získať majetky a potom postaviť hrad a nie žeby najprv postavil hrad a potom k nemu pripájal územia. Zatiaľ to ale tak vyzerá. Pri pozorovaní skúmaní metačných listín majetku *Sebes*, ktorý je identický s územím majetku *Felsebes*, sa dá približne lokalizovať poloha majetkov *Holloudzalasa*, neskôr *Boodteluk* a *Kappanos*. Prvý z nich, ako už bolo spomenuté, vznikol na území *Felsebes*, lebo bol z neho vyčlenený. Ten druhý susedil s územím *Felsebes* a pravdepodobne bol odčlenený z neho tiež.

Z prepisu listín rodiny *de Sebes*, ktorý nariadil cisár a uhorský kráľ Matej II. v roku 1612⁴⁹ je zrejmé, že existovali dve verzie opisu hraníc majetku *Sebes*. Prvou z nich bola listina jágerskej kapituly z roku 1320.⁵⁰ Kapitula na základe príkazu kráľa Karola urobila obchôdzku a vytýčenie hraníc majetku *Sebes* 29. októbra 1320.⁵¹ V prítomnosti susedných vlastníkov menovite Mikuláša syna *Pows*, Petra zvaného *Fynth*, *Jakch* a *Lachk*, synov Mikuláša, syna *Irizlau* a Jakuba, syna Dionýza a v prítomnosti člena kapituly, magistra Vavrince, archidiakona z *Kemey*, urobil obchôdzku medzníkov a vytýčenie nových, človek kráľa v osobe Andreja, syna *Pous* z *Pušoviec* (*Pousfalva*). Túto úradnú obchôdzku hraníc urobili spomínaní zmocneníci kráľa na žiadosť Petra, syna Sinku. Hranica začínala pri istej studni na severnej strane majetku *Sebes* a viedla na východ k potoku *Fyzes*. Odtiaľ viedla hranica ďalej na východ k inému potoku *Setheth* a v jeho prameni pokračovala ďalej na východ k rieke *Scend*, odkiaľ sa pripojila k hraniciam majetku *Kappanos*. Po týchto hraniciach pokračovala hraničná čiara k miestu *Bukelaza*. Potom ďalej na východ hranica viedla pomedzi dva kopce *Kwken* a *Kweswez* a prešla k rieke *Egurpotok*. Odtiaľ prechádzala hranica ďalej k rieke *Chyrwelis*. Priebeh týchto hraníc schválil i kráľ Karol Róbert v roku 1325.⁵²

Inú verziu opisu severnej hranice majetku podáva listina spišskej kapituly z 5. novembra 1345. V nedeľu pred sviatkom Všetkých svätých kráľov človek v osobe Mikuláša, syna *Dominka de Nadfu* (Šarišská Trstená) v prítomnosti prebendára kapituly magistra Štefana ako aj zástupcov kráľa obišiel hranice majetku *Sebes* a majetku *Kapy*. Zúčastnení boli zástupcovia kráľa, menovite Michal zástupca vojaka Petra zvaného *Poharus*, ktorý bol vyslancom kráľa, lebo v tom čase boli *Kapušany* majetkom kráľa. Tiež richtár s prísažnými a ostatnými obyvateľmi dediny *villa Kapy*. Obchôdzka sa robila na žiadosť Petra, syna Sinku. Prešli hranicu od začiatku, pri rieke *Sekčov*, na mieste kde sa nachádzal brod. Tam sa zvyklo prechádzať do dediny *villa Finta* a na tomto mieste boli dva medzníky z hlíny. Potom prešli

⁴⁹ MNL D1 103942.

⁵⁰ Listiny požadoval na súdnom dvore v Bratislave, v čase stanovenom uhorským snemom v prítomnosti kráľovského tribunálu Žigmund *Forgach de Ghymes* (Forgáč z Jelenca), nakoľko sa stal vlastníkom panstva Šebeš. Keďže nemohol získať od nástupcu vlastníckych práv istých podielov panstva listiny v originále – boli to tri fascikle s 37 listinami – dostal ich formou transumptu. – MNL D1 103942.

⁵¹ KRISTÓ, Gyula. *Anjou-kori Oklevéltár*. V., 1318 – 1320, Budapest – Szeged, 1998, nr. 925, s. 355.

⁵² KRISTÓ, Gyula. *Anjou-kori Oklevéltár*. V., s. 355; MNL D1 57459.

pomedzi lúku spomínaného Petra a oráčiny obyvateľov *Kapy* k ďalším medzníkom smerom na juh. Odtiaľ sa hranica zatačala na východ a preto vystúpili po značnej vzdialenosti k istému prameňu zvanému *Tacacutha*. Odtiaľto šli ďalej na východ pomedzi role a medzníky až pri istých medzníkoch sa obrátili na sever a prešli až k potoku *Fyzes*. Okolo tohto potoka pokračovali popri medzníkoch ďalej na východ. Potom popri medzníkoch šli na sever až zostúpili k inému potok *Egerpatak*. Po tomto potoku popri medzníkoch vystúpili na východ až prešli jednu cestu, ktorá viedla z *Kapy* do *Eppuries*. Od cesty šli na sever a po istej vzdialenosti došli na veľké rúbanisko. Po ňom šli trochu na sever popri medzníkoch a prišli k prameňu potoka *Secethpatak*. Odtiaľ šli ďalej popri medzníkoch na sever ku kopcu *Halm* a potom ďalej na sever až vyšli z rúbaniska a dorazili k oráčinám. Tento úsek hranice delil územie *Sebes* od *Kapi* a spomínané polia patrili z jednej strany dedine *villa Kapi* a z druhej *villa Sebes*.⁵³

Od tohto miesta hranica ďalej zostupovala najprv na východ a potom trochu na juh popri medzníkoch. Odtiaľ hranica prešla na východ až k veľkej ceste – *via magna* a zostúpila do riečky *Moglouch*. Popri nej sa pohli vystupujúc všetci zúčastnení trochu popri jej toku a medzníkoch až vyjdúc z nej sa obrátili akoby na sever k medzníkom a potom akoby na juh k iným medzníkom. Pokračovali ďalej na juh až došli k prameňu istého potoka po ktorom šli na východ k inému potoku popri medzníkoch. Tieto hranice oddeľovali územie *villa Kapi* od územia *villa Kappanus*. Popri tomto potoku šli istú vzdialenosť na východ a vyšli z neho popri medzníkoch a vystupovali na východ až k istému vrchu *Berch* a odtiaľ popri medzníkoch zišli k riečke ku brodu nazývanému *Konosreu*. Tento úsek hraníc oddeľoval majetok Petra *Scenegetew* od *Kapi*. Odtiaľ najprv vystupovali na sever potom na juh popri medzníkoch až nakoniec všetci zúčastnení došli smerom na východ k istému vrchu *Berch*, na ktorom boli medzníky. Od vršku zišli na východ až ku potoku *Keuespatak*, ktorý prešli a pokračovali na východ. Potom sa obrátili na sever a došli k inému potoku s tým istým názvom a pokračovali týmto smerom k ďalším medzníkom. Toto územie pretínala hranica medzi dedinou Petra *Gergurfolva* a dedinou *villa Keken*, dnes je to Trnkov, ktorá patrila ku *villa Kapi*. Na tomto mieste obchôdzka skončila. Nakoľko ďalej na sever až k potoku *Cherveles* viedol už len les či lesnaté územie.⁵⁴

Z týchto údajov možno vyčítať, že ak majetok *Kappanos* sa podľa tohto opisu nachádzal medzi dedinou *Scenegetew*, dnes je to Severná a riekou Sekčov; potom i *Holloudzalasa* neskôr *Budteluk* sa musel nachádzať v týchto miestach. Ak v roku 1345 dediny *Keken* dnes Trnkov a *Gergurfolva* teda Gregorova dedina sa nachádzali pri zalesnenom území tak *Keurusfew*, dnes Okružná, ležala nad touto zaniknutou dedinou a azda aj vyššie než dnes. Pri obchôdzke hraníc majetku *Sebes* z januára

⁵³ MNL DI 64030.

⁵⁴ MNL DI 64030.

1356 Mikuláš Soós tvrdil, že vrch Maglovec sa nachádzal nad majetkom Petra, syna Sinku s názvom *Keuressfeu* – dnes je to Okružná a tvoril hranicu medzi majetkami *Sovar* a *Sebes*.⁵⁵ Nad Okružnou sa dnes nachádza v jej chotári z južnej strany vrch Dubová hora (763 m) s výbežkom orientovaným na juhozápad (675 m). Ale staršie sídlisko *Keurusfeu* treba hľadať vyššie a tým vrchom by bol vrch (544 m) v ktorom je dnešný lom zvaný Maglovec. Potom tento vrch, ktorý spolu s nižšie – za prameňom Kapušianskeho potoka – na juh existujúcim výbežkom, by mohol tvoriť hranicu udávanú listinou z roku 1285. A riečka *Maglouch* uvedená v metácii z roku 1347, by mohol byť spomínaný Kapušiansky potok. Pri pohľade na mapu ihneď nám padne oko na polohu bývalého hradu *Sebes*, ktorý je nad touto pomyselnou hraničnou čiarou. Preto mohol Sinka postaviť hrad, lebo ho staval na území majetku *Sovar*. Tiež to znamená, že bol postavený nad veľkou cestou – *via magna*.

Záver

Na základe rozboru listín z 13. – 14. storočia, ktoré patrili rodu *de Sebes* som prišiel k nasledovným uzáverom. Panstvo *Sebes* začal stavbou hradu a skupovaním či výmenou pozemkov s majiteľmi susedných majetkov zakladať Sinka, syn Tomáša. Bol synovcom Juraja, syna Šimona z rodu Bokša. Dá sa predpokladať, že vznik majetku *FelSebes*, ktorý bol v tesnej blízkosti Sinkovho hradu podnietil niekto z uhorských kráľov. Pri predpoklade, že by územie *Felsebes* bolo vyčlenené z územia *Kellemes* a už za čias kráľa Ladislava IV. existujú majetky (*Budteluke*, *Kappanos*), možno predpokladať vznik dediny *villa FelSebes* za vlády Štefana V. alebo i koncom vlády Belu IV., okolo roku 1270. Hrad si dal Sinko postaviť niekedy pred rokom 1299. Nakoľko hrad *Sovar*, ktorý bol v susedstve poslúžil ako útočisko pred Tatármi (1285),⁵⁶ ktorí prešli i územím Šariša a ho plienili, iný hrad sa v jeho blízkosti v tom čase nespomína. Preto obdobie, kedy so všetkou pravdepodobnosťou hrad postavili, možno predpokladať medzi rokmi 1285 – 1298. Nakoľko dedina *villa Asebes* sa stále spomína ako súčasť majetku *Felsebes* možno predpokladať, že bola založená na jeho území a je preto mladšia. Medzi rokmi 1320 – 1345 boli na majetku *Sebes* založené ďalšie dediny *villa Scenegetew* – dnes Severná a *Gregurfolva* – zaniknutá Gregorová dedina. Otáznou ostáva zatiaľ dedina *Keurusfeu* – dnes Okružná.

RESUMÉ

Pri výskume dejín Šariša dôležitú úlohu zohráva prieskum počiatku a vývoja hradných panstiev. Vzhľadom na dobu začlenenia regiónu – bývalého územia zanik-

⁵⁵ MNL DI 57347.

⁵⁶ WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Saros*, s. 311; FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae civilis ecclesiasticusque*. VI./2, Budae 1830, s. 150 – 152.

nutého kniežatstva – do Arpádovského štátu poskytujú práve písomnosti hradných panstiev množstvo údajov o tejto dobe.

Tým, že došlo k stretu dvoch kultúr v dobe, ktorú my nazývame – poučení humanistami – stredovek, nutne došlo k prienikom i v oblasti hospodárskej, spoločenskej a politickej. Listiny z polovice 13. storočia a začiatku 14. storočia svedčia o rozsiahlych zalesnených priestoroch, ktoré u historikov zo začiatku 20. storočia (Niederle, Hóman, Chaloupecký) budili dojem, že boli ľudoprázdne. Až slovenskí historici otvorili otázku v polovici 20. storočia (Halaga, Varsík a ďalší) a spolu s archeológmi (Budinský – Krička, Polla), národopiscami a linguistami (Kniezsa, Moór a iní) hľadali odpoveď, odkedy sú Slováci na východnom Slovensku. Po pozornom skúmaní došli k uzáveru, že niet pochyb o tom, že východné Slovensko patrilo k Svätoplukovej ríši. To znamená, že spôsob života na hradiskách, z ktorých niektoré boli skúmané (Koprivnica, Šarišské Sokolovce), bol i v tejto oblasti niečím samozrejším. Sloveni pred 13. storočím prenikli zo západného Slovenska až k hornej Tise – Zemplínska a Užská stolica. Je preto prirodzené, že keď pravdepodobne za vlády kráľa Ondreja II bol postavený hrad Šariš začal sa v jeho okolí šíriť nový spôsob života – život vo *villa*.

Tieto udalosti stoja na počiatku komitátu a neskôr župy Šariš. Preto možno očakávať zakladanie dedín – *villa* z iniciatívy kráľov i šľachty. Uplatňovanie uhorského zvykového práva i cirkevného práva menil nielen život domácich Slovenov, ale v spoločnom nažívaní s cudzincami (Nemci, Maďari, Rusi) vytváral základ novej mentality. Tvoril sa nový jazyk – východoslovenské nárečia – a prienik kultúr dal miesto vytvoreniu kultúry, ktorá je typická pre východné regióny vôbec (Abov, Zemplín). Tvorila sa nová politická sila – šľachta a neskôr mešťania, ktorá istým spôsobom ovplyvnila zmýšľanie pospolitého ľudu.

Preto skúmaním počiatkov a vývoja hospodársky účinných celkov – *villa* či ďalšieho útvaru hospodárskeho aj spoločenského charakteru – hradných panstiev – *dominium* možno očakávať prísun ďalších poznatkov cenných pre históriu Šariša. Jedným z takýchto hradných panstiev bolo panstvo *Sebes* – Šebeš. Cieľom príspevku bolo postupne zmapovať počiatky a vývoj tohto panstva na základe písomnosti rodového archívu *de Sebes*. Z doteraz známych údajov možno predpokladať vznik rozsiahleho územia – v údolí riečky Šebeš – dediny *villa Kellemes*, ktoré bolo pred rokom 1285 rozdelené vznikom *FelSebes* – dnešná Vyšná Šebastová. Na tomto území postupne boli zakladané z iniciatívy uhorských kráľov ďalšie dediny *villa Alsebesi* – dnešná Nižná Šebastová, *Scenegetew* – Severná, *Keurusfew* – Okružná, či zaniknuté dediny *Holloudzalasa*, *Gregorfalva*, *Pokapala*. Vznik hradného panstva možno pripísať Sinkovi, synovi Tomáša, ktorý bol synovcom Juraja, vlastníka panstva *Sovar*. Sinko dal vybudovať hrad a postupne kúpou a výmenou majetkov dal základ hradnému panstvu *Sebes* – Šebeš. Veľmi cenný údaj, je zmienka o veľkej ceste – *via mag-*

na, ktorá určite prechádzala cez Soľnohrad – *Castrum salis* a bola významnou obchodnou i vojenskou tepnou z čias Veľkej Moravy.

Tento príspevok nemá za úlohu vyčerpávajúcim spôsobom predložiť dejiny hradného panstva Šebeš, ale skôr je to náčrt, z ktorého možno čítať i dejiny Slovanov, ktorých krajina plná lesov s hradiskami a cestami po úpäť hôr začal získavať novú tvár príchodom cudzincov a novej hospodárskej, politickej i kultúrnej odlišnej spoločnosti.

SUMMARY

In the research of the history of Šariš, an important role is played by the research origin and development of castle estates. Regarding the time of the integration of the region – former territory of the vanished principality – in the Árpád state, the documents of the castle estates provide us with much information on this period.

As the clash of the two cultures happened during time which, taught by humanists, we call the Middle Ages, it necessarily overlapped in economic, social and political areas. Documents dated from the 13th and the beginning of the 14th centuries testify to the vast forested areas which gave early 20th century historians the impression that they were deserted. In the mid-20th century Slovak historians (Halaga, Varsík and others) together with archaeologists (Budinský-Krička, Polla), ethnography experts and linguists (Kniezsa, Moór and others) opened the question which they were trying to answer – since when have there been Slovaks in eastern Slovakia. After detailed research, they concluded that there is no doubt that eastern Slovakia had belonged to Great Moravia. That signifies that the way of life in the fortified settlements, some of which had already been researched (Koprivnica, Sarisske Sokolovce), was natural in this area. Before the 13th century Slavs penetrated from western Slovakia as far as the upper Tisa – Zemplén and Ung county. That is why it is natural that when, presumably under King Andrew II, the Šariš castle was built, a new lifestyle began to spread in the surroundings – life in *villa*.

These events stand at the beginning of the Šariš county and later the Šariš župa. That is the reason we can expect the foundation of villages – *villa* on the initiative of the king or nobility.

Applying the Hungarian customary law and canon law changed not only the life of Slavs, but also created the basis of a new mentality by living together with foreigners (Germans, Hungarians, Russians). A new language was created – eastern Slovak dialect – and the overlap of cultures gave way to the creation of the culture generally typical for eastern regions (Abov, Zemplín). A new political force was in the process of its creation – nobility and later townsmen, which in a way affected the way of thinking of the common people.

That is the reason why by researching the origins and the development of the economically effective units – *villa* or the other form of the economic and social

character – castle estates – the findings from the *dominium* are precious in the history of Šariš. One of these castle estates was the estate of Šebeš. The aim of this article was to map the gradual beginnings and the development of the estate from the documents of the Šebeš family archives. -Based on the information we have today, the origin of a vast area can be presumed – in the valley of the river Šebeš and the village *villa Kellemes* – which was before 1285 divided by the origin of the present village Vysna Sebastova *FelSebes*. In this area, other villages were gradually founded by Hungarian kings: *villa Asebes* – present Nizna Sebastova, *Scenegetew* – Severna, *Keurusfew* – Okruzna or vanished villages *Holloudzalasa* – Havranie, and *Gregorfalva* Gregory's village, *Pokapala*. The origin of the castle estate is possible to ascribe to Sink, the son of Thomas, who was the nephew of George, the owner of the *Sovar* estate. Sinko had the castle built – before the year 1299 – and gradually by purchase and exchange of possessions (1300 – 1319) laid the foundations of the Šebeš castle estate. Of key importance is the mention of a great road – *via magna*, which passed through the Salt Castle – *Castrum salis* and was a significant trade and military route dating back to Great Moravia.

The aim of this article is not to describe the history of the Šebeš castle estate in its entirety, but to sketch it, and thus offer an opportunity to read about the history of Slavs. Their forested country together with fortified settlements and paths over the hills began to change into a different shape after the arrival of foreigners, thus forming a new society on an economic, political and cultural level.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:danielb.posta@gmail.com

MARY'S MATERNAL RELATIONSHIP TOWARDS CHRISTIANS AND THE CHURCH IN THE MIDDLE AGES

Ladislav Varga

MATERSKÝ VZŤAH MÁRIE VOČI KREŠŤANOM A CIRKVI POČAS STREDOVEKU

Abstract: In 1964 Pope Paul VI solemnly proclaimed a new Marian title, Mother of the Church. This article follows the signs of a relationship coming from the title in the context of works from the Middle Ages. It defines Mary's relationship towards all men, Christians and consequently also towards the Church.

The Theological development of Mary's maternal relationship towards all men during the Middle Ages was expressed in several ways. The outcome of them is the title Mother of the Church and we find it in works of doctrine and devotion. The second half of the Middle Ages brought new visions and new aspects about Mary that did not fully follow the concept of her as mother, but more of the images of a sorrowful mother and later as a queen.

Keywords: Mother of the faithful, Mother of the Church, motherhood, Middle age, Mary-Eve, Mary-Church

Mary's maternal relationship towards all men is the result of the theological reflection on Mary in the course of history. Since 1964, this concept was officially proclaimed as the Marian title "Mother of the Church." Two concepts are contained 'inside' this title and both are based on the mystery of the Incarnation. The first concept relates to motherhood and the maternal role that one feels from this title that could be based on the Eve – Mary parallelism. Eve, as mother of all the living, has come to us through Mary and in an analogical view of true eternal life,¹ Mary is called by the Church Fathers the new mother of the living. The second concept is based on the Mary – Church relation and on the same parallelism. Here we see the concept of the Church as the bride of Christ. The concept is very similar in the Jahve – Israel relation as in a husband and wife. The Church as a virgin is the bride of Christ. Because

¹Jn 3:16.

through her the faithful are born into Christ, she is also a mother. Two entities, virginity and motherhood, that seem to be a contradiction, are united in Mary and in the Church. For this reason, Mary becomes a type of the Church. Some Church Fathers have gone so far as to understand an even deeper connection due to Mary's motherhood towards Christ, who is the Head of the Church. When she gave Him a body, she gave her body also to the rest of the whole body – mystical body of the Church, where Christ is the Head. Here it is not explicitly, but more implicitly recognized as the maternal role of Mary towards the faithful – the Church.

This research now continues in the Middle Ages and follows the development of the concept of Mary's maternal relationship towards all men. The main line of the research will follow the work of Gabrielle Roschini² and Raimondo Spiazzi.³ It will be enriched by research done by Hilda Graef⁴ with new additional research on the Middle Ages fathers done by Luigi Gambero.⁵

The Venerable Bede

The Venerable Bede (d. 735) was a Benedictine monk from the British Isles. His writings were in the areas of science, history, theology and biblical studies including exegesis. In his works, he used two already known parallels: Eve – Mary and Church – Mary and continued to further develop these images. Regarding the Eve – Mary' relation he wrote: "And so, just as death entered through a woman, fittingly, life reentered the world through a woman. The former [Eve], seduced by the devil through the serpent, offered the man the taste of death; the latter [Mary], taught by God through the angel, brought into the world the Author of salvation."⁶ He described the contrast between Mary and Eve as Mary's humility and her life-giving obedience to God's word, and Eve's pride through what became death.⁷ The second relation is very similar to the idea presented by Ambrose, that both are virgins and brides,⁸ that have husbands, but are fertilized by the Holy Spirit:

"Following the example of the Blessed Ever-Virgin Mary, who was married and at the same time unstained, the Church conceives us as a virgin by the working of the Holy Spirit; she gives birth to us as a virgin without birth pangs; and as a woman married to one

² Gabrielle M. Roschini, "Maria SS. Solennemente proclamata da Paolo VI "Madre della Chiesa,,. In *Marianum* 26 (1964): 297 – 330, (hereafter Roschini).

³ Raimondo Spiazzi, O. P, *La Vergine Maria Madre „della Chiesa* (Roma: Città Nuova Editrice, 1966), (hereafter Spiazzi).

⁴ Hilda Graef and Thomas A. Thompson, *Mary: A history of Doctrine and Devotion* (Notre Dame, In Ave Maria Press, 2009), (hereafter Graef).

⁵ Luigi Gambero, S.M., *Mary in the Middle Ages: The Blessed Virgin Mary in the Thought of Medieval Latin Theologians*, trans. Thomas Buffer (San Francisco: Ignatius Press, 2005), (hereafter Gambero, *Mary in the Middle Ages*)

⁶ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 39; In *Annuntiatione B.M.*, PL 94, 9B.

⁷ Graef, 128, PL 93, 321 and PL 94,9.

⁸ Graef, 128.

person but impregnated by another, throughout her individual parts that make her one and catholic, she remains visibly united to the legitimate Pontiff set over her, but she increases in number by the invisible power of the Holy Spirits.”⁹

Due to his biblically and exegetically oriented studies, his position concerning Mary is very Scripturally orientated. He continued the patristic way of the study of theological themes and used both parallelisms. Bede considered Mary to be the one who through her obedience to God enabled life to come into our lives in the person of Jesus.

Ambrose Autpert

Ambrose Autpert (d. 781) was a Frankish Benedictine monk. His work centered mostly on Scripture and exegesis. In his themes of Mary, he had an interesting approach. He combined the main line of Byzantine theology and thought with his own personal devotion towards Mary. It is something not used by earlier Latin authors.¹⁰ The maternal role of Mary was for him significant in fulfilling her mission in uniting the Savior with the elected. Because of it, she is for him the true Mother of the elected: “For is she not the Mother of the elect, since she gave birth to their brother? I mean to say, if Christ is the Brother of believers, why is not she, who gave birth to Christ, the Mother of believers?”¹¹ The result is that in an affliction of the faithful, they certainly call to Mary.¹²

In one of his praises towards Mary, we find: “if I call you ‘mother of the nations’, you are greater.”¹³ He considered her motherhood towards nations, even further than nations, to all humanity. We can say that this title seems to be in some way connected with that of Mother of the Church.¹⁴

Ambrose followed his predecessor of the same name, Ambrose of Milan, when he considered Mary as the image¹⁵ and type of the Church because both are mothers, with the Church giving birth to the new members of the Mystical Body of Christ and Mary who is His mother.¹⁶ He expressed this in a commentary on Revelation chapter 12: “Whether we say that it was the Mother and Virgin Mary who gave birth to Christ, or bears Christ, or say the same about the Mother and Virgin Church, in neither case do we stray from the truth of the matter. The former gave

⁹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 39; In *Lucam*, PL 92, 330B.

¹⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 43.

¹¹ Graef 132; Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 45; In *Purificatione sanctae Mariae* 1, PL 89, 1297C.

¹² *Ibid.*

¹³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 47; *De Assumptione sanctae Mariae* 3, PL 39, 2131.

¹⁴ Both the Church and nations are united in each other. The Church unites all nations into the one people of God and the nations unite in one Church.

¹⁵ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 48; In *Purificatione sanctae Mariae* 4, PL89, 1294-1295.

¹⁶ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 48; In *Apocalypsin* V, 12, 1a in *Corpus Christianorum Continuatio Medevalis* vol. 27, Robert Weber, ed. (Turnhout : Brepols Publishers, 1975), 443 – 444.

birth to the Head; the latter gave birth to the members of the Head.”¹⁷ He went a little further and wrote: “in her womb the Church merited to be united to its head.”¹⁸ It looks as though for Autpert, the Church was born with Christ. It seems to be very close, but not the same, that he considered Mary to be the mother of the Church. What has been written above, could seem like Autpert was so close to saying it when he emphasized her maternal role towards all Christians. However, he did not assert it, but still kept the line set by Ambrose, that Mary is an excellent member of the Church.¹⁹ She brought up the Head of the Church, that body made from its members.²⁰ Both Mary and the Church are inseparable, because Mary is the type of the Church²¹ and as His mother at all times represents its members.

Rabanus Maurus

Rabanus Maurus (d. 856) was a Frankish Benedictine monk, a theologian, a poet, an encyclopedia and military writer, and later Archbishop of Mainz. He was named ‘the Teacher of Germany’ for the impact of his work. He also was the author of the encyclopedia *De rerum naturis* (On the Natures of Things).

In the context of his Marian teachings, he predominantly contributed to the Mary – Church parallel stressing Mary as the image of the Church. This comes from Ambrose and often used by Rabanus. He understood Mary, as the one who, “mystically signifies the holy Catholic Church, which is incorrupt in her heart.”²² In another passage, he presents the idea that Christ, as the bridegroom, is united with his Bride and the Church is in the womb of Mary: “The manner in which the Father brought about the marriage of the King, his Son, was the manner in which he associated the holy Church with himself in the mystery of the Incarnation. And that the Bridegroom’s bridal chamber was the womb of his Virgin Mother.”²³ Even though we do not find any explicit words of Mary qualifying her as Mother of the Church, the image of her, as the place where Christ and the Church are united, could present an indication of it.

Paschasius Radbertus

The theologian of the Carolingian renaissance, Paschasius Radbertus (d. 865), was a Benedictine monk and a deacon who is mostly known for his work on the Eucharist *De Corpore et Sanguine Domini*.

In his study of Mary, Radbertus focused mostly on the question regarding her perpetual virginity due to the framework of the time and reaction to the heresy of

¹⁷ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 48; *In Apocalypsin* V, 12, 5a. In *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis* vol. 27, Robert Weber, ed. (Turnhout : Brepols Publishers, 1975), 450.

¹⁸ Graef, 131 – 132; *Maxima Bibliotheca Patrum*, tomus XIII, 531A.

¹⁹ Graef, 132; *Maxima Bibliotheca Patrum*, tomus XIII, 531E

²⁰ Graef, 132; *Maxima Bibliotheca Patrum*, tomus XIII, 532G

²¹ Graef, 132; *Maxima Bibliotheca Patrum*, tomus XIII, 530H.

²² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 71; *De universe* 7, 1; PL 111, 184B.

²³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 71; *Commentaria in Matthaëum* 6, 22; PL 107, 1053D.

neo-Docetism²⁴ that existed in some areas. In the context of Mary's motherhood towards the faithful and the Church he wrote, that "Christ is in the Incarnation dedicated to Mary, and through it, he united the Church."²⁵ In the letter *Cogitis me*²⁶ he expressed his own devotion towards Mary in the following quoted text in which he considered her spiritual relation towards the faithful: "And so, love the Mother of the Lord, who for your sake bore the immortal Bridegroom. She is his sister, and yours as well, because she did the Father's will and so became a mother. Mary is your relative, not in the flesh, but in the spirit, so that the unity of the Church may be appreciated and the fellowship of the body of Christ understood."²⁷ Mary's spiritual relation towards the faithful and because of his defense of her true motherhood of Christ, her maternal role is clearly expressed. He most likely did not develop the theme due to the context of the time and problems that were more urgent, such as the issue with neo-Decetism. We find in his work references, that he considered Mary as being a part of the Church.

Berengaud

Berengaud was a Benedictine monk who lived in the 9th century in what is today France. He is mostly known for his *Expositio Super Septem Visionem libri Apocalypsis*, an exegetical work that was attributed to Ambrose. It is the first work that gives Mary the title Mother of the Church. The study of this work continues and its exact date is not certain. Berengaud and his works are dated somewhere between the 9th and 12th centuries,²⁸ probably because it became popular in the 12th century. Commentating on chapter 12 verse 4, a vision of the woman about to give birth and the dragon he wrote:

"By the woman here we may also understand the Blessed Virgin Mary, because she is the Mother of the Church, for she brought forth Him who is Head of the Church, and is herself the daughter of the Church, since she is the greatest member of the Church. The dragon, then, stood before the woman, that on her giving birth he might devour her Son; because at the outset of Christ's birth the dragon had the intention of slaying Him by means of Herold his minister. He stands also before the woman, that is to say, the

²⁴ Docetism, a heresy that denies the true body of the Christ, has come up from time to time. Here we are speaking about the 9th century. Its resurgence could have been triggered by the Muslim invasion in Europe (Spain) and its influence in Frankish territories.

²⁵ Spiazzi, 188; *In Matthaëum* II, 1, PL 120, 105 C.

²⁶ *Cogitis me* in PL 96, 239-57.

²⁷ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 75; PL 30, 146D.

²⁸ Roschini (p. 316) and Spiazzi (p. 133) set date of the work and life of Berengaud between the 9th and 12th century. O'Carroll in the *Theotokos* (p. 252) sets it in 12th century.

*Church, in order to destroy by temptation to evil those whom by baptism she brings forth to God.*²⁹

He seems to show a certain balance by giving Mary the title “Mother of the Church.” But on another side, he assures that as a member, she is part of the Church-, and acknowledges her unique place in the Church. Mary is also a part of the Church as her daughter. It seems that the two realities are contradictory. In the context of Mary and the Church we find something very similar. In the previous period it was both motherhood and virginity. However, it seems to be contradictory and in many works of theologians, it is more complementary.

Odo of Cluny

The Monastery of Cluny is mostly known in the history of the Church as the place of the reform that refreshed Christianity. The second abbot of that monastery was Odo of Cluny (d. ca 943). He is the author of many writings, books, sermons and poems. According to the Cluniac tradition, he was the originator of the new Marian title “Mother of mercy.” It is based on the story of a thief that converted and became a monk. On his deathbed, he had a vision of Mary showing herself to him as a Mother of mercy.³⁰ Spiazzi made the connection of the title Mother of mercy with the *Magnificat* hymn that celebrates and considers Mary to be the center of the wealth of salvation thereby considered as *misericordiosa*.³¹ Odo became the first promotor of this title. Due to the reform that spread over Europe from Cluny, this title also spread with Marian piety.³²

As a result, this remarkable reform that renewed monastic life and the Church was the tool for spreading a renewed Marian enthusiasm based on the new title “Mother of mercy.” Odo’s given title to Mary, Mother of mercy, seems to attribute to Mary her maternal role of taking the faithful to Jesus.

John the Geometer

In the East, there was not much development of Marian doctrine because of Iconoclasm until some decades after the issue was resolved. The main focus of the doctrine about Mary centered on the classic principle of *Theotokos*. The two parallelisms were not used often; the parallelism Eve-Mary was used sometimes, but Mary-Church was at a minimum.

It seems that in the context of the Byzantine empire, new themes arose, namely the Assumption and the Immaculate Conception. It would take centuries for

²⁹ Buby, 125; *Exposition Apocalypsis ad Apoc.* XII 4, *In Luc.* X. n. 134; PL 17, 960C; Thomas Livius, M.A., *The Blessed Virgin in the Fathers of the first six centuries* (London : Burns and Oats, 1893), 271.

³⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 93; Graef 159.

³¹ Spiazzi, 188; cf. *vita S. Odonis*, II, 20, PL 133, 72AB.

³² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 88 – 89.

them to be clearly defined, but not in the East. Within the theme of the Assumption, the image of the understanding of the world at that time was reflective. The heavenly realms are mirrored in the earthly one. The image of the spheres and hierarchy in the heavenly realm is understood in the strictly defined earthly one and the hierarchy in human society. The king is the head on earth, as God is the head of the whole universe. In this image, the position of the queen is quite high in the hierarchy. It was then mirrored on the other side. To Mary was given the status of queen and its understanding from an earthly-human hierarchy. The question arose concerning her Assumption, and her being taken up with her body and soul. It became a topic often discussed among the Fathers. The second outcome from an image of Mary is from a very high human condition. She is depicted as the best creature ever made, one that is above all creatures, even angels and considered the first after God. In the West, the image of her was totally different. She was portrayed in a very human way.³³

John the Geometer (d. ca 990) could be considered a representative of that time. He was a soldier in the Byzantine army, a poet and later became a monk. Among his poems that exist today is a much known collection on monasticism called *Paradeisos* (Paradise). He saw Mary as *Theotokos* in heavenly glory, where her role is not only of the Mother of God, but, as “our common mother, and much more than our mother; for just as she has a nature that is above nature, so she also has for us men an affection that exceeds nature.”³⁴ This affection is emphasized by her own contribution towards our Redemption.³⁵

The role given to her is understood very differently from the previous Fathers. John perhaps wanted to strengthen her maternal role towards humans, in light of the image of queen, and went even further. He called her also *parakletos* (another paraclete), because she often surpasses any human by her virtues and therefore, she is our mother and also a mediatrix reconciling us with God. The image as the merciful queen who appeases the king’s (God’s) wrath is applied to Mary towards God.³⁶ This whole idea and the images coming from it, are in sharp contrast with Christ’s Redemptive work and His sole mediatorship between God and men.

John the Geometer, did not consider Mary’s maternal role over the Church. Her maternal role towards all humans is strongly emphasized in his work.

³³ Graef, 151.

³⁴ Graef, 154; Antonie Wenger, “L’Assomption de la T.S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe siècle,” in *Archives de l’Orient chrétien*, vol. 5 (Peeters, 1955), 368

³⁵ Graef, 154 – 155; Antonie Wenger, “L’Assomption de la T.S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe siècle,” 406.

³⁶ Graef, 155; Antonie Wenger, “L’Assomption de la T.S. Vierge dans la tradition byzantine du VIe au Xe siècle,” 408.

Fulbert of Chartres

Fulbert, (d. 1028) a teacher and a Bishop of Chartres was born in northern day France. During the beginning of the eleventh century, his works showed an insight into Marian devotions and in the rebuilding of the cathedral in Chartres after a damaging fire in 1020. His writings contain a variety of works. In his renown sermon *Approbate Consuetudinis*, he promotes the ‘Feast of Mary’s Nativity’ of which he was very fond. In his works, he focused on the interpretation of some Old testament passages with a Marian perspective as prophecies about her. In addition, he collected stories about Mary’s intercession focusing on the fact that Mary cares for human beings. Even if he did not explicitly mention her as the Mother of the Church, he called her “*mater omnium*” – mother of all.³⁷

Peter Damian

A Doctor of the Church and a Benedictine monk, Peter Damian (d. 1072) was born in Ravenna in the eleventh century. He along with others, contributed to a reviving movement in the Catholic Church during that time. His work contains writings of many kinds, but his most famous work is on God's power, *De Divina Omnipotentia*. In his Marian teachings, he used the Eve – Mary parallelism. “Blessed are you among women!’ Through a woman, the earth was filled with a curse; through a woman, a blessing is restored to the earth. The hand of a woman offered the cup of bitter death; the hand of a woman offered the chalice of sweet life. The abundant stream of the new blessing wiped away the contagion of the ancient curse.”³⁸ He stressed it again in another passage: “Through a Virgin, life returns to man, whom a virgin had destroyed. Death, conquered by the blood of the slain, perishes, and life returns through the Virgin. Do you, we beg you, lift us up above the stars what Eve buried. She is weighed down with guilt, but do you lift [us] up above the stars.”³⁹ In the context of the Eucharist and Eve-Mary parallelism he continued previous themes: “through the food which Eve ate we were punished by an external fast; but the food brought forth by Mary has given us access to the heavenly banquet.”⁴⁰

In the context of the Mary – Church parallelism, he is considered the author of the saying, *Ad Iesum per Mariam* (to Jesus through Mary). The idea is based on the fact that Christ became man through her. So, it means for him, to go to Christ through her, in the opposite direction. “We ask you, most clement Mother of pity and mercy, that ... we may deserve to have the help of your intercession in heaven; because, as the Son of God has designed to descend to us through you, so we also

³⁷ Spiazzi, 188; *Serm.* VI, *De Ortu V.M.*, PL 141, 329D.

³⁸ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 98; *Sermo 46*; PL 144, 758AB.

³⁹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 98; *Carmen 65*, PL 145, 941A.

⁴⁰ Graef, 161; PL 144, 743C.

must come to him through you.”⁴¹ He considered and drew in his works the conclusion that Mary is through her motherhood of Christ and her relation to Him, related to the Church. The mediator of this relation is Christ. He wrote, “Mary is a great and happy Mother, as well as a blessed Virgin, from whose womb Christ took flesh; and from Christ’s flesh the Church flowed out in the water and the blood. So, in this way, and from Mary, the Church is seen to have come forth. Each of the two is chaste; each is pure; and each is protected by the girdle of perpetual virginity.”⁴²

Peter Damian’s focus on the Eve-Mary parallel turns slowly towards Mary’s maternal relations to all Christians wishing them to see her as their mother. She desires to have all children united, because she gave birth to the One who unites all. Although he expressed Mary’s maternal role, he did not go so far as to call her the Mother of the Church.

Anselm of Canterbury

Anselm of Canterbury (d. 1109) is the author of the so-called ontological argument for the existence of God and the forerunner and father of Scholasticism. He was an Italian Benedictine monk, philosopher, theologian with poetical features. In his works there are some parts dedicated to Mary. In his prayers, he compared the fatherhood of God with the motherhood of Mary, that was unique at that time. “God, who had the power to create all things from nothing, did not want to restore the fallen universe without Mary. Therefore, God is the Father of the creation of all things, while Mary is the Mother of the restoration of all things.”⁴³ Mary’s motherhood was strongly based on her motherhood of Christ and on the mystery of the Incarnation. From this link, he came to the conclusion of Mary’s motherhood towards all believers. Here he writes his theology in a poetical way, a style used in *Orationes*.

*“There is no salvation except the salvation whom you bore, O Virgin. Wherefore, O Lady, you are the Mother of justification and of the justified; you are the Bearer of reconciliation and of the reconciled; you are the Parent of salvation and of the saved. O blessed confidence! O safe refuge! The Mother of God is our Mother; the Mother of him in whom alone we hope and whom alone we fear is our Mother.”*⁴⁴

In *Oratio* 47 he affirmed Mary’s maternal relation towards the faithful as one of high value and dignity: “What dignity, O Virgin, could be more highly prized

⁴¹ Graef, 162; PL 144, 761B.

⁴² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 99; *Sermo de Sancto Joanne*, PL 144, 861B.

⁴³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 114; Graef 167-168; *Oratio* 52, PL 158, 956A.

⁴⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 114; *Oratio* 52, PL 158, 957A.

than to be the Mother of those to whom Christ deigned to be Father and Brother!”⁴⁵

Anselm’s writings made an impact in the scholarly world. He earned his respect and position. It is highly expected that all his positions about Mary should fully be within the orthodox line. It means, that considering her as Mother of all believers, was for Anselm a natural result of his scholarly life. There is also the opinion, that it resulted from his personal devotion. The argument could be made on both sides.

Rupert of Deutz

Rupert of Deutz (d. 1130) was a Benedictine monk born in Germany, and considered to be one of the outstanding theologians of the 12th century. In the field of the theology, he is also known for his Marian teaching. He interpreted the entire book of the Song of Songs in a Marian interpretation. He emphasized the relation between Mary and the Church and saw her as the Mother of all believers⁴⁶ and as Mother of the Church. He writes: “You spring of gardens, a well of living water; a source, as it is said of gardens, she (Mary) is the Mother of the Church; well of living waters, that it is the secretary of all Holy Scriptures.”⁴⁷

Mary is considered as the well of living waters, as Christ is the living water (Jn 7: 37-38). The believers are fed from the living waters of Christ. He is the one who unites them, through the waters, and the waters are drawn from the well. Because Christ is born from Mary, she could be considered as the Mother of the Church, the Church of believers, united by Christ itself, who fed them by His living waters. Mary is not the source in the full sense, but the one through whom waters are flowing.

In his works, he links Old Israel, Mary and the Church. Mary is the perfection of the former and the prefiguration of the latter.⁴⁸ Reflecting on Jn 19: 25 – 27 he attested to Mary’s spiritual motherhood. The natural aspect of birth pangs in Bethlehem was not the reality in Mary’s case. At the Foot of the Cross is where she now endured the pain, that he compared with birth pangs. Mary, who endured this suffering, at the mystical birth of the Church from the pierced side of Jesus, became the true mother not only of Jesus, but also of all believers.

“Because [on Calvary] the Blessed Virgin truly suffered the pangs of a woman in childbirth, and because in her Son’s Passion she gave birth to the salvation of us all, she is clearly the Mother of us all.

⁴⁵ Dwight P Campbell, “The doctrine of Mary, Mother of the Church in the magisteria of pope Paul VI and pope John Paul II,” in *Ephemerides mariologicae* 53 (2013): 226 (hereafter Campbell); *Oratio* 47 in PL 158, 945.

⁴⁶ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 124; Graef 178.

⁴⁷ Roschini, 317; *Cantica Canticorum*, 4, in PL 168, 898B.

⁴⁸ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 126; *De operibus Spiritus Sancti* 1, 7, PL 167, 1577D.

Therefore [Jesus'] statement about this disciple, "Woman, behold your Son" (for he was very rightly concerned for his Mother), and likewise to the disciple, "Behold your mother", could have been said correctly about any other disciple had he been present."⁴⁹

Thus, it is a sign of a change in the 12th century. We find that the focus on Mary until that time is on the mystery of the Incarnation. From the 12th century, Mary's focus is on her role at Calvary. Laurentin described the accent that "moves from Mother of God to Mother of men and, at the same time, from Mary's role in the Annunciation to her role on Calvary."⁵⁰

The Marian teaching was changing from a Christological focus to a more ecclesiological focus. Rupert recognized Mary as Queen of saints in heaven and of men on earth. In medieval royal legal mentality, everything belonged to the kingdom and thus to the king and to the queen as well and, in that case the whole world – seen and unseen. What belonged to Christ, also belonged to Mary.⁵¹ Graef extended this idea to her being Mother of the Church too.⁵²

Rupert of Deutz in his works concerning Mary, moved slowly from Mary in the Incarnation to Mary on Golgotha and her maternal relation to Jesus shifted slowly towards His followers, but he did not also consider her to be the mother of the Church.

Minor Benedictines⁵³

Bruno of Asti was a Benedictine monk, who became Bishop of Segni (d. 1123). He called Mary "the head of the whole Church after her Son",⁵⁴ and in an exegesis of Psalm 44:10ff he considered her "the queen and mistress of the Church."⁵⁵ In the context of the time, he was generally more somber than many of his contemporaries.

Guilbert of Nogent (d. 1124) was an abbot and disciple of Anselm. He stresses her maternal role could be over exaggerated. He states: "And as a good son in this world so respects his mother's authority that she commands rather than asks, so he (Christ), who undoubtedly was one subject to her, cannot, I am sure, refuse her anything; and what (I speak humanly) she demands, not by asking but by demanding, will surely come to pass."⁵⁶ His image of Mary in heaven was as a queen,

⁴⁹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 127; Graef 179; *In Joannem* 13, PL 169, 790AB.

⁵⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 127; René Laurentin, *Maria nella storia della salvezza* (Turin : Marietti, 1972), 67.

⁵¹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 128; cf. *Canticum Canticorum* 3, PL 168, 891C.

⁵² Graef, 178.

⁵³ Subchapter made by Graef writing about all mentioned Benedictines monks

⁵⁴ Graef, 176, *On Exodus*, 15 in PL 164, 266B.

⁵⁵ Graef, 176.

⁵⁶ Graef, 177; *De Laude S. Mariae*, 9 in PL 156, 564A.

an image similar to that used by the Byzantines and that was already being used in the West.

Geoffrey of Vendôme (d. 1132) emphasized Mary's power of intercession based on the passage from the Scripture of the miracle in Cana (Jn 2:1-11). He saw there that her maternal role towards men and her maternal rights will never be usurped. Christ will grant her what she desires.⁵⁷ The image depicted here is not quite in line of the event in Cana. Her 'maternal rights' are strengthened too much, up to the point that she can do anything. She is clearly portrayed as the queen with tremendous power.

The disputes up to the 12th century, paved the way for the image of Mary as a queen or empress. A similar image had already been used in the East. It was the result of disputes about the Immaculate Conception and Assumption, that stressed her unique role and place among humans. It developed to an extent that she was considered as a queen with power to intervene as a mediator. Mary eclipsed the role of Christ as the true mediator between God and men. She was considered as the merciful one and Christ as the just ruler. The image of the merciful God and Father is totally eliminated. Mary's maternal role towards men was mixed with an image of her as a queen with strong power.

Hermann (of) from Tournai

Hermann from Tournai was the third abbot of the Benedictine monastery of St. Martin in Tournai from 1127 – 1137. In his work *De Incarnatione Iesu Christi Domini nostri*, he wrote:

*“This is really the mother (Mary) of which it can be said. ‘The man called his wife Eve, because she became the mother of all the living’ (Gen. 3: 20). Since Eve is rightly called the mother dying because of the fault of the death always the death sentence is in the charge: (she - Mary) this is the mother of living for the proposition that all lives lost are recovered. Following the Apostle saying: ‘For just as in Adam all die, so too in Christ shall all be brought to life’ (1 Cor 15: 22), we can tell from the glorious Mother: As through Eve all die then through Mary all are brought back to the life. Paradise was closed because of Eve, and because of the Virgin Mary was opened again.”*⁵⁸

Spiazzi summarized the entry in the words *mater omnium vere viventium*.⁵⁹ Hermann applied to Mary the very unusual metaphor of the neck⁶⁰: “Our Lady is

⁵⁷ Graef, 177; *Sermon* 8 in PL 157, 268B-D.

⁵⁸ PL 180, 36B.

⁵⁹ Spiazzi, 188.

rightly understood to be the neck of the Church, because she is the mediatrix between God and men.”⁶¹ It is an image based on St. Paul’s image of Christ as head and the members of the church as the body. The image could be stressed more from the Eve-Mary parallel, where he most likely recalled Gn 2:18 ‘I will make a suitable partner for him.’⁶² Mary is considered a helper in the redemptive work of the Son. He used a similar approach of Anselm’s: “God is the Father of all creation, so Mary is the mother of all re-created things.”⁶³

Hermann considered Mary as the mother of all the living. It is important to observe that we find this passage in a work that focused on the Incarnation. It is relevant, that Mary’s consideration as mother of the all the living is clearly set up in the framework of the mystery of salvation. It is not from her, it is not a title given to her just because of everything that comes through her own doing, but because she is part of the whole redemptive work whose only source and author is God.

Godfrey of Admont

Godfrey (d.1165) was a Benedictine abbot in the monastery of Admont. He too, like Hermann from Tournai, applied to Mary the metaphor of the neck, considering her to be a link between men and Christ.⁶⁴ Godfrey considered Christ the first cause of redemption,⁶⁵ but to Mary applied a very similar image qualifying her also as a cause of redemption,⁶⁶ based on the image of Adam having Eve as a suitable helper.⁶⁷

Godfrey, during the height of the 12th century, went so far in, that he applied almost everything that Scripture says about Christ to Mary too. It was very a dangerous principle, also blamed by Graef, to state that there is not much difference between Mary and Christ. Both are placed on the same level and the result is equal. There is no more a “distinction between the divine person of Christ and totally human mother.”⁶⁸

Godfrey brought up another innovation, that the Church is founded on Mary: “For she is the foundation laid by God the Father, on which he marvelously raised the house of his Holy Church. She is the foundation of our faith. For from her do we receive the beginning of belief.”⁶⁹ The quotation could be a lead in considering her as the mother of the Church.

⁶⁰ This metaphor will be later used by others: Amadeus of Lausanne, Godfrey of Admont, Philip of Harvengt etc.

⁶¹ Graef, 184; PL 180, 30.

⁶² Graef, 184.

⁶³ Graef, 184; PL 180, 36B.

⁶⁴ Graef, 194; *Homilies on Feasts*, 71 in PL 174, 989A.

⁶⁵ Graef, 194; *Homilies on Feasts*, 75 in PL 174, 1009D.

⁶⁶ Graef, 194; *Homilies on Feasts*, 69 in PL 174, 979C.

⁶⁷ Graef, 194; *Homilies on Feasts*, 31 in PL 174, 770B-C.

⁶⁸ Graef, 194.

⁶⁹ Graef, 194-195; *Homilies on Feasts*, 78 in PL 174, 1029C.

His approach was innovative and in the field of theology very brave, but still he did not openly consider Mary as the mother of the Church.

Isaac of Stella

Isaac of Stella (d. 1169) was a monk, theologian and philosopher born in the British Isles. He observed Mary in the context of Ecclesiology. He could be considered as “one of the forerunners” of contemporary Mariology.⁷⁰ For him, Mary and the Church are deeply connected, and there is a “mutual symbolic relationship.”⁷¹ Truly based on the Holy Scripture, what is generally said about the Church could be in a special sense applied to Mary.⁷² The relation between them, in his opinion, was strengthened by Christ through whom both are united. Mary is the mother of the whole Body of Christ and to single one without the other, she cannot be the mother alone.

“Mary gave birth to a Head for the body without any sin; the Church brought forth a body for the Head in granting the remission of all sins [in baptism]. Both are Mothers of Christ, but neither of the two gives birth the whole Christ without the other. Whence what is said inspired Sacred Scripture in a universal sense about the virgin mother Church is said in an individual sense about the Virgin Mary. And what is said in a special sense about the Virgin Mother Mary is rightly understood to apply to the virgin mother Church in a general sense. And when a text speaks of one or the other, its content may be applied almost without distinction to either one.”⁷³

There is a unity and a certain complementarity between them, but not enough consideration to see Mary as the mother of the Church.

Philip of Harveng

One of the first disciples of Norbert of Xanten, founder of the order of the Canons Regular of Prémontré, is Philip of Harveng (d. 1183). He was a theologian and later became an abbot. According to him, Mary had an important role in the Church of the New Testament. “To preside over assemblies is a sign of authority. The apostles were reminded to sit and be attentive to the Virgin who was presiding, so that she might impart orders to them and take care of them all as their Mother and so that

⁷⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 171; One of his text about Mary – Church parallelism is mentioned in a footnote of the *Lumen Gentium* (64).

⁷¹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 171.

⁷² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 171; *Sermo 51 in Assumptione*, PL 194, 1863A.

⁷³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 175; *Sermo 51 in Assumptione*, PL 194, 1863B.

they might listen to their Mother, as the Evangelist had stated.”⁷⁴ Based on Jn 19: 25-27, Philip put words in her mouth:

*“When I lead you forth out of the darkness of ignorance, as if giving birth to you; when with zeal and labor I guide you to the light of truth and knowledge; when, with loving concern, I teach you the perfect rules of life, what is it I am doing if not taking the place of a mother and training you in conformity with my heart or, rather, with my conduct? Besides, the Bridegroom says to each one of you, “Behold your mother” (Jn 19:27).”*⁷⁵

Mary’s role was based on her motherhood of Christ. He extended this role towards all the faithful. The role of mother is significant for Mary. Her spiritual motherhood over disciples and not over the Church is stressed in the writings of this theologian.

Anonymus Cistercian English monk

In the thirteenth century work, *Distinctiones monasticae* we find the title of Mother of the Church. Although the name of the author is unknown, he is generally considered to be a Cistercian English monk. In his work we find: “She herself seems to be Mother of the Church, for since she is certainly Mother of the Head, not unfittingly she is understood to be Mother also of the Body. The Church is, therefore, Mother of Mary and Mary is Mother of the Church.”⁷⁶ Roschini summarized it stressing that the author “not only gives the Virgin the title of ‘Mother of the Church’, but also quickly demonstrates the legitimacy of such a title.”⁷⁷ Mary is considered a daughter of the Church too, because the Church for a Cistercian monk also includes its Head, Christ, who is the only source of supernatural grace received by Mary. The other members of the Church receive it through Christ and Mary, because she is the mother of the Head of the Church.⁷⁸

The unknown Cistercian monk showed that the title Mother of the Church was gradually used and circulated. It is seen by the fact that this work has survived.

Alain de Lille

Master from Paris, Alain de Lille (d. ca. 1203) was a French theologian and poet. Alain's most notable works is *De Planctu Naturae* (The Plaint of Nature). In writing about Mary, he focused mostly from the viewpoint of the Song of Songs. According to him, it referred to the Church in a spiritual sense, but it could be even be more

⁷⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 180; *In Cantica Canticorum* 2, 3, PL 203, 253B.

⁷⁵ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 180. In *Cantica Canticorum* 1, 19; PL 203, 230C.

⁷⁶ O’Carroll, 252; “*Distinctiones monasticae*” ed. Pitra, in *Spicilegium Solesmense*, III, 130 – 131.

⁷⁷ Roschini, 317.

⁷⁸ Roschini, 317-318.

applied to Mary in a particular sense.⁷⁹ His contribution is on the parallelism between Mary and the Church. Both have a common motherhood. However, he did not consider Mary to be the mother of the members of the Church, but as the mother of Christ. She can only be considered a mother as the one who leads by example and by her teaching.⁸⁰ Gambero concluded this notion: “Thus Alain rejects the doctrine of Mary’s spiritual motherhood of believers, holding that their only true mother is the Church.”⁸¹ The same is stated by Graef: “but the real Mother of Christ in his members is the Church.”⁸² Alain identifies Mary with the Synagogue: “The Synagogue is called the Mother of the Virgin, from which Christ, too, descended. Hence to suck the breasts of the Virgin Mother is to suck the breasts of the Synagogue.”⁸³ It is very unusual for the Latin tradition to apply the Mary-Synagogue parallelism rather than the Mary-Church parallelism. This makes Alain unique among the western Fathers because in his work, we do not find any consideration of Mary’s maternal relationship towards the faithful nor towards the Church.

Bonaventure

Bonaventure (d. 1274) was an Italian philosopher, theologian and mystic of the Franciscan order. He wrote many works during his life. In them, he paid great attention and showed interest in Marian themes. He presented a biblical foundation to many of them. One of them is Mary’s spiritual motherhood towards all men. He continued to contribute to the Eve – Mary parallelism. He observed that the restoration and the fall are corresponding. He wrote: “As the Fall happened in both sexes, that is, it began in the woman and was then completed in the man, so would it be in the reparation. The woman, by believing and conceiving, would begin to conquer the devil in secret, and later her Son would conquer him openly, in a duel, that is, on the tree of the Cross.”⁸⁴ And: “Eve expels us from paradise and sells us [into the slavery of sin], but Mary brings us back and buys our freedom.”⁸⁵ Mary played her role in the mystery of Salvation through the Incarnation. Now her role continues in heaven, according to Bonaventura, where she plays a role of mediatrix of all graces coming to us.⁸⁶ To express Mary’s spiritual motherhood, he made the Eve – Church parallelism. Both were formed from the sides: “As Abel and his descendants

⁷⁹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 185; cf. PL 210, 53B.

⁸⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 189; Graef, 202; PL 210, 54C

⁸¹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 189.

⁸² Graef, 202

⁸³ Graef, 201; PL 210, 103C; PL 210, 94A.

⁸⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 210; *Doctoris Seraphici S. Bonaventura Opera omnia*, vol. 3 (Quaracchi, 1887), 272

⁸⁵ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 211; *Doctoris Seraphici S. Bonaventura Opera omnia*, vol. 5 (Quaracchi, 1891), 486.

⁸⁶ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 212; *Doctoris Seraphici S. Bonaventura Opera omnia*, vol. 9 (Quaracchi, 1901), 646.

were formed from Adam and Eve, so from Christ and his Church all Christian people were formed. And as Eve is the mother of Abel and of us all, so the Christian people have the Virgin for a mother.”⁸⁷ The main source of her spiritual motherhood is on Calvary. Mary by accepting the Father’s plan of salvation for all men offered her firstborn for all her sinful children as the price for their ransom.⁸⁸ Here we observe her contribution to redemption, that is strictly passive not active: “She (Mary) paid this price as the valiant and pious woman; for when Christ suffered on the Cross in order to pay this price, that he might ... redeem us, the blessed Virgin was present, accepting and consenting to the divine will.”⁸⁹

Like the Latin Fathers, Bonaventure also stressed Mary’s role of an advocate that could have the connotation of maternal relationship towards the faithful based on the Incarnation. In one of his sermons he said:

*“Therefore the Creator of all things reposed in the tabernacle of the virginal womb, for there he made for himself a nuptial chamber, so that he might become our brother; he prepared a royal throne, so that he should be our Ruler; he assumed priestly vestments, so that he should be our High Priest. By reason of the nuptials the Virgin Mary is the Mother of God; because of the royal throne she is the Queen of Heaven; because of the priestly vestments she is the advocate of the human race.”*⁹⁰

Bonaventure did not use the title Mother of the Church, but his approach to her as the spiritual mother of all carries in itself the potentiality and significance of the title.

Albert the Great

Albert the Great (d. 1280) was a German Dominican friar, a great author of many works and a doctor of the Church. He is known for his devotion to Mary. In his biography, written by Peter of Prussia, we find, that Albert “wrote of Mary so abundantly that there is no book written by him in which his Beloved is forgotten.”⁹¹ He wrote about the comparison between Mary and Christ and always stated that there is “immeasurable difference between the Son and the Mother.”⁹² It means that although Mary was very dear to him, Christ was always the only one Mediator

⁸⁷ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 212; *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae Opera omnia*, vol. 5 (Quaracchi, 1891), 486 – 487.

⁸⁸ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 212; *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae Opera omnia*, vol. 5 (Quaracchi, 1891), 486.

⁸⁹ Graef, 223; *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae Opera omnia*, vol. 6 (Quaracchi, 1893), 486.

⁹⁰ Graef, 225; *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae Opera omnia*, vol. 9 (Quaracchi, 1901), 672.

⁹¹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 222.

⁹² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 225

and Redeemer.⁹³ During the time of Albert, this approach was not often seen. He kept his approach always within sound Christology and reason.

In his works on the Economy of Salvation he credited Mary on being “able to offer only a particular collaboration on behalf of individual persons, because of their merits that are considered acceptable by God (*ex congruo*). He placed the Blessed Virgin’s contribution on this level.”⁹⁴ Mary’s mercy towards sinners is an image used by Albert. “Moved by pity and mercy, she speaks persuasively to her Son, interceding for sinners, and, by the support of her merits, she restores the repentant to the level of grace they had lost.”⁹⁵ Her sight is not only towards men, but also towards the one who is the source of all – to God. Gambero and Graef described that as the image of the two sisters, Martha and Mary (cf. Lk 10: 41-42), who are in her. Her maternal affection is drawn to others. The image of a mother is slowly developing.

Because all men are called to the faith, Mary is the mother of them all. The source of her love is in her motherhood of the Incarnate Word.⁹⁶ Her maternal role does not cease with Christ. It continues towards the whole body not just the Head. She nurses all who have the image of her Son in their hearts.⁹⁷

In the work of Albert, Mary’s place is always among the members of the Church because: “in the Church there is only the Head and the members,” and “the work of redemption belongs only to the Head.”⁹⁸ He reacts on her part in the Redemption and expresses his teaching about her as a member of the Church. However, Mary is still considered the mother of all the faithful, because of her intercession⁹⁹ that is based on her motherhood of the Redeemer,¹⁰⁰ clearly qualified in the line of Christology. As the figure of the Church, and in the same way as the Church, she is also the mother of all good things.¹⁰¹

Albert did not give her the title Mother of the Church but saw her as a model and type of the Church,¹⁰² as Virgin and Bride,¹⁰³ and as an image of the Church gi-

⁹³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 228

⁹⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 228; See *In 3 Sententiarum*, dis. 19, a.1, *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 28 (Paris, 1898), 337.

⁹⁵ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 229; *De natura boni*; Albert Fries, *Was Albertus Magnus von Maria sagt*, vol. 25 (Cologne, 1962), 1:51.

⁹⁶ Graef, 218; Lk 10:42 in *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 23 (Paris, 1895), 90.

⁹⁷ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 230; See *In Lucam 11, 27*, *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 23 (Paris, 1895), 127.

⁹⁸ Graef, 217; *In III Sent., dist. 3, art.3 ad primum* in *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 28, 45

⁹⁹ Graef, 216; Albert Fries, *Die Gedanken des hl. Albertus Magnus über die Gottesmutter*, (Freiburg, 1958), 10-20.

¹⁰⁰ Graef, 219; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 23, 72.

¹⁰¹ Graef, 217; Albert Fries, *Was Albertus Magnus von Maria sagt*, vol. 19, 624.

¹⁰² “And so, as Ambrose says, she is the model [*exemplum*] of holy Church, just as Joseph is the model of the prelates of the Church.” (Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 230; See *In Lucam 2, 5*, *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 22 (Paris, 1898), 197).

ving birth to the faithful.¹⁰⁴ In his work, he compares Mary with the Church: their “beauty is equal; both are the hope of sinners and a guide in the storms of temptation; both illuminate contemplatives and protect those in trouble.”¹⁰⁵

Roschini presents another passage where Albert seems to give Mary the title Mother of the Church: “She is ‘Mother and Lady of all’: she is ‘Mother of the Church’ because she conceives in her chaste bowels, through compassion, the children of the Church, she forms them in charity and perfects them making the sons of the Church brothers of her Son.”¹⁰⁶ In the footnote of this passage Roschini presents a book by Albert Fries,¹⁰⁷ who questioned Albert’s authorship of the passage.

Richard of St. Laurent

In the context of the work of Albert the Great, Richard of St. Laurent (d. after 1245) a French theologian and canon in Rouven must be mentioned. The work, *De Laudibus Sanctae Mariae*, was considered written by Albert the Great. In 1625 it was discovered, that the real author was -Richard of St. Laurent. The work was written in the forties of the 13th century and intended to be a compendium of the doctrine and devotion to Mary. Mary is considered to be the Mother of Men. The image created by Richard made her like Christ, sometimes even God-Father as well. He remade the prayer *Our Father* in her name: “Our Mother who are in heaven, give us our daily bread.”¹⁰⁸ In the same line of intention, he applied to her many passages from the New Testament like: “Mary so loved the world, that is, sinners, that she gave her only-begotten Son for the salvation of the world.”¹⁰⁹ It is echoing Jn 3:16.¹¹⁰ In a very similar way he applied liturgical texts to her e.g.: Doxology at the end of the Eucharistic prayer “Through him, with him and in him ...” changed to “Through her and in her and out of her is the glory of the Father and the Son and the Holy Spirit increased.”¹¹¹ In the context of the Sacrament of the Eucharist, Richard wrote that “in the sacrament of her Son we also eat and drink her flesh and blood”¹¹² and “Mary feeds her guests ...on her virginal flesh ... also in the sacrament

¹⁰³ “And so she is married (cf. Mt 1:18), so that she might stand for the Church, who is Virgin and Bride.” (Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 230; *In Matthaeum* 1, 18; Albert Fries, *Was Albertus Magnus von Maria sagt* (Cologne, 1962), 21, 1:25).

¹⁰⁴ “For the Mother, who conceives and bears in her chaste womb, is a figure of the Church, while her Son is a figure of those who have been born again.” (Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 230; *Postilla super Isaiam* 11, 1; Albert Fries, *Was Albertus Magnus von Maria sagt* (Cologne, 1962), 19:163).

¹⁰⁵ Graef, 219; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 22, 216.

¹⁰⁶ Roschini, 318.

¹⁰⁷ Roschini, 318, footnote 30; “*Si dubita tuttavia dell’autenticità di quest’opera* (cfr. Albert Fires, *Gedanken des hl. Albertus Magnus über die Gottesmutter* (Freiburg-Schw., 1958), 159).”

¹⁰⁸ Graef, 210; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol.36, 451.

¹⁰⁹ Graef, 210; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 36, 225.

¹¹⁰ “For God so loved the world that he gave his only Son, so that everyone who believes in him might not perish but might have eternal life.”

¹¹¹ Graef, 211; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol.36, 60.

¹¹² Graef, 211; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 36, 83.

where the flesh of Christ and the flesh of Mary are consumed since the flesh of the Mother and of the Son are one flesh.”¹¹³ The final one was for Graef “quite inadmissible.”¹¹⁴ He gave Mary the position of a helper in the redemptive work of her Son to save mankind. In that context, he gave her the position in heaven, as the queen. There she is calming God: “Mary has so softened the Lord, and still continues to do so by her merits and prayers, that he now patiently tolerates even great sins, whereas before he mercilessly avenged even quite small ones.”¹¹⁵ In her position in heaven he also added that she is omnipotent: “She can do all things, through the gift of her Son, through whom, the Omnipotent, she has been made omnipotent” and later he continues “for she is the queen of that realm whose king is her Son, and according to the laws the Queen has equal rights with the King. Therefore, the power of Mother and Son are one and the same”¹¹⁶ In the context of devotion to her he proposed various practices like the adoration of members of her body, the recitation of *Hail Mary*, genuflexions to her etc.¹¹⁷

Thus, his work presents images and texts that conflict with an authentic devotion, and in conflict with the tests of the New Testament and the teachings of the Church, e.g. stated and defended by many theologians and Church Fathers. The work as a whole, had a great influence. As a contribution of Albert the Great, it spread through many places and became quite famous. Many authors then took the images of this book and elaborated it even further.¹¹⁸ It created the movements and practices, that later will be criticized by many, mainly by the Reformers in the 16th century.

Conrad of Saxony

A Franciscian friar, Conrad of Saxony (d. 1279) is the author of the *Speculum Beatae Mariae Virginis*¹¹⁹ that was wrongly attributed to Bonaventure. He explained in eight lessons the *Ave Maria*. He attributed to Mary the highest grace and called her the ‘universal Mother of all the faithful,’¹²⁰ because “she prevents her Son from striking sinners; for before Mary there was no one who dared thus hold back the

¹¹³ Graef, 211; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol.36, 632.

¹¹⁴ Graef, 211.

¹¹⁵ Graef, 212; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol.36, 344.

¹¹⁶ Graef, 212; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 36, 254.

¹¹⁷ Graef, 213; *Opera Omnia* of Albert the Great, ed. August Borgnet vol. 36, 111 and 628.

¹¹⁸ The main goal of the work is not focus on the elaboration of the images and practices coming from the Richard’s work. But I have considered very important to mention it. There are many authors that elaborate upon it even further like Engelbert of Admont, Bernardine of Siena, Isidore Glabas etc. just naming a few.

¹¹⁹ Graef, 228; in *Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi*, vol.2 (Quaracchi, 1904).

¹²⁰ Graef, 228; *Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi*, vol.2 (Quaracchi, 1904), 135.

Lord.”¹²¹ The image of the God of justice and Mary as the queen of mercy is still seen and applied.

Conrad considered Mary’s maternal role over men, but did not mention her role over the Church.

Ubertino of Casale

Ubertino of Casale (d. 1330) was an Italian Franciscan, a contemporary of the famous, Dante Alighieri. He is the author of the very influential work, *Arbor Vitae Crucifixae Jesu* (Tree of the Crucified Life of Jesus).¹²² In his work about the Incarnation, he wrote that Mary gave consent to it “in place of the whole human nature.”¹²³ Ubertino wrote in the passage about the Presentation of Christ in the Temple another passage that stresses her maternal role: “as the most generous mother, gives her only-begotten to all the sons of grace.”¹²⁴ A similar aspect is found in a passage about Christ’s passion wanting His mother to associate with His suffering, giving her the primacy of compassion. Thus, Mary suffered spiritual pain in her heart under the Cross and this made her an advocate in an analogical way as Christ was the Redeemer.¹²⁵ Ubertino seems to go back to the Scriptures but was, also influenced by the previous century, where we find a strong accent on the Blessed Virgin and her role in the mystery of the Incarnation and Redemption. He considered her maternal role over the faithful, but not over the Church.

Theophanes of Nicea

Theophanes of Nicea (d. 1381) was a theologian and a Bishop of Nicea. He placed the *Theotokos* within the hierarchical order of the cosmos. He placed her in between Christ and the highest angelical order.¹²⁶ The image of the queen, as the closest to the king, is very close to his position presented in his works. In the context of the body of the Church, she is the neck, as already noted by Hermann of Tournai, because she is closest and directly connected to the Head – Christ.¹²⁷ The result is that no member of the body can receive anything from the head except through the neck. Mary’s position is then as mediatrix or co-mediatrix. From this comes two additional outcomes. First, Mary is considered to be so high and so perfect. She is then on her own able to gain the highest sanctity, just by the ordinary assistance of gra-

¹²¹ Graef, 228-229; *Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi*, vol.2 (Quaracchi, 1904), 105.

¹²² Graef, 230; *Arbor Vitae Crucifixae Jesu Christi* (Venice : Andreas de Bonetis, 1485); The book does not have pagination.

¹²³ Graef, 230; *Arbor Vitae Crucifixae Jesu Christi*, Liber I, 7.

¹²⁴ Graef, 231; *Arbor Vitae Crucifixae Jesu Christi*, Liber II, 5.

¹²⁵ Graef, 231; *Arbor Vitae Crucifixae Jesu Christi*, Liber 4, 11,14 – 15.

¹²⁶ Graef, 263 – 264; Martin Jugie, *Theophanes episcopus Nicaenus. Sermo in sanctissimam Deiparam* (Roma : Lateran university press, 1935), 50 – 58.

¹²⁷ Graef, 265; Martin Jugie, *Theophanes episcopus Nicaenus. Sermo in sanctissimam Deiparam*, 126 – 130.

ce.¹²⁸ This basically rules out that Christ had to die for all. Second, Mary as the mediatrix, the neck, is considered to be the mother of all who are blessed by God's grace and the point of meeting between the creatures and their Creator. Her maternal role is emphasized by Theophanes, for whom Mary loves men in the same selfless way as she does Christ. She gives us her maternal love that surpasses any highest possible motherly love on earth. Thus, she gives us all our wellbeing (*to eu einai*) and distributes all God's gifts, blessings and graces that make us immortals, likened to her own children.¹²⁹

Mary's maternal role is based on her own merits and her place between God and men. This could make sense logically, but in the perspective of Scripture and the theological development of the Church Fathers up to the 7th century, we cannot accept this image. It is in clear collision with the unique and only one mediator of redemption, that is Christ. The very warm affection towards Mary in the West, also influenced the fathers in the East.

Lawrence Giustiniani

Laurence Giustiniani (d. 1455) was born into a very pious family. He became a member of a Canon order and later the first Patriarch of Venice. He is known as a writer on mystical contemplation.¹³⁰ His most famous work was *De disciplina et perfectione monastica conversationis*. Lawrence comments on Jesus' words from the cross to John and further develops the words "*Ecce Mater tua*" (Jn 19:27 "Behold, you mother"):

*"In this recommendation of the disciple a precluded mystery is hidden: in fact (the disciple) is a type of the Church, which is immaculate and virgin. It is this (the Church) that I leave you in the person of the disciple. You (or Mother) love it as myself, consolidate it with exhortations, confirm it with advice, teach it with examples. Many storms will prevail against it, bitter persecutions, different heresies. Your words will erect it, your protection will consolidate it, and your presence will restore its strength if lost. I therefore want you to consider her as a daughter, to protect her with your prayers and, dressed in virtue, lead her to me. Then I will command her to worship you as a mother, to love you, find her shelter in you, and to be a mediator between you and God. She will invoke you in danger, she will consult you in doubts, implore you in difficulties ..."*¹³¹

¹²⁸ Graef, 264 – 265; Martin Jugie, *Theophanes episcopus Nicaenus. Sermo in sanctissimam Deiparam*, 68 – 82.

¹²⁹ Graef, 266 – 267, Martin Jugie, *Theophanes episcopus Nicaenus. Sermo in sanctissimam Deiparam*, 198 – 204.

¹³⁰ <https://catholicsaints.info/saint-lawrence-giustiniani/> (accessed 11.03.2019).

¹³¹ Roschini, 320; S. Laurentius Justinianus, *De triumphali Christi agone*, cap.18 (Venezia, 1720), 271 – 272.

Giustiniani expressed a warm maternal relationship of Mary towards the Church and the faithful as what Christ fully desired on the cross. He did not use the title Mother of the Church, but the passage above is expressing it.

Antoninus (Pierozzi) of Florence

Antoninus (Pierozzi) of Florence (d. 1459) was born in Italy. He became a member of the Dominican order and later the Archbishop of Florence. He was a papal theologian on the council in Florence. His two best known works are *Summa theologica moralis* and *Summa confessionalis Curam illius habes*. Known by his very practical approach to all forms of life, this practical style is felt in his Marian theme.¹³²

According to him, Mary received special blessings, grace in its fullness. Gambero described it as “the font of every kind of blessing, gift, privilege and virtue in the Virgin.”¹³³ It places her higher than angelic creatures and associates her with the redemptive work of Christ. She was a helper to Him, His true collaborator, and in Him, “she became the Mother of all the living.”¹³⁴ “And she is the Mother of all men to the greatest possible degree, with regard both to bearing [children] and to taking care of them, because she bore the one man through whom she recreated or regenerated all men. And in her Son, she obtained for us everything necessary for the present life and for the life to come.”¹³⁵

The second consequence of Mary’s blessings and her co-redemptive work is her role in the Church for us. Here he used the title *Mater spiritualis – spiritual mother*. He explained it through the words that expressed Jesus’s wish: “O Church, I want her who is my Mother to become your Mother also. She is my natural Mother; she is your spiritual Mother. Behold: the Mother of the Savior is the Mother of the sinner in the Church.”¹³⁶ The spiritual motherhood of Mary is supported by Antoninus’ reflection on Jn 19: 25-27.¹³⁷

This we find in one of his other works where he expands on it and gives reasons for it. It is based on her position in God’s plan from eternity, how she cares for us and considers our good, her dignity and the honor as Mother of God and Queen of heaven and earth.¹³⁸

¹³² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 300 – 301.

¹³³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 302; Antoninus Pierozzi (of Florence), *Summa Theologica*, pars. 4, tit. 15, c. 45 (Verona, 1740), col. 1268.

¹³⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 302.

¹³⁵ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 303; Antoninus Pierozzi (of Florence), *Summa Theologica*, pars. 4, tit. 15, c. 20 (Verona, 1740), col. 1059 – 60; Roschini, 320.

¹³⁶ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 303; Antoninus Pierozzi (of Florence), *Summa Theologica*, pars. 4, tit. 15, c. 2 (Verona, 1740), col. 917.

¹³⁷ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 303 – 304; Antoninus Pierozzi (of Florence), *Summa Theologica*, pars. 4, tit. 15, c. 2 (Verona, 1740), col. 917.

¹³⁸ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 304.

Antoninus expressed Mary's spiritual motherhood towards the faithful very strongly, but he did not go so far as to claim her to be the Mother of the Church. He always sought to interpret all Marian themes and doctrine within its limits and Scripture.¹³⁹

Dionysius the Carthusian

Dionysius the Carthusian (d. 1471) was a Roman Catholic theologian and mystic born in modern-day Belgium. He is the author of numerous works and books written during¹⁴⁰ that include a commentary on the entire Bible. As it was for Albert the Great, it is said, that in almost every one of them, there is a place for Mary, showing his deep devotion towards her. Gambero summarized his work as a good collection of an already developed teaching and doctrine.¹⁴¹ Therefore, we cannot expect much originality from his work, but contributions to theological development.

He gives Mary many titles such as Mediatrix of Grace, the one who cooperated with redemption as Eve cooperated with Adam in sin. Because of her free consent to God, who is the only one true source of Grace, she beseeches God for all graces. "After God, Mary is the origin, Mother, and generous giver of all the gifts that are granted us; for to her has the kingdom of mercy been handed over, and through her hands God gives and has decided to give whatever grace he bestows on us."¹⁴² Her position of mediatrix is also combined with her maternal role towards all men. The main source for this, according to Dionysius, is her place at the feet of the Cross on Calvary.¹⁴³

Dionysius saw a deep connection between Mary and the Church. In his commentary on the *Song of Songs* on the image of the bride, he saw three brides of Christ: a universal bride – the Church; a particular bride – the holy soul; and a singular bride – Mary.¹⁴⁴ Mary's position here is quite unique. She is the special bride, but she is still a part of the universal Church on one hand, while on the other, she has a special relation towards men. He considers her to be a member and a spiritual daughter of the Church.¹⁴⁵

He considered her as the Mother of all Christians and the source for this he saw in the passage of Jn 19: 25-27, where Jesus on the Cross set her to be mother for

¹³⁹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 304.

¹⁴⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 308.

¹⁴¹ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 307 – 308.

¹⁴² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 310 – 311; *Enarratio in cap. 4 Cantici Cantorum*, a.14, in *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol. 7 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1898), 384A.

¹⁴³ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 311; cf. *De praeconio et dignitate Marie*, lib. 3, a. 25 in *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol. 35 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1908), 563B-D.

¹⁴⁴ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 311; *Enarratio in cap.3 Joannis*, a. 10 in *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol.12 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1901), 340B.

¹⁴⁵ Gambero, 311.

all the faithful. In *Enarratio in Cap. XIX Joannis*, verse 27, we find that Jesus gave His mother to the disciple as mother. It is a great privilege to care for the Mother of the Lord, because she is a vessel of holiness, the queen of earth and queen of heaven, the woman chosen by the Father and overshadowed by the Holy Spirit. It is a great gift given to the apostle John, and therefore his obligation to care for her is not only the fulfillment of the 4th Commandment, but the desire of Jesus in taking care of his mother. It is God's plan for parents to be taken care by their children, stated by the Apostle Paul in 1 Tim 5:8.¹⁴⁶ Through the beloved disciple Christ "gave each Christian His own Mother to be mother, thus she alone is the mother and advocate of ours, which after God is given the highest love and reverence."¹⁴⁷ In another passage he considered and attributed to Mary a maternal role towards the faithful, but in the sense of being a part of the Church as her daughter.¹⁴⁸

Dionysius gave Mary the titles of advocate and queen. Both of these titles are based on her role as the advocate for the Church and her children. He expressed that Mary's maternal role continues and does not cease: "Further, she is considered the Mother of the Church and the defender Advocate of all, always with a motherly affection."¹⁴⁹ Her maternal intervention was seen at Cana.¹⁵⁰

Dionysius wrote extensively of her maternal role: "In addition, when she (Mary) is established the mother of the Church and its defender, it will certainly act in her good and zealous maternal care very similar to His (Jesus') own."¹⁵¹ We can see from the following quotation, that Christ himself willed Mary's maternal role: "Indeed, you willed that she should be a cooperatrix in the work of salvation of all of us; you established her as the advocate of the Church and decreed that many should be saved through her."¹⁵² In relation to Peter as the one to whom all power was given by Christ, Dionysius concluded that: "Virgin (Mary) as a member of the Church, recognized herself subjected to the prelatric authority of St. Peter because of the fullness of her Son's power transmitted to Peter. St. Peter, however, revered her as the highest Virgin, because of the high sanctity and dignity of her as the Mother

¹⁴⁶ Roschini, 320; *Enarratio in cap. 19 Joannis*, a. 46. In *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol.12 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1901), 595C.

¹⁴⁷ Ibid. 595D.

¹⁴⁸ *Enarratio in cap. 6 Cantici Cantorum*, a. 20. In *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol.7 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1901), 415B

¹⁴⁹ Roschini, 320; *De praeconio et dignitate Mariae*, 3, 5. In *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol. 35 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1908), 538C

¹⁵⁰ Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 312; *Enarratio in cap.2 Joannis*, a. 7. In *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol. 12 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1901), 313D.

¹⁵¹ Roschini, 320; *De praeconio et dignitate Mariae*, lib. 3, a.5. In *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol. 35 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1908), 538C.

¹⁵² Gambero, *Mary in the Middle Ages*, 312; *De praeconio et dignitate Mariae*, lib. 3, a.25 in *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol. 35 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1908), 563B.

of God and as the Mother of God, the whole Church.”¹⁵³ It is similar to Hans Urs von Balthasar’s theology of the four dimensions in the Church of which Mary and Peter are two of them.¹⁵⁴

Dionysius the Carthusian considered Mary’s maternal role towards Christians as the reality willed by God. He gave Mary the title Mother of the Church and other titles that reflect that aspect. He considered her always as a part of the Church as well, and based her importance on her holiness and exemplarity of life founded on God’s grace.

Liturgical appearance

From the 13th century onwards, we find the liturgical appearance of the title Mother of the Church in various hymns. In the codex of *Antiphonary of Nartker* (or *Hatker*) we find an example in one of the strophes in the following hymn from the 13th century.¹⁵⁵

“*Virgo Mater Ecclesiae
Aeternae porta gloriae;
Ora pro nobis omnibus
qui tui memoriam agimus.*”

A very similar text is found in the ancient chorale of *Santa Maria dei Servi di Bologna* used by the Servants of Mary.¹⁵⁶ *Analectica Hymnica* placed this hymn in the 15th century, as the source for it is Codex Ambrosian.¹⁵⁷ Facchinm in one of his articles considers the origin of the canticle between the 13th and 14th centuries.¹⁵⁸ This is the text of the first strophe:

“*Virgo, mater ecclesiae
Aeterna porta gloriae
Esto nobis refugium
Apud patrem et filium.*”

The same strophe is found in the Gregorian music sheet in *Liber continens capitula per totum annum secundum consuetudinem maioris Panormitanae Ecclesiae*.¹⁵⁹ Roschini wrote wrongly in his article that it is the same strophe as the one in *Anti-*

¹⁵³ Roschini, 320; *De auctoritate Summi Pontificis et generalis Concilii*, 3, 17. In *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia*, vol.36 (Monstrolii [Montreuil-sur-Mer/Tournai], 1908), 645D.

¹⁵⁴ Charles Smith, “Mary in the Theology of Hans Urs von Balthasar”. In *One in Christ* 22 (1986): 387 – 393.

¹⁵⁵ Roschini, 318; cf *Paléographie Musicale*, 2a serie, 1,10, introd., 11.; Peter Wagner, PhD, *Gregorian Melodies: a Handbook of Plainsong* (London : Printed for the Plainsong & Mediaeval Music Society, 1907), 140.

¹⁵⁶ Roschini, 319; P.M. Branchesi, O.S.M, “I libri corali di S. Maria dei Servi di Bologna”. In *Contributi di Storiografia Servitana* (Vicenza, 1964), 330.

¹⁵⁷ Guido Maria Dreves SJ. *Analecta Hymnica*, vol. XXIII (Leipzig : O.R.Reisland : 1896), 57.

¹⁵⁸ Francesco Facchin. “Il caso della Salve Regina, Virgo Mater Ecclesie di Hubert de Salinis nel ms. Bologna Q15”. In *Mondo latino e civiltà bizantina* (Venezia: Fondazione Ugo e Olga Levi, 2014): 264.

¹⁵⁹ Roschini, 318; Salvatore Cambria, *Mater Ecclesiae*, tav. XIV (Palermo, 1964), 52.

phonary of Nartker.¹⁶⁰ In fact, the first two lines are the same, but the next two are not fully identical.

In codex *Stuttgartien* from 13th century in *Cantiones* there is the verse: “Virgo mater ecclesiae.”¹⁶¹

In the 14th century, there are more hymns with this title. In *Galaico codex* there is a hymn that salutes Mary as “Mother of the heavenly and terrestrial Church”.¹⁶² Roschini comments, that as far as it is known, this is probably the first time that the Church is specified as the heavenly – triumphant and terrestrial – militant one.¹⁶³ The chances are high that he did know *the Irish Litany* (in the following paragraphs). In this, we find the same expression: Mother of the heavenly and earthly Church. In the article written by Roschini, there is no mention of the Litany at all.

Meersseman mentions two more hymns from the same century. They are a part of different codex. One stated: “*Ave, Domina mea, Mater gloriae, Mater Ecclesiae, Mater pietatis et indulgentiae.*”¹⁶⁴

The Augustinian Lambert Gueric from Huy in the prayer to the Virgin (around 1328) “Mother of the Church” showed his tenderness and trust: “O our Advocate, Mother of the Church, address your full eyes to your daughter (the Church) of mercy and splendor.”¹⁶⁵

In popular piety, the title is found in an Irish litany. Among invocations to the Virgin Mary, we find the invocation “Mater Ecclesiae coelestis et terrestris”, translated into English as “Mother of the heavenly and earthly Church.”¹⁶⁶ According to O’Carroll, its dating seems to be challenged and placed it no “later than the fourteenth century.”¹⁶⁷ In a publication by Robert Coddington in 1880¹⁶⁸ the Litany dates back to the 8th century. It is based on the fact, stated in a pamphlet, that this Litany had been written in a book called *Leabhar Breac*.¹⁶⁹ The position is presented

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Guido Maria Dreves, SJ. *Analecta Hymnica*, vol XX (Leipzig: O.R.Reisland : 1896), 27.

¹⁶² Roschini, 319; Gilles G. Meersseman, O.P., *Der Hymnos Akatistos im Abendland*, II (Freiburg Schweiy, 1960), 167.

¹⁶³ Roschini, 319

¹⁶⁴ Roschini, 319; Gilles G. Meersseman, O.P., *Der Hymnos Akatistos im Abendland*, II (Freiburg Schweiy, 1960), 167.

¹⁶⁵ Roschini, 319; Gilles G. Meersseman, O.P., *Der Hymnos Akatistos im Abendland*, II (Freiburg Schweiy, 1960), 166-167.

¹⁶⁶ Original language of the Litany is Irish. Pamphlet present also its English and Latin translation.

¹⁶⁷ O’Carroll, 253.

¹⁶⁸ John Grenem SJ, ed. *Ancient Irish Litany* (New York: Robert Coddington publisher, 1880).

¹⁶⁹ The book is also known as the *Leabhar Mór Duna Doighre* – the great Book of Dun Doighre, and Book of Clonsost (now Clonsast). It contains a vast number of pieces, all dating to the same period. It has been assumed that the Litany could have already been used in St. Berchant’s community around 725 AD at Clonsost. Monks were first driven out from Clonsost, and then from Dun Doighre by the Danes.

by Prof. Bryan O’Looney in the Celtic Chair of the Catholic University of Ireland and by his predecessor Eugene O’Curry.¹⁷⁰

Conclusion

The Middle Ages is another step in the doctrinal development about Mary, her position in the Mystery of Salvation and her maternal relation towards the Church and all men. Several points can be concluded.

Two parallelisms and images quite often used in the previous period by the Church Fathers are used less. The Mary-Church Parallelism was used the least and while the Parallelism Eve-Mary was used more it was still decreasingly.

Throughout this period, the maternal role of Mary is stressed. The authors emphasized her role as the mother of men, the mother of all Christians etc. The apex was literally giving her the title the Mother of the Church. However, the dating when mentioned by both Berengaud and as an invocation in the Irish litany that specifies it more strongly, is not certain. Besides, her spiritual motherhood is also stressed and sometimes convincingly through an image of her as an example of Christian living.

The breaking point is the period during the 12th and 13th centuries. There was a certain shift in the themes about Mary, mainly about her Immaculate Conception and her Assumption. The accumulation of work written about these topics is much more than previous themes. Regarding the context of this dissertation, they were not a focus. Never-the-less, was observed in this research that they influenced the development of the doctrine and devotion towards Mary. An example is the work of Richard of St. Laurent. The first glimpses are found in Godfrey of Admont’s work. In the context of the time, and influenced by the above-mentioned work, there was also a shift in the focus from the Incarnation to the Passion of Christ and the image of Calvary. Mary is seen in the context of Calvary, where the image of her slowly changed from a silently suffering mother under the cross to a mother that is totally overwhelmed by grief. The Image of Calvary leads to considerations about her position in the mystery of salvation that developed into strong images of her being the co-redemptrix. In the context of the social and hierarchical structures of the time, a development of the doctrines of the Assumption and Mary’s place in the mystery of Salvation, another strong image emerged: the image of her as the queen. She was considered on an equal level with Christ, with rights and sometimes of power too.

¹⁷⁰ John Grenem SJ, ed. *Ancient Irish Litany*, 16 and 18.

Adresa autora:

Mgr. Ladislav Varga, STL
Pontifical University of St. Thomas Aquinas
Largo Angelicum 1
00184 Rome RM, Italy
email:ladislavjarga@gmail.com

MATĚJ PROCHÁZKA (1811 – 1889) PRIEST – REVIVALIST – WRITER – PEDAGOGUE

Veronika Řeháková

KNĚZ, BUDITEL, SPISOVATEL A PEDAGOG MATĚJ PROCHÁZKA (1811 – 1889)

Abstract: Matěj Procházka (1811 – 1889) was an important figure of ecclesiastical and national life in Moravia in the 19th century and a member of the circle around Professor František Sušil, the so-called Sušilova družina. Unfortunately, he has been forgotten by later generation, including ours. This study summarises and presents the results of our historical research into Procházka's life and personality and the interest shown in him by his contemporaries and further generations. Procházka's biography covers five chapters of this study. They follow chronologically and present his work as a pedagogue, a revivalist and a writer. The sixth chapter examines his personality, his overall characteristics, the epithets given to him by his contemporaries and a short comparison between him and his friend Sušil. The last part of this study shows the decline of the interest in Matěj Procházka by following generations up to the present. We also try to understand the above mentioned facts and show what Procházka's legacy can be for us.

Keywords: 19th century, Brno, Czech Catholic theology, Czech literature, Czech national revival, Matěj Procházka, Sušilova družina

Introduction

Father Matěj Procházka was an interesting and highly important figure of national and ecclesiastical life in Moravia in the 19th century. His influence was connected to his role as a priest, a teacher at a secondary school in Brno, a writer in many different fields of study and an organiser of Catholic and Czech national life. He was a close friend of the professor of biblical studies František Sušil, and belonged to the circle around the above-mentioned professor, the so-called Sušil's circle (Sušilova družina). Unfortunately, Procházka has been forgotten by later generations and his legacy has not been fully appreciated.

The first aim of this study is to rectify this omission and absence of knowledge about Matěj Procházka. Concretely, we would like to present the most significant results of our historical research into resource materials from several different archives in Moravia. The second objective is to understand how his contem-

poraries valued and perceived him and to clarify why the following generations have forgotten about his legacy.¹

The importance of Procházka's published works for his time also needs to be emphasised. It covers a wide range of subjects, including among others Church history and hagiography, linguistics, apologetics, natural sciences and philosophy, Christian ethics and social teaching. Such an analysis and evaluation would need more space and is avenue for future research.

I. Procházka's Childhood and Student Years 1811 – 1833

Matěj Procházka lived all his life within the geographic area of the Brno diocese. His birth place was a small, picturesque Moravian town Brtnice² near Jihlava with which he would identify even in his adult life. He used a writer's nickname "Brtnický", i.e. "from Brtnice" and later was given its honorary citizenship.³ "Mathias Procházka"⁴ came into the world on 4th February 1811 as the second son of a Catholic, Czech speaking family. His father Erasmus was a local baker and his wife Anna born Kružíková came from the nearby village Kněžice. The married couple had seven children all together of whom one boy died shortly after birth.

In 1819, when Matěj was eight, the family moved to the nearby town Jihlava, the administrative and craft centre of Českomoravská vrchovina region and settled in its northern suburb, "Špitálské". In 1823 his father died,⁵ his mother re-married⁶ and the oldest son František ended his secondary school studies and began his apprenticeship with a baker. At that time, Matěj also attended the secondary school in Jihlava, a "gymnasium" of high standard originally founded by the Jesuits, and he

¹ Procházka's first critical biography and work is fully and in detail presented in our dissertation thesis. It also gives a chronological survey of the interest given to him during the 130 years after his death.

ŘEHÁKOVÁ, Veronika. *Buditel, historik, apologeta Matěj Procházka (1811 – 1889)*. Praha, 2019. Disertační práce. Karlova univerzita v Praze. Katolická teologická fakulta.

² Brtnice was owned by a noble family Collalto and San Salvatore originally from Northern Italy.

³ Státní okresní archiv Jihlava (SOkA Jihlava), fond *Archív obce Brtnice*, inv. č. 18A – Pamětní kniha obce Brtnice, s. 90; HOFFMANN, Alois Karel. *Městys Brtnice na Moravě*. Brtnice : Josef Birnbaum, 1925, s. 56.

⁴ Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond E 67 *Sbírka matrik*, sign. 6280 – Matrika narozených a pokřtěných Brtnice 1804 – 1852, s. 58/page in the digitised document 31 (dig.).

German name "Matthias" written in the register can be translated into Czech in two ways: as "Matěj" which was done by the parish priest in year 1881 or "Matyáš" which is used in the personal file at the Diocesan Archive of Brno: Diecézní archiv Biskupství brněnského (DABB), fond *Biskupská konzistoř Brno*, inv. č. 8751, sign. P 337, ev. j. 2059 – Matyáš Procházka, katecheta 1833 – 1881.

An unknown historian or researcher added the words "priest and Czech revivalist" to the information in the register.

⁵ MZA, fond E 67 *Sbírka matrik*, sign. 6515 – Matrika zemřelých Jihlava – sv. Jakub 1815 – 1833, s. 203/dig. 104.

⁶ MZA, fond E 67 *Sbírka matrik*, sign. 6477 – Matrika oddaných Jihlava – sv. Jakub 1817 – 1834, s. 88/dig. 89. Her second husband was a local baker Karel Hladič with whom she had later three children.

was obviously an excellent student.⁷ Having completed six years of schooling⁸ he decided to follow a priestly vocation. Unfortunately, we do not know what led him to this choice.

In 1827 the young man left his home for Brno, the Moravian metropolis and suburbs that were called the “Austrian or Moravian Manchester” for its high concentration of textile industry.⁹ There he attended philosophical studies for two years which prepared him for theological studies. The latter took four years and was connected to his priestly formation in the local diocesan seminary called “alumnat”. Matěj studied with very good results¹⁰ and in his last year undertook a ministry of “prefect musei”,¹¹ one of those who assisted in the organisation of the seminary. At that time, he became interested in deepening his study of his native Czech language. Because he had not yet reached the canonical age for priesthood,¹² he was ordained as a deacon in August 1833.

II. Pastoral Ministry in Parishes 1833 – 1850

The twenty-two year old Matěj Procházka started his pastoral ministry in a German speaking parish Stálky (Stallek) near the Austrian border. His special task was teaching catechism in the nearby village school. It was the local parish priest Euseb Vincenz Eyselt (1789 – 1841), his former catechist from Brtnice, who asked the bishop for the deacon’s help.¹³

At the beginning of March 1834 Procházka was ordained a priest. He celebrated his first Mass on 9th March which was at that time the feast of St. Cyril and Methodius.¹⁴ Later these saints will become important symbols of Procházka’s activities. During the following sixteen years he ministered as a “kooperator”,¹⁵ an assistant to the parish priest, in four different places of the Brno diocese. The first was a Czech speaking parish Čejkovice near Hodonín in the fertile vineyard region of

⁷ His certificates can be found in the fund: SOkA Jihlava, fond *Latinské a německé gymnázium Jihlava*, I. úřední knihy.

⁸ Secondary school studies took six years. This was changed to eight years after the school reform in 1849.

⁹ Brno received a new status in 1850 which meant that the centre within the town wall was administratively united with 27 suburbs.

¹⁰ SOkA Jihlava, fond *Drobné písemné pozůstalosti Brtnice*, Z pozůstalosti Matěje Procházky, inv. č. 50 – Studijní vysvědčení 1828 – 1853.

¹¹ DABB, fond *Biskupský ordinariát Brno*, inv. č. 178 – Konduitní listina teologů 1831 – 1918, fol. 28r – 29v.

¹² It was the age of 23.

¹³ The translation is done from German: „die Text und Vortrag seiner Predigen ist so schmelzend, und für jeden Zuhörer so ... begreiflich, daß dieselben sich ... zur Kanzel drängen, um ja kein Wort zu verhören, oder zu verlieren.“ DABB, fond *Biskupská konzistoř Brno*, inv. č. 8751, sign. P 337, ev. j. 2059 – Matyáš Procházka, katecheta 1833 – 1881, fol. 4.

¹⁴ The feast of St. Cyril and Methodius was changed to 5th July for Bohemia, Moravia and Croatia in 1863.

¹⁵ A status of a „kooperator“, “differed from the function of a „chaplain“.

Southern Moravia.¹⁶ In September 1835 he moved to the Brno area. With four other priests of St. Thomas church he served among the people of the populated northern suburb of the city. The priest was asked by Bishop Anton Gindl (bishop 1832 – 1841) to give Lenten homilies in Czech.¹⁷ His health was not strong enough to bear the demanding work in such a big parish. When he was about to leave, more than 50 parishioners signed an unusual letter addressed to the bishop. They praised the “*virtuous and pious*” priest whose “*homilies are warm and understandable for everyone so that all believers crowd to the pulpit not to lose a word*”.¹⁸

After Easter Sunday 1837, the young priest started in the parish, of Komárov,¹⁹ in the south of Brno, where industry was developing quickly due to the two rivers, Svratka and Svitava. The assistant priest baptised, heard confessions and buried people from both sides of the social and economic divide – owners of local factories and industrial workers, including women.²⁰ During the three and a half years of his ministry in the German speaking area, he witnessed the construction of the Emperor Ferdinand Northern Railway and the first train coming from Vienna to Brno.²¹

In October 1840, Father Procházka moved to a neighbouring parish Zábřovice, one of the most populated areas of “Moravian Manchester”. In the course of ten years, he experienced the even greater and more massive impact of the industrial revolution – in the overcrowded dwellings and in the violent response of workers to the unemployment crisis of 1843. Among his Czech and German parishioners he organised “societies” of the so-called life rosary. He was also encouraged to publish his first work in Czech – a homily preached on Rosary Sunday in 1843.²² While he was preparing this, he asked František Sušil (1804 – 1868), a professor of New Testament Studies at the Theological Institute in Brno, who was interested in Czech grammar and orthography, to proof read it.²³ These activities were in line with the on-going Czech national revival movement.

¹⁶ SOkA Jihlava, fond *Drobné písemné pozůstalosti Brtnice*, Z pozůstalosti Matěje Procházky, inv. č. 51 – Církevní dekrety 1833 – 1878; DABB, fond *Biskupská konzistoř Brno*, inv. č. 8751, sign. P 337, ev. j. 2059 – Matyáš Procházka, katecheta 1833 – 1881, fol. 13.

¹⁷ It was a renewed custom that had been abolished by the Emperor Joseph II.

¹⁸ DABB, fond *Biskupská konzistoř Brno*, inv. č. 8751, sign. P 337, ev. j. 2059 – Matyáš Procházka, katecheta 1833 – 1881, fol. 13 – 15.

¹⁹ DABB, fond *Biskupská konzistoř Brno*, inv. č. 8751, sign. P 337, ev. j. 2059 – Matyáš Procházka, katecheta 1833 – 1881, fol. 22 – 24.

²⁰ MZA, fond E 67 *Sbírka matrik*, sign. 17501 – Matrika narozených a pokřtěných Brno-Komárov 1821 – 1850; MZA, fond E 67 *Sbírka matrik*, sign. 17517 – Matrika zemřelých Brno-Komárov 1805 – 1860; MZA, fond D 9 *Stabilní katastr-indikační skici*, sign. 1780 – Horní Heršpice 1825.

²¹ Cf. KUČA, Karel. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. 1. vyd. Praha : Baset, 2000, s. 96.

²² PROCHÁZKA, Matěj. *Kázanj na Neděli Růžencowau*. S.l. : s.n., 1843.

²³ Cf. PROCHÁZKA, Matěj. František Sušil: životopisný nástin. In *Listové sv. Pavla apoštola. Díl II*. Praha : Dědictví sv. Prokopa, 1871, s. 414 – 415.

During 1841 – 1846 he underwent the so-called general concurs, i.e. the examination which allowed him to advance in his priestly career. In different years he sent four applications for a placement in a “local chaplaincy”.²⁴ What were his reasons? He probably wanted to obtain a less demanding place which would suit his frail health. It seems providential that not even one of his applications was positively processed. The events of the Year of Revolution 1848/1849 affected the life of the priest who happened to be in a strategically important place, Brno.

In the autumn of 1848, Father Procházka initiated the foundation of the local Catholic Unity Association (spolek Katolické jednoty) which included Czech and German speaking members and aimed at the deepening of the Catholic consciousness during a time of revolutionary changes and uncertainties.²⁵ He was the founder and the first editor of its periodical called *Hlas Jednoty katolické*. In June 1850 eighteen priests, including Procházka, signed a founding document of an association called Dědictví sv. Cyrila a Metoděje (Heritage of St. Cyril and Methodius). They wanted to spread Catholic thought and Czech national well-being by publishing Czech books on different subjects.²⁶

The beginning of October 1850 brought an important change into the life of the kooperator. At the age of 39, right in the middle of his life, he was called from pastoral ministry in a parish to the new role of teacher and catechist. This was to change not only the rhythm of his life but also to give him more space for other activities. These were made possible with new political and social changes in the Habsburg Empire, changes that brought civil rights and certain freedoms.

III. Teacher, Catechist and Educator 1850 – 1881

When named a provisional teacher at a German secondary school in Brno, Father Procházka moved to the centre of Brno, to a small flat in the Minor Brothers' Convent. He would live at this address until his death. The neighbouring flat was occupied by the already mentioned Father František Sušil. The professor of New Testament Studies was seven years older than Matěj Procházka. The two priests became very good friends and used to meet every late afternoon after their teaching duties. They spent two or three hours talking about various subjects of personal or public life, going for a walk or visiting their common friends. During summer holidays they used to leave the city centre for the country. Their favourite destinations were places of pilgrimage, such as Velehrad and Svatý Hostýn. In 1862 they set off for a transalpine journey to Trieste and Venice. On their return they visited Slovene Maribor, the seat of the Bishop Martin Slomšek (1800 – 1862) who promoted a tra-

²⁴ So-called lokálie was administered independently, even though it formally belonged to another parish.

²⁵ Cf. JANČÍK, Josef. Katolické jednoty na Moravě. *Hlídky* 1932, roč. 49, č. 7, s. 221 – 228.

²⁶ Cf. MASÁK, Emanuel. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850 – 1930*. Brno : Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, 1932, s. 38 – 46.

dition of so-called unionism, i.e. an effort of the Catholic Church to bring back the Orthodox Christians. Both friends had in common “*the love for the Church and the patria*”, Sušil’s well-known motto.²⁷

Matěj Procházka worked at the German secondary school for 31 years (1850 – 1881). Having successfully passed different exams he became a qualified teacher and finally, in 1866, was named professor.²⁸ He taught Religion and Czech language and literature mostly to older students, and was one of the two priests involved in the pastoral ministry of the male youth there. This included saying Masses, giving exhortations²⁹ and administering the sacraments. He was also responsible for a benefactor endowment that supported needy students.

Procházka’s pupils were of Czech and German nationality³⁰ from different parts of Southern Moravia. During the three decades of his ministry he might have met more than two thousand students could have influenced them in various ways. There were at least four graduates who testified to the impact of their teacher and catechist. Three were Czech and one was German speaking.

The first, Vincenc Brandl (1834 – 1901), later became his colleague in the secondary school, and then a historian and the director of the Moravian Provincial Archive in Brno (Moravský zemský archiv). He remembers the day when the new teacher had his first lesson. Vincenc and his classmates were impressed by Procházka’s deep thoughts about the role of religion in society and by his “holy” enthusiasm. When the teacher left the classroom, the pupils did not move for a moment and looked at each other in amazement. From then on Procházka was their admired and beloved teacher.³¹ Another student, Vladimír Šťastný (1841 – 1910), emphasises the methods Procházka used in teaching and educating: he did not instil fear but instead attracted students by his positive zeal for godly things. He was both able to name and encourage good behaviour and correct what was unacceptable.³² A later historian, Hans Welzl (1854 – 1911) confirms the fact that priest was also liked by German speaking pupils.³³

²⁷ It is a reference to Sušil’s verse: „*Církev a vlast, ty v mojich milují sestřsky se řadrech, / každá půl, každá má moje srdce celé.*“

Cf. PROCHÁZKA, Matěj. *František Sušil : životopisný nástin*, s. 425 – 426, 440; VYCHODIL, Pavel Julius. *František Sušil : životopisný nástin*. Brno : Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1898, s. 339 – 340.

²⁸ This promotion took much longer than in any other case. The reason was the lack of clarity between the Bishopric and the Benedictines of Rajhrad monastery who had been holding one of the seats of a Religion teacher before Procházka’s coming.

²⁹ Exhortations were didactic, educative sermons, similar to homilies.

³⁰ Nationality according to native language started to be a distinguishing character from the beginning of the sixties.

³¹ Cf. BRANDL, Vincenc. Matěj Procházka : životopisný nástin. *Moravan* 1879, roč. 28, s. 30 – 31.

³² Cf. ŠŤASTNÝ, Vladimír. Matěj Procházka. *Obzor* 1881, roč. 4, č. 5, s. 65 – 66.

³³ Cf. WELZL, Hans. Mathias Procházka: Zur mähr. – schles. Biographie 278. *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde* 1890, Jhg. 70, Nro. 2, s. 9 – 10.

The most numerous memories are recorded in autobiographical texts by his student Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937) whom the priest taught from 1867 to 1869. Their value might be also seen in the fact that Masaryk did not belong to the group of Catholic priests and laymen of Sušil's circle. Father Procházka was a good and sincerely religious man, a generous, bighearted and virtuous priest. When Tomáš refused to go to confession and started having doubts about Christian belief, the catechist listened to him attentively and talked to him. Until his adult age Masaryk remembered that the priest understood him, encouraged him to do good, prayed for him but never condemned him. Procházka also played another important role in the pupil's later life because he was a model of a Christian socialist and Czech revivalist. When Masaryk left Brno, Procházka remained interested in his on-going journey and supported his activities financially.³⁴

In 1881, in the last year of his teaching career, Professor Procházka was honoured by a big celebration on the occasion of his seventieth birthday. His students made a collection to give him a golden ring with a precious stone worth 300 gulden. Over 50 graduates came to congratulate him and presented him with a gold-plated chalice. The poetic good wishes were signed by more than 500 former students.³⁵

IV. Revivalist, Associational and Literary Work 1850 – 1889

As already mentioned Father Procházka entered actively into Czech national and associational life in Moravia during the years 1848 – 1850 and supported it with his publishing work. Shortly after he gave up the editorial work of the Czech periodical *Hlas*, but continued to be an active contributor and a writer of various articles until 1880. This periodical was a press organ of the Catholic Union and the publisher Dědictví. Procházka played a significant role in the activities of both associations.

The priest used to give talks on different practical and topical themes to the members of the local Catholic Union Association and on the occasion of its four congresses that were held in Brno between years 1851 and 1854. Participants came from all Southern Moravian filial groups. His objective was to educate and encourage former serfs, now citizens, so that they could exercise their freedoms and live with full dignity.

Father Procházka was an active member of the Czech literary and publishing association Dědictví. He worked on concrete tasks, was an editor of texts and also

³⁴ Cf. NEJEDLÝ, Zdeněk. *T. G. Masaryk. Kniha 1. Masarykovo mládí 1850 – 1876*. 2. vyd. Praha : Orbis, 1949, s. 267, 271 – 272; ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. souborné vyd. Praha : Československý spisovatel, 1990, s. 44; POLÁK, Stanislav. *T. G. Masaryk : za ideálem a pravdou 1 (1850 – 1882)*. 2., opr. a rozš. vyd. Praha : Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000, s. 87, 112 – 113.

³⁵ SOKA Jihlava, fond *Drobné písemné pozůstalosti Brtnice*, Z pozůstalosti Matěje Procházky, inv. č. 54 – Poslední vůle a její provedení 1882 – 1890; cf. ŠTASTNÝ, Vladimír. Matěj Procházka. *Obzor* 1881, roč. 4, č. 4, s. 49; č. 5, s. 66.

an author and translator of several books published there. When the first chairman František Sušil died in 1868, his best friend was unanimously elected as his successor. From then on he directed its activities until his death in 1889. On behalf of the association, among many other things, he corresponded with Pope Leo XIII and represented it on different occasions, such as celebrations or funerals of members of Sušil's circle.

Procházka's contacts crossed over the boundaries of the Catholic Church. He shared his interest in Czech history with intellectual circles in Moravia. In 1852, he became a member of the historical-statistical section of the Moravian-Silesian Society for the support of tillage, natural science and geography (Moravskoslezská c. k. společnost pro podporu orby, přírodozpytu a zemězpytu),³⁶ and in 1859 he was named a correspondent of the Moravian Provincial Archive.

During the four decades (1850 – 1889) the priest remained interested in the social, political and ecclesiastical life of the Empire and of Europe and responded to the diverse stimuli and actual needs of his time. This is especially visible in his literary work that covers a number of different themes and fields of knowledge. Some of them were long-termed and some unrepeated. His practical approach was closely connected to his profession of Catholic priesthood, a secondary school teacher and an organiser of Czech national life in Moravia. He used a wide range of literary forms and genres – from poetry to novels, from scientific to popular and journalistic styles.

At first, he published in German and Czech, but soon after the Year of Revolution he opted for his native language. This is understandable in the context of the social and political changes in which the inhabitants of the Austrian Empire started to identify themselves according to their language. In the stream of the revivalist movement, he contributed vastly to the establishing of the Czech language so that it would be recognised among other European languages. His translating into and writing in Czech was necessarily a creative pursuit since it required inventing a new vocabulary. Procházka was interested in and obviously talented in languages. Besides classical Latin and Greek and Old Church Slavic, he read and translated French, Russian, Polish, Sorbian, Croatian and Slovenian.

From the beginning of the sixties, Procházka promoted Czech language at his secondary school. He was brave enough to introduce Czech hymns into the school liturgy which was strongly criticised in the local newspaper. He put together study texts in Czech that covered the history of Czech literature, the subject he taught to older students. He welcomed the approval by the Czech and Moravian bishops that Czech young people could study religion in their native language. For this reason he

³⁶ The association was founded in 1814 and was considered a scientific academy in Moravia. SOkA Jihlava, fond *Drobné písemné pozůstalosti Brtnice*, Z pozůstalosti Matěje Procházky, inv. č. 52 – Různé písemnosti úřední a soukromé 1840 – 1884.

translated text books on Catholic morality and the history of the Old and the New Testament. Because of the quality of the translation, some of them were published in new editions until the end of 19th century, and one of them until 1920.

Procházka's bibliography presents a long list of relevant items. It includes a few monographs and a huge number of articles or treatises that can be found in various journals, newspapers and other kinds of periodicals published in different countries of the Habsburg Empire, including non-Catholic. Six articles and three poems were printed in Slovakian periodical *Cyrill a Method* in Banská Bystrica in the fifties.³⁷ Here we will mention only some of his works.

The longest list of published items contains books, articles and reviews on Church history, hagiography, lives and necrologies. In 1861 he wrote two monographs about significant figures connected to the town Olomouc – about Bishop Stanislav Pavlovský (died 1598)³⁸ and the blessed martyr Jan Sarkander (died 1620).³⁹ The latter book was published on the occasion of Sarkander's beatification in Rome in May 1860. It was nearly 1150 pages, of which more than two-thirds examined the long period of religious struggles in Bohemia, Moravia and Silesia from the Hussite Revolution until the battle of White Mountain in 1620. This monograph was the first in two ways. The first part of the book is the first historical treatise written in Czech that describes the situation between the Jagello period and the end of Bohemian Revolt. Secondly, Procházka wrote the first complex historical biography of the named Catholic priest. From our present day point of view, the most interesting and valuable section is the one that informs us about the celebrations following Sarkander's beatification that were held in different Moravian towns and villages and in his native Silesian Skoczów. Procházka gathered them first-hand account from eye-witnesses.

In the mid-eighties, Procházka published two monographs, issued on the anniversary of the death of men bellow mentioned. The life of St. Methodius, the Great Moravian missionary and archbishop, was written according to the oldest legends and vitae.⁴⁰ The biography of a Jesuit missionary martyred in Mariana Islands, Augustin Strobach (1646 – 1684), was presented on the occasion of a transfer of his relits to his native town Jihlava. Procházka added an elaborate introduction on the history of Jesuits missions from their beginnings.⁴¹

³⁷ It is probable that behind this was a contact with Juraj Slota (1819 – 1882), a Slovakian priest who studied theology in Brno and belonged to Sušil's circle.

³⁸ PROCHÁZKA, Matěj. *Stručný životopis Stanislava II. Pavlovského, knížete biskupa Olomouckého*. Brno : Antonín Nitsch, 1861.

³⁹ PROCHÁZKA, Matěj. *Život bl. Jana Sarkandra mučeníka*. Brno : Dědictví sv. Cyrilla a Methodia, 1861.

⁴⁰ PROCHÁZKA, Matěj. *Život sv. Methoda, apoštola říše Velkomoravské a Slovanů vůbec*. 2., obšírnější vyd. Brno : Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1885.

⁴¹ PROCHÁZKA, Matěj. *Missie jesuitské vůbec a missie P. Aug. Strobacha z T.J. zvlášť*. Brno : Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje, 1886.

The priest wrote a few biographies and necrologies about important figures in ecclesiastical life in the 19th century – Slovenian bishop Anton Martin Slomšek, Slovenian linguist Anton Janežič, the English theologian John Henry Newman, and his friends Karel Šmídek, Friedrich von Sylva-Tarouca and František Sušil.⁴² The latter was the first biography of this important figure of Moravian church.

Procházka's apologetic works are quite numerous. We would like to emphasise his two important fields – unionism and a dialogue with new philosophical and scientific hypotheses. The idea of unionism, i.e. the effort to persuade Orthodox Christians to re-unite with the Catholic Church, had been blossoming in Moravia, Croatia and Austria since the middle of 19th century. But Czech and Moravian Catholics were destined to fulfil this task in a special way by referring to two symbols of the past. St. Cyril-Konstantin and Methodius, who brought culture and scholarship together with Christianity, mediated the dialogue between the Byzantine and Roman Church. The village, Velehrad, connected to the two Great Moravian missionaries, became an international place of pilgrimage. Christians from Slav countries journeyed at the millennium celebrations of the arrival of the two Byzantines (1863), of the death of St. Cyril (1869) and of St. Methodius (1885). In his treatises Procházka emphasised the need for unionism and the importance of acknowledging that Slav Christian nations experienced a glorious beginning of their Christianity and then went through an especially difficult journey throughout their history. He praises steps taken by Pope Leo XIII, especially his encyclical *Grande Munus* (1880) in which these facts were acknowledged.⁴³ To understand these efforts we need to connect them with the Czech national movement that strove to stand up to the strong pro-German politics in Middle Europe carried out by Austria and the German states.

Procházka's interest in natural sciences and especially their impact on the faith of his contemporaries began in the mid-sixties and lasted till his death. Most of his numerous treatises were published in the Prague periodical, *Časopis katolického duchovenstva*, familiar to Catholic intellectual circles in Czech lands. We can admire

⁴² PROCHÁZKA, Matěj. Antonín Martin Slomšek. *Hlas* 1862, roč. 14, č. 30, s. 233 – 237; John Newman. *Hlas* 1867, roč. 19, č. 14, s. 110 – 112; č. 15, s. 118 – 119; č. 16, s. 126 – 127; č. 24, s. 189 – 190; † František Sušil, doktor a profesor theologie. *Časopis katolického duchovenstva* 1868, roč. 9, sv. 4, s. 290 – 304; Antonín Janežič. *Hlas* 1869, roč. 21, č. 30, s. 234 – 235; František Sušil : životopisný nástin, s. 411 – 447; † Karel Šmídek. *Časopis Matice moravské* 1878, roč. 10, s. 171 – 176; Friedrich Graf von Sylva-Tarouca : zur mähr.-schles. Biographie 155. *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde* 1881, Jhg. 61, Nro. 9, s. 65 – 68.

⁴³ PROCHÁZKA, Matěj. Potřeba smíru mezi východní a západní církví: primát sv. Petra. *Časopis katolického duchovenstva* 1879, roč. 20, sv. 2, s. 81 – 104; sv. 3, s. 196 – 224; sv. 5, s. 351 – 377; sv. 6, s. 429 – 459; sv. 8, s. 575 – 601; *Časopis katolického duchovenstva* 1880, roč. 21, sv. 1, s. 20 – 42; sv. 4, s. 255 – 276; Veliké zásluhy sv. Otce Lva XIII. o národy slovanské. *Časopis katolického duchovenstva* 1887, roč. 28, sv. 2, s. 104 – 113; sv. 4, s. 220 – 234; sv. 5, s. 284 – 303; sv. 7, s. 398 – 417; sv. 8, s. 472 – 482; sv. 9, s. 524 – 534; sv. 10, s. 577 – 593.

his broadminded view on the origins and the evolution of the cosmos, nature and human beings. The priest shows an openness to the progress in natural sciences and at the same time critical judgement to some hypotheses. He was well able to distinguish between the field of natural sciences and that of theology. He stood up against those scientists who presented evolution and Darwinism in a materialistic way and argued against God's existence. They crossed the boundary into the philosophical and theological field. Procházka's apology, literally defence, was also a response to strong anticlerical and anti-Christian assaults that intensified over the course of the second half of the 19th century.⁴⁴

Father Procházka contributed to asceticism which deals with a deeper level of spiritual life and emphasised the journey to perfection through virtues. He fought against the biggest problem in his society – alcoholism. His articles are addressed to ordinary Catholics and his students.⁴⁵ He also translated two ascetical books from French – one for a female religious congregation and one for men.⁴⁶

His only treatise on the “labour question” needs to be highlighted. His opus *Otázka dělnická*, published during the years 1872 and 1873 in *Časopis katolického duchovenstva*, is the first theoretical work facing this problem in Czech lands.⁴⁷ It precedes, by eighteen years, the papal encyclical *Rerum Novarum*, the first explicit stand on the social question and the beginning of the Catholic social teaching. Procházka not only experienced face-to-face the effects of the industrial revolution in Moravian Manchester but he was also well informed and had learned about the practical solutions and theoretical stands of his time in other European countries.

V. Awards and His Death

For his work in his priestly ministry, especially among the secondary school youth and for his educational and literary activity, Matěj Procházka was the recipient of several awards. Bishops of Brno nominated him for certain honorary offices. In 1856 he became a titular councillor of the Episcopal Consistory, in 1871 an actual

⁴⁴ The most significant treatises dealing with natural sciences are: PROCHÁZKA, Matěj. Materialismus a křesťanství s ohledem na přírodovědecké časopisectví české. *Časopis katolického duchovenstva* 1866, roč. 7, sv. 7, s. 502 – 521; *Časopis katolického duchovenstva* 1867, roč. 8, sv. 1, s. 28 – 56; sv. 2, s. 119 – 138; sv. 5, s. 358 – 387; Materialismus a křesťanství s ohledem na přírodovědecké časopisectví české – darvinismus. *Časopis katolického duchovenstva* 1868, roč. 9, sv. 1, s. 1 – 22; sv. 2, s. 95 – 122; sv. 4, s. 270 – 290; sv. 5, s. 332 – 356; sv. 6, s. 421 – 447; Materialismus a křesťanství. Astronomie. *Časopis katolického duchovenstva* 1870, roč. 11, sv. 3, s. 161 – 176; sv. 4, s. 266 – 284; sv. 5, s. 352 – 369; sv. 6, s. 438 – 455; Papršlek čili znaménko střízlivosti. *Časopis katolického duchovenstva* 1878, roč. 19, sv. 2, s. 102 – 109; sv. 3, s. 178 – 190; sv. 4, s. 268 – 287; sv. 5, s. 346 – 354; sv. 6, s. 420 – 450.

⁴⁵ Cf. PROCHÁZKA, Matěj. Buďme střídmí. *Hlas* 1866, roč. 18, č. 1, s. 1–3; č. 2, s. 9 – 12; č. 3, s. 17 – 20; č. 6, s. 41 – 44; č. 9, s. 65 – 69, č. 11, s. 81 – 84; *Slovo studující mládeži*. Brno : Hlas, 1872.

⁴⁶ *Duchovní zrcadlo pro řeholnice*. Opava : Kongregace sester terciárek v Opavě, 1867; MARCHAL, Victor. *Křesťanský muž: zrcadlo pro křesťanské pohlaví mužské*. Brno : Dědictví ss. Cyrilla a Methoda, 1875.

⁴⁷ It came out as a monograph 26 years later: PROCHÁZKA, Matěj. *Otázka dělnická*. Praha : Vzdělávací kroužek křesťansko-socialní, 1898.

councillor and “accessor” of this institution and in 1878 an honorary canon of Brno cathedral. His importance reached other lands of the Habsburg Empire. Croatian Bishop Josip Juraj Strossmayer (1815 – 1905), a protagonist of Austroslavism and collaboration among Slav nations, decided to name the priest of Brno diocese his honorary “accessor” and councillor of his consistory.⁴⁸

A public recognition of all his previous awards can be seen in two gestures conveyed on the occasion of the fiftieth anniversary of his priesthood⁴⁹ – one coming from the highest ecclesial places and one from the academic world. In March 1884, Pope Leo XIII made him his honorary “camerarius” to which the title of “monsignore” was attached. Professors of the Faculty of Theology in Olomouc decided to bestow an honorary doctorate in theology on “*the priest, teacher of Christian religion by spoken word and writing, an excellent labourer in the Lord’s vineyard and always a faithful son of our patria*”.⁵⁰

Having reached seventy years of age, Professor Procházka asked for leave. From 1881, he spent his last seven years writing, chairing the Dědictví sv. Cyrila and Metoděje association and engaging in the national and ecclesiastical life in Moravia. His end came suddenly and tragically. One November evening, when he was on his regular walk, a carriage knocked him down near the so-called German theatre. He suffered brain damage and lost consciousness. He died on the following day, 26th November 1889. His funeral had to be postponed due to the investigation of the accident and official post-mortem. This important personage, “*the prophet who never bowed before idols, in whose soul burnt the youthful holy flame of an unclouded ideal that united him with František Sušil: to bring salvation to the beloved nation though love of the holy church*”.⁵¹ A solemn farewell took place on 29th November. Bishop of Brno František Saleský Bauer (1841 – 1904) said the requiem Mass and a large number of priests and people from Brno, Southern Moravia and other parts of the country accompanied his body to Brno central cemetery.

After Procházka’s death the members of Dědictví agreed on honouring his contribution by building a monument over his tomb, as they did for his predecessor František Sušil. With time a new idea matured, to build one common memorial for both defunct priests and friends,⁵² “*so that the two who were like one soul during their*

⁴⁸ SOKA Jihlava, fond *Drobné písemné pozůstalosti Brtnice*, Z pozůstalosti Matěje Procházky, inv. č. 51 – Církevní dekrety 1833 – 1878.

⁴⁹ This meant the date of priest’s first Mass.

⁵⁰ „... knězi, učitelé náboženství Kristova slovem i písmem, výtečnému dělníku na roli Páně a vždy věrnému synu vlasti drabé.“ SOKA Jihlava, fond *Drobné písemné pozůstalosti Brtnice*, Z pozůstalosti Matěje Procházky, inv. č. 52 – Různé písemnosti úřední a soukromé 1840 – 1884.

⁵¹ Paraphrase of some verses from the poem of Vladimír Šťastný. ŠŤASTNÝ, Vladimír. Nade hrobem † Monsign. Dra. Matěje Procházky. *Obzor* 1889, roč. 12, č. 23, s. 337.

⁵² Cf. MASÁK, Emanuel. *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*, s. 251 – 253.

life, have one tomb where they could wait for solemn resurrection of the body".⁵³ In late October 1893, the remains of the two priests were taken up and put together into a new tomb in Brno central cemetery. To this day, the newly erected monument bears the faces of the two men on the medallion and some verses of Sušil about one undivided heart loving the Church and patria.⁵⁴

VI. Personality of Matěj Procházka

How was Father Procházka seen by his contemporaries? What characteristics, abilities and gifts did they notice? One of the qualities was certainly a nobility or magnanimity. He was sincerely interested in individual persons, approached them with sensitivity to their uniqueness and with a tendency not to judge only according to common moral standards. His gift was to continue on in relationships. This could be said about his friendship with other priests, colleagues or his relationships with people who were in his pastoral care – pupils, parishioners, students of the Theological Institute in Brno and members of Catholic associations. He was generous with financial support – on single occasion or on a regular basis.

Procházka's expert, intellectual and professional qualities were often appreciated. His contemporaries were impressed by his erudition and wide overview to which literature sent to him from abroad contributed. Throughout his life, he was able to benefit from his excellent memory, curiosity for the new and persistence. The spectrum of his interests and the number of published works were encapsulated into the title he obtained – "nestor of Czech writers in Moravia". To mention one negative detail about his literary work, – conciseness and readability were sometimes missing in his analytic and detailed texts.

One of his friends puts "diligent professor" as an example of endurance in his work endeavours.⁵⁵ His unceasing energy and active approach to life can be noticed even when at 78 years of age, shortly before his death, he said: "*I have no other wish but that Lord God would give me strength and zest for work until the end of my life, may it be whenever.*"⁵⁶

We need to underline another aspect that speaks not only about Matěj Procházka but also about the spirit that was carried out in Sušil's circle. There was

⁵³ „... aby ty, kteří byli v životě jako jedna duše, kryl také společný rov, společný hrob, pod nímž by očekávali slavné jednou těl svých vzkříšení.“ NEUSCHL, Robert. Panegyricus při zádušní slavnosti přenesení ostatků † Fr. Sušila a M. Procházky. *Kazatel* 1894, roč. 1, č. 2, s. 294.

⁵⁴ The verses on the monument are: „*Dvě krásky spanilých duše mé ovládnulo stánek, / zemská jedna, druhá s výšiny posla nebes, / Církev a vlast, ty v mojich milují sestersky se nadrech, / každá půl, každá má moje srdce celé.*“

⁵⁵ Letter No. 32. In VYCHODIL, Pavel Julius (ed.). *Z doby Sušilovy : sbírka dopisů*. Brno : Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, [1917], s. 47 – 48.

⁵⁶ „*Nemám jiného přání, než aby mi Pán Bůh síly a chuti ku práci až do konce života, at' jest to kdykoli.*“ ŠŤASTNÝ, Vladimír. Dr. Matěj Procházka : životopisný nástin. In KOSMÁK, Václav. *Kukátko čili Život v obrázcích. 4. díl*. Brno : Dědictví ss. Cyrilla a Methoda, 1890, s. XXVI.

mutual support and team collaboration among these colleagues, laymen and friends. The priest did not hesitate to get involved in common projects, he engaged and used his gifts supporting and encouraging others in their endeavours.

Now we want to turn our attention to some comparisons between Procházka and Sušil. Both priests shared interests, dreams and concerns with which they looked at the world around, at the Church and the situation in the society. They supported each other in a personal, intellectual and spiritual way. In some characteristics they showed similarities, in others they complemented each other. In many biographies of these men there is a statement about a theoretical Sušil and a practical Procházka, a statement that has become, in our opinion, a simplification and a stereotype.⁵⁷ Neither of these men had strictly speaking only one or the other of the characteristics. Both of them combined a practical and theoretical approach to reality; both reflected on it, wrote and spoke about it and engaged with the Church and society. A better question to ask would be: In what sense was Procházka more practical? It seems that there were three characteristics connected to it – rhetorical and organisational talents and the ability to respond to new situations.

Firstly, both of them were considered rather shy men but their roles demanded giving talks in public and in a school or academic environment. Procházka kept developing his gift of public speaking with each new experience and newly set tasks. On the contrary, Sušil was missing this gift but was able to compensate for it with his enthusiasm, vividness and depth of thought.⁵⁸

Secondly, according to other colleagues of Sušil's circle, neither of the two were a strong organisational. On the other hand, both were engaged in different projects and figured in chairing roles. How to understand the paradox that a group of men called themselves Sušil's circle while denying his practical ability? Wasn't Sušil more an motivator whose ideals inspired than a leader who got involved? In contrast, Procházka's practical organisational abilities have already been mentioned above.

The third point seems to best capture the difference between the two friends. Procházka's gifts were readiness to respond to new situations, openness to confront new information and use it, and linked to an audacity to take necessary innovative steps. We believe that his flexibility was trained and helped among other things in the scholastic environment where he used to meet young men, listen to their questions and respond to their needs. In this sense, the Catholic Church had in Procházka her persevering apologist and the Czech nation a courageous advocate of her laws. The priest kept on serving the urgent needs of people at any given time. Sušil

⁵⁷ Differences between Sušil and Procházka e.g.: HÝSEK, Miloslav. *Literární Morava v letech 1849 – 1885*. Praha : Moravsko-slezská revue, 1911, s. 71.

⁵⁸ Cf. ŠMERDA, Hynek. *František Sušil : život, dílo a odkaz budoucím generacím*. České Budějovice, 2011. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta, s. 130.

was also active in his enlivening of Czech language by collecting folk songs, by updating the translation of the New Testament books and encouraging theology students and priests to regularly draw from the Scriptures. On the other hand his intellectual view and interests were never as varied and wide as were Procházka's. Sušil also tended to have a conservative stance, e.g. in creating Czech neologisms that were not easily comprehensible and in the usage of the older "švabach" script rather than the new Latinic writing.

While alive, Procházka was seen as autonomous, as an influential priest, revivalist, teacher and writer, whereas after his death he started to be closely connected with his friend Sušil. The first sign of similarity and union between these "giants of priestly status and our nation" was the title "patriarch of Moravian clergy" that Procházka "inherited" after Sušil's passing to eternity. Who were this pair in the eyes of their former colleagues, friends and successors? Nearly all the epithets and analogies have one common denominator, i.e. the ideal of love for the Church and the patria, or expressed differently, "*the salvation of the nation through Christ*". Both were examples of revivalist priests who enlightened people and brought them out of darkness by emphasising Christian values. They were two granite rocks that raised up and strengthened the nation for the realisation of her noble task, and two stars on the Moravian sky that shone brightly so that the nation could wake up. These two virtuous and noble men were inseparable companions and soul fellows, an example of friendship that had had existed between David and Jonathan or Cyril-Konstantin and Methodius. They were teachers by word and example who walked in the footsteps of Paul the Apostle. They became heavenly intercessors for the members of Sušil's circle.⁵⁹

VII. Legacy of Matěj Procházka

We have already mentioned how Father Procházka was seen by his contemporaries and the important place he occupied in Moravian public and ecclesiastical life in the second half of the 19th century. His influence and memory continued through those who knew him by re-editing his text books and developing his thoughts, e.g. on the "labour question". During 20th century, his legacy was occasionally remembered on the occasion of different anniversaries in local periodicals published in Jihlava, Brno, Prague and Brno.⁶⁰ In Brno, reverence for this man was still alive when, in

⁵⁹ Cf. BRANDL, Vincenc. *Matěj Procházka : životopisný nástin*, s. 30; NEUSCHL, Robert. Panegyricus při zádušní slavnosti přenesení ostatků † Fr. Sušila a M. Procházky. *Kazatel* 1894, roč. 1, č. 2, s. 292 – 297, č. 3, s. 437–443; ŠTASTNÝ, V. *Dr. Matěj Procházka: životopisný nástin*, s. XIX; † Dr. Matěj Procházka, patriarcha československého duchovenstva a nestor českého spisovatelstva na Moravě. *Hlas* 1889, roč. 41, č. 274, s. [1]; DRÁPAL, Jan. Dr. Matěj Procházka. *Náš domov* 1896, roč. 5, sešit 5, s. 81 – 83; KOSMÁK, Václav. Pozdrav do věčnosti. In KOSMÁK, Václav. *Kukátko čili Život v obrázcích. 4. díl*. Brno : Dědictví ss. Cyrilla a Methoda, 1890, s. VII.

⁶⁰ VOTAVA, J. P. Matěj Procházka: k 40. výročí jeho úmrtí. *Brtnický kraj : krajinský časopis ku zvelebení domoviny* 1929, roč. 4, č. 1, s. 1 – 2; TOUFAR, František. Vlastenecký kněz – P. Matěj Procházka. *Od*

1927, the tomb of Sušil and Procházka was officially considered an important site and care of it was taken on by Brno magistrate. In the same year there was a street named after him in the Brno suburb of Židenice. The name remained until 1967 when the street was renamed after a communist, František Taussig. Unfortunately, this remains till today.⁶¹

What is our knowledge about this figure in the first two decades of 21st century? Procházka's name is known hardly to anybody and if it is, it is connected to František Sušil as his "alter ego". Why is this so? Can we clarify and rectify this situation? It is obvious that Procházka emphasised the greatness of his friend. He also considered himself as Sušil's pupil in Czech language and Sušil as his leader and father in scientific knowledge. Certainly, it was a custom and a part of 19th century mentality to honour those who passed away. On the other hand, it needs to be said that Procházka himself was a creative author of Czech texts that were much more understandable and readable than those of Sušil. The emphasis on the friendship overlooks Procházka's 21 independent years and the fact of the significant role he played. But to be precise we need to name two fields of interest for which Matěj Procházka is honoured by scurrent authors. They pay attention to and appreciate his treatise *Otázka dělnická*⁶² and his dialogue with natural sciences.⁶³

As we presented Procházka's life and personality and listed some of his writings, we need to say that the picture is not complete. The reason is that we also need to understand his work and evaluate it. Since our specialisation is theology, in our thesis we focused on Procházka the theologian. We identified five significant themes in his work – Church history with hints of the theology of the history of salvation, apologetics and fundamental ecclesiology, the challenges of natural sciences and philosophy, Christian ethics and the "labour question" as a part of the Church's social teaching. In future research, Procházka's monographs and treatises on the above-mentioned themes. There will also be a search for and present deeper connections

Horácka k Podýjí: vlastivědný sborník západní Moravy 1934, roč. 11, č. 8 – 10, s. 151; TOUFAR, František. Vzpomínka. *Jihlavské listy : týdeník českého lidu na Českomoravské vysočině* 1938, roč. 41, č. 6, s. 3; P. Matěj Procházka z Brtnice : k 50. výročí úmrtí vlasteneckého kněze krajana. *Jihlavské listy : list Národního souručenství* 1939, roč. 42, č. 47, s. 3; BENEŠ, Josef. P. Matěj Procházka: vlastenecký kněz, novinář, spisovatel. *Duchovní pastýř* 1955, roč. 5, č. 10, s. 194 – 195; ŠRŮTEK, Otto. K 175. výročí Matěje Procházky – zakladatele Dědictví CM. *Duchovní pastýř* 1986, roč. 35, č. 5, s. 98; [BÁR] Průkopník obrození Matěj Procházka : Masarykův učitel. *Rovnost : brněnský deník* 1996, roč. 6, č. 33, s. 9.

⁶¹ *Matěje Procházky*. [on line] Dostupné na internetu: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_ulice&load=3269>.

⁶² HANUŠ, Jiří. Matěj Procházka und die christliche Lösung der sozialen Frage. In FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (eds.). *Sozial-reformatorisches Denken in den böhmischen Ländern 1848 – 1914*. München : Meidenbauer, 2010, s. 95 – 108; MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové: příspěvek k problematice programových a organizačních základů českého politického katolicismu v letech 1894 – 1938*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2011, s. 278 – 280.

⁶³ POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost : česká katolická teologie 1850 – 1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017.

which link the specific theological fields. The common denominator is the image of God which is a subject of interest to dogmatic theology.

At the same time, it is we hoped that this study showed what an important role Procházka played in the life of the Church and the society, and how he influenced his contemporaries. He was a revivalist, Church historian and hagiographer, apologist, theologian engaged in dialogue with scientific and philosophical thoughts, Christian socialist, editor and journalist, translator and writer, poet and philologist, organiser of associational life, educator and populariser. All of his activities were an answer to new situations in which he saw tasks and challenges for the Church and for the Czech nation. Expressed in the language of the Second Vatican Council he was able to read “the signs of the times” and approach them with creative practicality and intellectual curiosity, and while he kept his critical view, he remained faithful to Catholic teaching. In the words of Pope Francis, he was courageous in breaking out of the narrowness of ecclesiastical structures and certainties in order to engage with the wide social context and serve the Church, the nation and the needy with his gifts.

RESUMÉ

Prvním cílem naší studie bylo představit nový životopis Matěje Procházky, založený na historickém bádání.

Procházka žil celý svůj život v geografické oblasti brněnské diecéze. Své dětství a studentská léta strávil nejprve ve svém rodném městečku Brtnici (1811 – 1819), poté v Jihlavě, kde dokončil svá gymnaziální studia (1819 – 1827) a v Brně, kde studoval na tzv. filozofickém a teologickém institutu (1827 – 1833). Po vysvěcení na kněze sloužil šestnáct let v různých, českých a německých farnostech brněnské diecéze, většinou v těch, které byly zasaženy průmyslovou revolucí (1834 – 1850). Následky revolučního roku 1848/1849 a změna zaměstnání na gymnaziálního učitele a katechetu roku 1850 mu daly prostor pro další činnosti. Od té doby žil bezmála čtyřicet let v centru Brna, kde působil a angažoval se v českém národním obrození, v katolickém spolkovém životě, ve vzdělávání a především v publikování (1850 – 1889). Jeho jazykový talent pronikal jeho práci spisovatele, editora, korektora a překladatele. Procházkovy literární dílo čítá mnoho položek. Vědomi si toho, že autorovo spisovatelské pole a předměty zájmu jsou mnohem širší, zmiňujeme zde několik jeho monografií a článků, které se týkají církevní historie a hagiografie, životopisů a nekrologů, přírodních věd a filozofie, apologetiky, křesťanské etiky a tzv. dělnické otázky. Za svou dlouhodobou práci byl odměněn za strany církevních a akademických autorit.

Druhým záměrem této práce bylo porozumět tomu, jak jeho současníci hodnotili a vnímali Matěje Procházku, a objasnit, proč následující generace na jeho odkaz zapomněly.

Mezi osobní charakteristiky tohoto muže patřila šlechtnost, vytrvalost, připravenost odpovídat na nové situace, otevřenost postavit se novým situacím a užívat je a také odvaha přistoupit k novým a potřebným krokům.

Matěj Procházka byl svými současníky považován za „nestora českých spisovatelů na Moravě“ a za „patriarchu moravského duchovenstva“. Byl spojován se svým přítelem Františkem Sušilem, ale později se ocitl v jeho stínu. Následující generace v průběhu 20. století na něj příležitostně pamatovaly. Dnes je jeho práce ceněna na dvou polích – jeho dialog se soudobým rozvojem přírodních věd a filozofie a první dílo o dělnické otázce v českých zemích z křesťanského pohledu.

SUMMARY

The first aim of this study was to present a new biography of Matěj Procházka, based on historical research.

Procházka lived his entire life within the geographic area of the Brno diocese. He spent his childhood and student years, firstly, in his native small town of Brtnice (1811 – 1819), then in Jihlava where he completed secondary school (1819 – 1827) and finally in Brno where he studied at the Philosophical and Theological Institute (1827 – 1833). After his ordination to the priesthood, for sixteen years, he served in different, Czech and German speaking parishes of the Brno diocese, mostly in those that were affected by the industrial revolution (1834 – 1850). The consequences of the Year of Revolution 1848/1849 and the change in his ministry to a secondary school teacher and catechist in 1850 gave him space for other activities. From then, he lived in the centre of Brno for nearly forty years while working and being involved in the Czech national revival, Catholic associational life, education, and especially, publishing (1850 – 1889). His linguistic talent permeated his work as a writer, editor and translator. Procházka's literary work was prolific. While bearing in mind that his literary field and subjects of interests were much wider, here we have mentioned several monographs and articles dealing with Church history and hagiography, biographies and necrologies, natural sciences and philosophy, apologetics, Christian ethics and “labour question”. For his work, he was rewarded by the ecclesial and academic authorities.

The second objective was to understand how his contemporaries valued and perceived Matěj Procházka and to clarify why following generations have forgotten his legacy.

Among the personal characteristics of this man there were bigheartedness, endurance, readiness to respond to new situations, openness to confront new information and use it and the audacity to take any new necessary steps involved.

Matěj Procházka was considered the “nestor of Czech writers in Moravia” and “a patriarch of Moravian clergy” by his contemporaries. He was twinned with his friend František Sušil but later on was overshadowed by him. The following

generations during the 20th century remembered him occasionally. Currently, two fields of his work are appreciated – his dialogue with contemporary developments in the natural sciences and philosophy, and his first work from a Christian point of view on the “labour question” in Czech lands.

Adresa autorky:

Mgr. Bc. Veronika Řeháková, PhD.

Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Katedra teologických věd

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

email: rehakova@tf.jcu.cz

KREUZWEG DER PRAGER BISCHÖFE UND ERZBISCHÖFE DURCH DIE GESCHICHTE

Martin Weis

THE STATIONS OF THE CROSS OF PRAGUE BISHOPS AND ARCHBISHOPS THROUGH HISTORY

Abstract: In 2019, we commemorate the seventieth anniversary of the so-called Church Laws in Czechoslovak history which were adopted by the communist state regime an attempt to significantly limit the influence of Churches and religious societies. The author of the study intends to recall on this occasion the fact that not only the communist regime, but also many powerful authorities in this world in the past have significantly reduced the activities of Churches or individual Church leaders. The author of this study does so on the example of two Prague bishops and two Prague archbishops - sv. Vojtěch (St. Adalbert), Ondřej (Andrew), John of Jenštejn and Josef Cardinal Beran who were expelled from their Bishop's or Archbishop's See and died in exile because of their pastoral zeal and faithfulness to the gospel of Christ.

Keywords: Czech Church history, Prague bishops and archbishops, exile, persecution of the Church, Church Laws of 1949, communist state power

Einleitung

In diesem Jahr 2019 erinnern wir einige bedeutende Jahrestage in unserer Nation – und Kirchengeschichte. Wir möchten uns in diesem Zusammenhang an dem schmerzhaften Jahrestag der siebenzig Jahre der sog. kirchlichen, besser gesagt, um genau zu sein, der gegenkirchlichen Gesetze anhalten, die 1949 von der damaligen kommunistischen Staatsmacht erlassen wurden. Dieser Satz von Gesetzen hatte das Ziel, die Freiheit der Wirkung der Kirchen und religiöser Gesellschaften zu beschränken und sie der kommunistischen Staatsmacht voll zu unterwerfen. Man muss jedoch bedenken, dass gute Beziehungen zwischen dem Staat und der Kirche, auf gegenseitige Zusammenarbeit und freundliches Zusammenleben orientiert, für die Mächtigen dieser Welt auch in der tiefen Vergangenheit manchmal so zu sagen „Dorn im Auge“ waren und dass sie sich bemühten, die Freiheit der Kirchen und der kirchlichen Gesellschaften mit allen Mitteln zu beschränken, ihrem Pastoral-

wirken Hindernisse zu legen oder sie ausdrücklich zu verbieten.¹ Darum zeigen wir in dieser Studie, die charakteristischerweise „Kreuzweg der Prager Bischöfe und Erzbischöfe“ genannt wurde, die feindliche Einstellung der staatlichen Macht zu der katholischen Kirche mit dem Beispiel von zwei Prager Bischöfen und zwei Prager Erzbischöfen. Es handelt sich um die Gestalten der heiligen Vojtěch (Adalbert), Ondřej (Andreas), Johann von Jenstein und Josef Kardinal Beran, die aus ihrem bischöflichen bzw. erzbischöflichen Sitz vertrieben wurden und derer Lebensgeschichten die Tatsache verbindet, dass sie in der Verbannung für ihren Hirteneifer und Treue dem Evangelium Christi verstarben.

Bischof Adalbert (Vojtěch) von Prag

Zum ersten heimischen Bischof auf dem Bischofstuhl in Prag wurde am 19. Februar 982 Adalbert (Vojtěch) aus dem Geschlecht der Slavníken gewählt.² Seine Jugend wurde von einem guten Familienmilieu geprägt und manche Eigenschaften, wie Freundlichkeit, Gerechtigkeit der Einstellungen, tiefes soziales Mitleid, hat er sicher nach seinem Vater, Fürst Slavník geerbt. Man muss jedoch bemerken, dass ein großer Beitrag für Vojtěch und die Bildung seiner Persönlichkeit auch die Erziehung von seiner Mutter Střezislava, von seinem weisen Pfleger Radla und sein fast neun-jähriger Aufenthalt in der berühmten Schule in Magdeburg bedeutete. Sicher auch der dortige Erzbischof Adalbert,³ der Vojtěch gefirmt hat und von dem Vojtěch auch seinen Namen Adalbert annahm, hatte einen günstigen Einfluss auf sein geistliches Wachstum. Man kann sagen, dass Adalbert aus Magdeburg schon als eine ausgeprägte Persönlichkeit zurückkam. Und so kann man sich nicht wundern, dass er für seine sittliche Unbescholtenheit, Ehrlichkeit, aber auch für seine edle Herkunft

¹ Wenn wir die totalitären Systeme des Nazismus oder Kommunismus übergehen, in denen übrigens irgendwelche freie Äußerungen und öffentliches Wirken der Kirchen auf die Gesellschaft begrenzt oder wenigstens streng kontrolliert wurden, handelt es sich um eine sehr komplizierte Problematik und das sowohl angesichts des Ortes, als auch der Zeit und der konkreten Vertreter der Kirchen, und darum ist es selbstverständlich, dass man nicht verallgemeinern darf. Bedenken wir z.B. die Problematik der Zeit des Josephinismus. Es wird allgemein angeführt, dass das freie Leben der katholischen Kirche durch staatliche Beschlüsse auch stark beschränkt wurde. Auf anderer Seite muss man aber wahrnehmen, dass es oft an dem Bischof selbst und an seiner Motivation für größeren oder minderen Eifer und Kreativität in der Pastoralpflege lag. Als Beispiel verwende ich hier eine hervorragende Charakteristik dieser Beziehung des Bischofs der Zeit des Josephinismus zum Papst, wie sie der renommierte Historiker Rudolf Svoboda in seinem Werk über den ersten Bischof von Budweis anführt: „*Sein Verhältnis spiegelte das historisch-politische Klima im Staat. Aus dieser Realität entsprang nicht sein Bedarf oder die Notwendigkeit eines zu häufigen Kontaktes mit Rom (...) Er überließ dem Staat, dass er die Intensität der Beziehungen mit dem Haupt der katholischen Kirche bestimmt. In dem Verhältnis zu Rom war Schaaffgotsche ein Bischof, dessen Loyalität dem Herrscher und dem Papst gehörte, aber jedem in auf ganz verschiedenen Gebieten.*“ Vgl. SVOBODA, Rudolf, *Jan Prokop Schaaffgotsche. První biskup českobudějovický*. Brno : L. Marek, 2009, S. 255-256.

² Vgl. LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk, *Slavníkovci : mýtus českého dějepiscetví*. 2. Aufl. Praha : Libri, 2005, 173 S.; LOSERTH, Johan : *Der Sturz des Hauses Slavník. Ein Beitrag zur Geschichte der Ausbildung des böhmischen Herzogthums*. Wien : C. Gerold's Sohn, 1883.

³ Vgl. CLAUDE, Dietrich. *Adalbert*. In: *Lexikon des Mittelalter*. Band 1, München : Artemis & Winkler, 1980, Sp. 98 f.

für den Bischofstuhl nach dem Tod des ersten Bischofs von Prag Thietmar (Dětmar)⁴ gewählt wurde. Wie die Legenden erzählen, aus der Bescheidenheit wollte er das Amt nicht annehmen, aber er folgte dem Drängen und zahlreichen Bitten. Die Legenden und Arm im Arm mit ihnen auch die Kirchenhistoriker erwähnen das sehr wichtige Moment, das zu den Schwierigkeiten beitrug, mit denen Bischof Adalbert während seiner Wirkung auf dem Bischofstuhl in Prag kämpfen musste. Man hat nämlich vorausgesetzt, dass Adalbert sein bischöfliches Amt „im Geist“ des Prager oder kaiserlichen Hofes verstehen sollte und dass er mehr oder weniger ein folgsamer „Kaplan“ des Prager Fürsten wird und dass er beide Augen vor den Unsitten zudrückt, die nicht nur auf dem Fürstenhof, sondern auch unter dem einfachen Volk herrschten. Bischof Adalbert traf während seines Aufenthaltes in Verona den Abt Majolus aus dem Kloster Cluny, der zusammen mit Bischof Gerhard von Toul ein Spitzenvertreter und Verkündiger der Reform des kirchlichen Lebens war. Und gerade diese Reform, die unter der Bezeichnung Cluniazensische Bewegung bekannt wurde, verkündete nicht nur die Erneuerung und Vertiefung des geistlichen Lebens, sondern sie trat auch gegen die weltliche Unterwerfung der Kirche ein.⁵ Adalbert, voll von dem jugendlichen Ideal und Eifer, wurde gleich für diese Bewegung begeistert und nach seiner Ankunft in Prag hat er begonnen, sie in das Leben der böhmischen Kirche zu integrieren. So geriet er schrittweise in Streit mit dem Fürsten Boleslav II. und anderen Magnaten. Da der Hass gegen Adalbert wuchs, beschloss er, seine Diözese zu verlassen. Ursprünglich richtete er seine Schritte nach Heiliges Land, aber schließlich verließ er Italien nicht, wo er gewisse Zeit bei den Benediktinern in Monte Cassino lebte, und dann fand er seine zweite Heimat im Kloster St. Bonifacius und Alexius auf dem Aventin in Rom, wo er 990 Ordensgelübde ablegte. Mit ihm trat in das Kloster auch sein untrennbarer Bruder Radim, der unter dem Ordensnamen Gaudentius bekannt ist.⁶ Hier fand er das, was er suchte, einen Ort, wo das tiefe geistliche Wachstum gepflegt wurde und wo sicher auch das Zentrum der Bildung und der christlichen Kultur war. Aber der Aufenthalt in Zurückgezo-

⁴ Vgl. VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, a kol. *Biografický slovník českých zemí*, Praha : Libri, 2009, s. 105 – 215; J. SLÁMA, Jiří. *Výkladový heslář vybraných historických osob, míst a reálií*. In Rostislav Nový – Jiří Sláma (Hrsg.) *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Prag : Vyšehrad 1987.

⁵Die cluniazensische Reform, obwohl sie vor allem auf den Benediktiner Orden ausgerichtet wurde, hatte große Folgen und rief eine kirchlich politische Reform heraus, die als gregorianische Reform (nach dem Papst Gregor VII.) benannt wurde. Sie wurde vor allem gegen die Verweltlichung der Kirche und ihrer Unterwerfung der weltlichen Macht orientiert. Sie kämpfte besonders gegen die Klerogamie, Erteilen der Investitur den Bischöfen von den Herrschern und gegen Simonie. Vgl. Horst FÜHRMANN, *Die Päpste. Von Petrus zu Johannes Paul II.*, München 1998, s. 109 – 110.

⁶ Radim war ein Stiefbruder von hl. Adalbert. Er wurde im Zeitraum von ca. 960-970 geboren. Sein Vater war Fürst Slavnik und der Name der Mutter ist unbekannt. Vgl. NOVÝ, Rostislav – SLÁMA, Jiří. *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Prag : Vyšehrad 1987, s. 431 – 432.

genheit des Klosters hat nicht lange gedauert. Als der Bischof von Meißen Volkold⁷ starb, der den Bischof Adalbert in seinem Hirtenamt vertrat, und Willigis⁸, der Metropolit von Mainz, drängte auf Adalberts Rückkehr nach Prag, begab sich 992 eine Abordnung von Böhmen nach Rom, die den Bischof Adalbert bat, zurückzukehren. Die Boten versprachen die Besserung der Sitten und freundliche Zusammenarbeit mit ihrem Diözesanbischof. Adalbert kehrte in seine Diözese zurück und ein gewisser Beweis des Versuchs um Versöhnung ist auch das Kloster in Břevnov, das Bischof Adalbert gemeinsam mit dem Fürsten Boleslav II. am 14. Januar 993 gründete. Nach der Gründungsurkunde war das Kloster in Břevnov mit großem weltlichem Reichtum und mit Privilegien ausgestattet. Nachdem Adalbert wieder mit krassen Sünden des Volkes vergeblich kämpfte und Zeuge von einer precedenslosen Verletzung des Asylrechtes durch die Anführer des Geschlechtes Wrschowetze (Vršovci) wurde, verließ er seine Diözese und das Gebiet von Böhmen zum zweiten Mal. 994 zog er nach Rom, in sein lieb gewonnenes Kloster auf dem Aventin. In Böhmen wurde inzwischen Libice, der Sitz des Geschlechtes Slavnikiden, unerwartet überfallen und unbarmherzig dem Erdboden gleichgemacht. Die Brüder und Angehörigen von Adalbert wurden ermordet, auch wenn sie das Asyl in der Kirche vergeblich suchten.⁹ Zu dieser Zeit bezieht sich auch die Legende, die von einer außerordentlichen Fähigkeit der Bilokation spricht, mit der hl. Adalbert begabt wurde. Der soll angeblich die heilige Messe vor dem päpstlichen Hof zelebriert haben und bei der Erinnerung der Verstorbenen fiel er in Ekstase, während der er gleichzeitig auch die Bestattung seiner ermordeten Brüder in Libice vollzog. Der Metropolit von Mainz und der Papst drängten auf Bischof Adalbert, dass er seine Diözese nicht für immer verlassen soll, aber Adalbert war in Böhmen nicht willkommen. Adalbert kehrte nach Böhmen nicht mehr zurück und mit der päpstlichen Zustimmung entschied er sich für die Missionen unter den nördlichen Nationen. Von der polnischen Stadt Gnesen zog er zu heidnischen Prußen, die ihn am 23. April 997 überfielen und gnadenlos ermordeten. Der polnische Fürst Boleslaw Chrobry gewann dann von ihnen für eine große Summe Gold den Adalberts Leichnam, den er in Mariä Kirche in Gnesen bestattete. In nicht vollen vierzig Jahren nach dem tragischen Tod des hl. Adalbert trafen sich die Vertreter des tschechischen Volkes mit dem Fürst Břetislav

⁷Volkold war Bischof von Meißen, der seine Funktion von 969 bis zu seinem Tod am 23.8.992 ausübte. Nach Adalberts Abgang ins Exil übte er einige bischöfliche Funktionen in Prag aus. Vgl. NOVÝ, Rostislav – SLÁMA, Jiří. *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Prag : Vyšehrad 1987 s. 450 – 451

⁸Willigis wurde etwa 940 geboren und stammte aus Sachsen. Er war Schüler des königlichen Kaplans Volkold (des späteren Bischofs von Meißen). Seit 971 war er Kanzler des Kaisers Otto I. und seit 975 Erzbischof von Mainz. Aus der Kraft seiner Funktion weihte er die ersten drei Bischöfe von Prag : Thietmar (Dětmar), Adalbert und Thidag. Vgl. NOVÝ Rostislav - SLÁMA Jiří, *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Prag : Vyšehrad 1987, s. 454.

⁹Die Burgstätte der Slavnikiden Libice wurde am 28. September 995 erobert. Vgl. TŘEŠTÍK, Dušan, *Kristián, vojtěšské legendy a textologie*, Československý časopis historický 15, 1967, s. 695 und TUREK, Rudolf, *Vztah Kourřimě a Libice*, Archeologické rozhledy 29, 1977, s. 514 – 515.

und der Bischof von Prag Šebř an seinem Grab in Gnesen und nach drei Tagen des Fastens und des Gebets wurde dann die Gebeine des hl. Adalbert und seines Bruders Radim dem Grab enthoben und nach Prag feierlich übergeföhren und in der Prager Burg bestattet, wo er bis heute ruht.¹⁰

Konflikt des böhmischen Königs mit dem Bischof Andreas (Ondřej)

Die sizilische goldene Bulle verlieh dem böhmischen König das Recht der Investitur der „heimlichen“ Diözesanbischöfe. Im nächsten Jahr nach dem Herausgeben dieser wichtigen Urkunde bestätigte der König Premysl Otakar I.¹¹ am 12. Juli 1213 dem Kathedralkapitel Sankt Veit das Recht, den Diözesanbischof zu wählen, womit er auf die bisher benutzte Praxis verzichtete, dass den Bischof de facto er selbst ernannte und dann ließ er ihn „von der Versammlung des Volkes und Klerus“ oder von dem Landesversammlung formell wählen.¹² Aber nach dem Tod des Bischofs Daniel wurde zum Prager Bischof Andreas gewählt, mit dem Premysl Otakar I. in Konflikt gelangte. 1215 fand in Rom allgemeine kirchliche Versammlung – das Konzil, das unter dem Namen das IV. Laterane Konzil bekannt ist. Und dieses Konzil betonte im Sinne des Papstes Innozenz III. das Recht der Kirche gegenüber der weltlichen Macht.¹³ Prager Bischof Andreas wurde nach der Rückkehr von diesem Konzil in die Heimat zum furchtlosen Verteidiger der Freiheit der Kirche. Und er geriet gleich in den Streit, dessen eigener Kern die Problematik der moralischen Freiheit der Kirche war. Wenn der Prager Bischof Andreas so gefügig wie sein Vorgänger Daniel oder sein Zeitgenosse der Bischof von Olmütz Robert gewesen wäre, sicher konnte er im materiellen Wohlstand und Gunst der Mächtigen leben. Andreas aber machte sich auf den Weg eines langen und dornigen Kampfes, in dem er sich vor allem um das Ausüben der Gerichts- und strafrechtlichen Kompetenz über die Kleriker und um freie Besetzung der kirchlichen Ämter bemühte. Als er sich mit dem König und seinen Adeligen nicht einigen konnte und die Spannung stieg, erklärte er über die ganze Diözese Interdikt und reiste Ende 1216 zum Papst nach Rom ab. Premysl Otakar I. ließ aber diese kirchliche Strafe von dem Erzbischof von Mainz aufheben und er traf harte Maßnahmen. Er ließ fast alle Dokumente vernichten, die verschiedene Privilegien für manche Kloster und Kirchen bestätigten. Mit Gewalt ließ er auch Güter beschlagnehmen, die dem Bischof von Prag gehörten. Papst Ho-

¹⁰ Vgl. BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Nad'a. *Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197*. Praha : Paseka, 1999, 800 s.

¹¹ Vgl. SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef, a kol. *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 779 s.; ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar I.* In RYANTOVÁ, Marie – VOREL, Petr. *Čeští králové*. Praha : Paseka, 2008, s. 79 – 91; LUFT, Robert. *Přemysl Otakar I.* In *Neue Deutsche Biographie*, Band 20, Berlin : Duncker & Humblot, 2001, s. 696 f.

¹² Vgl. KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*, Praha : Zvon, 1993, s. 36.

¹³ Vgl. MAXVEL, Stuart. *Papežové. Život a vláda. Od sv. Petra k Janu Pavlu II.*, Praha 1998, s. 103 – 109.

norius III.¹⁴ stellte sich in dem entstandenen Streit an die Seite des Prager Bischofs. Das Interdikt wurde erneuert, der Erzbischof von Mainz streng gerügt und mit einigen ungehorsamen Mitgliedern des böhmischen Klerus, die den König bevorzugten, wurde ein kirchliches Strafverfahren eingeleitet. Aber weder die römische Kurie noch der böhmische König konnten sich ein länger dauerndes Ringen nicht leisten. Die gegenseitige Unterstützung und Zusammenarbeit brauchten jedoch beide Seiten, und zwar vor allem auf dem Gebiet des politischen Kampfes um die weltliche Macht. Und so kam es im Juli 1221 auf Schatzberg zu Verhandlungen, an denen außer anderen auch der böhmische König, Herzog Leopold VI.¹⁵ und der päpstliche Legat Georg de Crescencio teilnahmen. Das Ergebnis der Verhandlungen befriedigte fast alle. Der König bestätigte „die alten Privilegien“ der böhmischen Kirche und er schloss auch neue Vorteile an, das Interdikt wurde abbestellt.

Der einzige Unzufriedene war Bischof Andreas, der nicht mehr in die Heimat zurückkehrte und mit der Begründung, dass nach seinem Leben getrachtet wurde, begab sich zurück nach Italien und nicht lange danach starb er.¹⁶

Der tapfere Erzbischof Johann von Jenstein

Nach der Abdikation von Johann Očko von Wlašim¹⁷ wurde zum dritten Erzbischof von Prag sein Neffe Johann von Jenstein¹⁸ ernannt. Er stammte aus einem alttümlichen Geschlecht der Herren von Wlašim. Schon im frühen Alter wurde er auf dem Hof seines Onkels, des Prager Erzbischofs Johann Očko von Wlašim erzogen. Es wurde geschrieben, dass unter seine größten Vorbilder dieser Zeit der Bischof von Olmütz und der Königskanzler Johannes von Neumarkt (Jan ze Sředy) gehörte, der ihm die Fähigkeit zu schreiben und sich in Latein beschwingt zu äußern beibrachte und dass sich bei ihm auch die poetischen Anlagen entwickelten. Nach einigen Jahren des Philosophiestudiums an der Karlsuniversität ging er nach Padova studieren, dann nach Bologna und Montpellier. Sein Studium schloss er an der Universität in Paris an der Wende der Jahre 1375 und 1376 ab. Zu dieser Zeit wurde er zum Bischof in Meißen ernannt und nach der Resignation seines Onkels wurde er 1379 Erzbischof von Prag. Die Biografen führen an, dass Johann von Jen-

¹⁴ Vgl. RENDINA, Claudio. *Přiběhy papežů : Dějiny a tajemství : Životopisy 265 římských papežů*. Prag : Volvox Globator, s. 336; GELMI, Josef. *Papežové : Od svatého Petra po Jana Pavla II.*; Prag : Mladá fronta, 1994, s. 119.

¹⁵ Vgl. DIENST, Heide. *Leopold VI.*, In *Neue Deutsche Biographie*, Band 14, Berlin : Duncker & Humblot, 1985, s. 283 f.

¹⁶ Vgl. ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*, PRAG : Vyšehrad, 1986, s. 45 – 47.

¹⁷ Vgl. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Johann Ocko von Vlasim († 1380). 1351 – 1364 Bischof von Olmütz. 1364 – 1378 Erzbischof von Prag. 1378 Kardinal*. In Erwin Gatz (Hrsg.), Clemens Brodtkorb (Mitarb.): *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon. Band I*. Berlin : Duncker & Humblot GmbH, 2001, s. 589 – 594.

¹⁸ Vgl. SEIFERT, Siegfried – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Art. Johann von Jenstein (1347/50 – 1400)*. In Erwin Gatz (Hrsg.), Clemens Brodtkorb (Mitarb.): *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon. Band I*, Berlin : Duncker & Humblot GmbH, 2001, s. 590 – 595.

stein am Anfang ein zu weltliches Leben führte. Eine Wende in seinem Handeln brachte wohl seine schwere Erkrankung im Jahre 1380, wann es schon schien, dass er der Krankheit erliegt. Seit diesem Jahr wird es überliefert, dass der Erzbischof Johann von Jenstein ein sehr strenges asketisches Leben führte, er schlief auf bloßem Boden, er fastete oft und den ganzen Körper folterte er in der Weise der damaligen Asketen mit einem Bußgürtel mit scharfen Metallteilen. Man könnte auch sagen, dass die Spannung zwischen ihm und dem König Wenzel IV¹⁹ seit dieser Zeit wuchs. König hat Jenstein die Würde des Kanzlers entzogen und hat den Landbesitz von Erzbischof geplündert. Die Streitigkeiten mit dem König gipfelten 1393, als König Wenzel IV. in Betrunkenheit die führenden Würdenträger Nikolaus Puchnik von Černice und Johann von Nepomuk foltern ließ.²⁰ Der letztgenannte erlag dem Foltern. Da er erkannte, dass die Versöhnung mit dem König nicht möglich war, und dass er in seinem Streit einsam war, legte er 1396 sein Amt in die Hände des Papstes Bonifatius IX. und erwirkte bei ihm die Ernennung zu Erzbischof von Prag für seinen Neffen Olbram von Škvorec.²¹ Er hat ihn auch bei seiner Rückkehr in die Heimat zum Bischof geweiht und dann lebte er in Zurückgezogenheit in der Burg Helfenburg bei Ústě. 1397 begab er sich für immer aus unserer Heimat nach Rom, wo er 1399 zum Titularpatriarch von Alexandria ernannt wurde. Er lebte im Kloster der hl. Praxeda, wo er am 17. Juni 1400 starb und in der dortigen Kirche bestattet wurde. Erzbischof Johann von Jenstein kritisierte Missstände in den Reihen des Klerus und er kann für den letzten Erzbischof von Prag in dem Zeitraum vor der hussitischen Revolution gehalten werden, der eine starke Persönlichkeit war.²²

Der zu „dickköpfige“ Beran im Konflikt mit der kommunistischen staatlichen Macht.

In diesem Teil der Studie gelangen wir schon in die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts. Man muss erwähnen, dass die einflussreichste politische Partei war damals in der Tschechoslowakei die Kommunistische Partei. Schon am Ende des Zweiten Weltkriegs vertraten die Kommunisten eine große Menge von bedeutenden Funktionen in der Staatsverwaltung. Die Parlamentswahlen 1946 bestätigten der Kommunistischen Partei (KSČ) ihre führende Position im Staat, sie wurde die stärkste politische Partei. In den Tagen von 13. bis 25. Februar 1948 mündete die Regierungskrise in Demission von den meisten nichtkommunistischen Ministern. KSČ organisierte mit Unterstützung der Gewerkschaften eine Manifestation auf dem Altstädter

¹⁹ Vgl. RIEDER, Heinz. *Wenzel. Ein unwürdiger König*. Wien, Hamburg: Zsolnay, 1970. 302 s.

²⁰ Vgl. VLNAS, Vít. *Jan Nepomuk, eine böhmische Legende*, 2. Aufl. Prag: Paseka, 2013, 360 S.

²¹ Vgl. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Olbram von Skvorec († 1402). 1396 – 1402 Erzbischof von Prag*. In Erwin Gatz (Hrsg.), Clemens Brodkorb (Mitarb.): *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448*. Ein biographisches Lexikon. Band I, Berlin: Duncker & Humblot GmbH, 2001, s. 592 – 593.

²² Vgl. BUJNOCH, Joseph. *Johann von Jenstein*. In Ferdinand Seibt: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder – Karl IV. und sein Kreis*. Oldenbourg: Wissenschaftsverlag, s. 77 – 90.

Ring in Prag, sie gründete die Volksmiliz als einen bewaffneten Teil der Partei und sie bildete die sog. Aktionsausschüsse der Nationalfront. In diesen Tagen forderten die Betriebsräte auf ihrer Versammlung in Prag die Verstaatlichung der Betriebe mit mehr als 50 Mitarbeitern und eine radikale Realisation der Bodenreform von Gütern über 50 ha. Diese Forderung unterstützten sie mit der Erklärung des Generalstreiks. Präsident Beneš unterlag dem Druck und am 25. Februar nahm er die Demission der abgetretenen Minister und ernannte die Regierung nach dem Gottwalds Entwurf der sog. „wiederbelebten“ Nationale Front.²³ Die ersten Attacken gegen die Kirche ließen auf sich nicht lange warten. Der erste Schlag der Staatsmacht wurde gegen die katholische Presse gerichtet. Nur zwei Tage nach der Machtübernahme wurde von den Kommunisten der Druck von den größten katholischen Periodiken eingestellt. Das Ministerium für Informationen begründete das Stoppen des Drucks mit dem Papiermangel. Man muss bemerken, dass dieser „Mangel“ die kommunistischen Zeitungen und Zeitschriften gar nicht betroffen hat. Als Ersatz für die eingestellten Wochenblätter schlug das Ministerium für Informationen ein Wochenblatt mit dem Titel „Sonntagssämann“ vor. In die vorbereitete Redaktion war jedoch ein kommunistischer Beauftragter eingesetzt, der alle Beiträge tendenziös bearbeitete. Wegen der Unstimmigkeit des Prager Erzbischofs Beran wurde schließlich von Herausgeben dieser Druckschrift abgesehen.²⁴ Der zweite Schlag wurde auf die wirtschaftliche Grundlage der Kirche gerichtet – auf den Grundstücksfonds. Am 21. März 1948 hat die Volksversammlung sechs landwirtschaftliche Gesetze verabschiedet, mit der Leitidee: der Boden gehört dem, wer auf ihm arbeitet. Durch diesen Akt kam es zur Parzellierung der kirchlichen Güter. Der katholischen Kirche wurden 108 Sätze des Kircheneigentums mit durchschnittlichem Ausmaß 2 468 ha entnommen. Die Budweiser Diözese wurde mit dieser Maßnahme nicht so sehr betroffen, weil diese Diözese an materielle Güter arm war. Unter die größten Grundbesitzer gehörte z. B. das Olmützer Bistum mit 34 000 ha Boden und das Kloster in Strahov mit 15 000 ha Boden. Im Herbst 1948 wurde das Gesetz Nr. 231 über den Schutz der volksdemokratischen Republik verabschiedet und damit hat sich die staatliche Macht juristische Unterlage für Verfolgung der Feinde und auch mancher Mitglieder der katholischen Kirche gebildet. Gleichzeitig wurden Überprüfungen von Studierenden an Hochschulen gemacht und Tausende von ihnen wurden wegen der Klassenabstammung und Religionsüberzeugung aus dem Studium ausgeschlossen. Es kam auch zu massenhaften Verhaftungen der Funktionäre der katholischen Sportorganisation

²³ Es gibt eine große Menge der Literatur, die sich mit dem kommunistischen Putsch im Februar 1948 befasst und nur ihre Liste müsste den gegebenen Umfang dieser Studie übersteigen. Deswegen führe ich nur das Buch des führenden Politologen und Historikers, des ehemaligen Diplomaten HALAS, Ferantišek X., *Fenomén Vatikán* Brno: CDK, 2004, wo die politischen Ereignisse in den Kontext des Lebens der Orts- und Weltkirche geeignet geführt wurden.

²⁴ Vgl. WEIS, Martin. *Osudy katolické církve na jihu Čech v padesátých letech*. In *Studia theologica* č. 6 III:4 Olomouc 2001, s. 44 –56.

Orel. Die Kirche reagierte auf diese Ereignisse mit einem Memorandum, das an Gottwald im Januar 1949 überreicht wurde.²⁵

Der Vorstand des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei (ÚV KSČ) befasste sich mit dem Memorandum auf seiner Sitzung am 7. Februar 1949. Es wurde folgende Stellungnahme vereinbart: Die in dem Memorandum angeführten Forderungen können erfüllt werden, unter der Voraussetzung, dass die katholische Kirche folgende Bedingungen annimmt: Erklärung der Loyalität dem Staatsregime, die Priester in der Zusammenarbeit mit dem Regime nicht hindern, die Suspension von Plojhar und anderer suspendierten Priester aufheben, gegen die Priester, die nach Gesetz verfolgt wurden, kirchlich eingreifen. Es wurde die Kommission UAV NF ernannt, in der die ganze Nationale Front vertreten wurde, für die Kommunistische Partei wurde in die Kommission Genosse Čepička genannt, der für die ganzen Verhandlungen verantwortlich war, weiter Genosse Kopecký und Genosse Široký. Diese Kommission hatte die Aufgabe, das Zentralkomitee der KSČ über ihre Verhandlungen zu informieren und die Thesen für die Verhandlung in solcher Form vorzubereiten, dass man sie veröffentlichen konnte. In diesem Zeitraum verliefen auch die Verhandlungen auf der internationalen Ebene zwischen Vatikan und der Tschechoslowakei. Der neue charge d' affaires von Vatikan legte Anfang Februar dem Außenminister Clementis einen Brief vor, in dem er eine Reihe von Fällen der Persekutionen der kirchlichen Würdenträger und Institutionen anführte und verlangte, den Kampf gegen die Kirche einzustellen und zu beginnen, mit dem Heiligen Stuhl über Modus vivendi zu verhandeln. Clementis lehnte den Inhalt des Briefes und die ganze Verhandlung auf der zwischenstaatlichen Ebene ab. In demselben Zeitraum wurde die Verhandlung zwischen den Vertretern des Episkopats und der Staatskommission über die Forderungen der Regierung eingeleitet. Die Gespräche wurden mit der Vereinbarung abgeschlossen, dass das Episkopat die Stellungnahme zu den Forderungen der Regierung beziehen würde. Das weitere Vorgehen in den Verhandlungen mit der Regierung hat Erzbischof Matocha in Rom besprochen. Bei der Beratung der Kreissekretäre der Nationalen Front im März 1949 sprach Minister Čepička über die Verschärfung des Fortgangs gegenüber der Kirche, denn die Bischöfe haben auf die Forderungen noch nicht geantwortet. Die Bischofskonferenz zur Besprechung der ultimativen Forderungen der Regierung wurde auf 22. und 23. März 1949 nach Dolní Smokovec in der Hohen Tatra einberufen. Die Verhandlungen verliefen in einer beengten Atmosphäre, wenn viele Vorwürfe an den Bischof Trochta gerichtet wurden. Die Bischöfe haben ihn wegen seiner zu großen Bereitschaft kritisiert, den Kommunisten entgegenzukommen. Die Bischöfe haben ihm

²⁵ Vgl. VAŠKO, Václav. *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*, Praha : Zvon, 1990, s. 243 – 245; VAŠKO, Václav. *Dům na skále 1, Církev zkoušená: 1945 – začátek 1950*, Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004; FIALA, Petr. *Český politický katolicismus 1848 – 2005*, Brno : CDK, 2008.

die Vollmacht in den Verhandlungen mit dem Staat entnommen. Der Heilige Stuhl äußerte die Unstimmigkeit mit der Entwicklung der kirchlich politischen Situation in der Tschechoslowakei und mit der nicht konsequenten Einstellung des Episkopats. In diesem Vorwurf wurde auch die Beteiligung der Kirche bei der Wahl des kommunistischen Präsidenten erinnert. Die Bischofkonferenz löste jedoch keine von den besprochenen Fragen endgültig, weil in dem Verhandlungsraum eine Abhöranlage gefunden wurde. Erzbischof Beran schloss mit der Zustimmung der Bischöfe die Konferenz ab. Gegen die Provokation mit der Abhöranlage protestierte im Namen der Bischöfe Erzbischof Beran. Das Ministerium hat ihm geantwortet, dass wenn eine solche Anlage im Konferenzraum gefunden worden sei, dann musste sie jemand anderer installieren, wahrscheinlich eine vatikanische Spionage, um festzustellen, wie die wirkliche Gesinnung der Bischöfe war. Mit diesem Inzident kam es zum Schluss der Verhandlungen zwischen dem Staat und der katholischen Kirche, und damit wurden verschärfte Vorgänge der Radikalen in den Organen der Nationalen Front und der Kommunistischen Partei gegen die Kirche erleichtert. Dieser verschärfte Kurs wurde am 25. April bei den Verhandlungen des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei verabschiedet. Es wurde die Kirchenkommission des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei errichtet, mit dem Ziel die Kontrolle des Staates über die Kirchen zu gewinnen, eine nationale Kirche zu bilden, die von Rom getrennt wäre. Dieses Ziel soll sich mit der Realisierung von einer Reihe der administrativen Maßnahmen verwirklicht haben: durch Verbot der katholischen Vereine, Einstellung der katholischen Presse, die amtlichen Blätter der einzelnen Bistümer inbegriffen, Einführen der Bewilligungspflicht für kirchliche Veranstaltungen außerhalb der Kirchen, durch Kontrolle der kirchlichen Kollekten usw. Es wurde auch über die Errichtung der Kirchenreferate in den Bezirk- und Kreisnationalausschüssen entschieden. Ende April 1949 verlief die Sitzung der sog. „patriotischen“ Priester zur Unterstützung der Kirchenpolitik der Kommunistischen Partei und es wurde die Bewegung der „fortschrittlichen“ Katholiken gegründet und die Kampagne in der Öffentlichkeit zu ihrer Unterstützung eingeleitet. Man hat sich bemüht den Eindruck zu erwecken, dass es sich um eine spontane Aktion der Gläubigen handelt. Anfang Juni 1949 fand in Prag die konstituierende Versammlung der sog. „Katholischen Aktion“ statt. Die Staatsmacht nützte für die Organisation der „fortschrittlichen“ Katholiken die kirchlichen Organisationen aus, die auf Anregung von Pius XI. im Jahre 1922 gegründet wurden. Die ursprüngliche Absicht war es, an die Spitze dieser Organisation die dem Staatsregime ergebenen Priester zu stellen, aber weil dabei die Gefahr ihrer Suspension drohte, wurde von der sog. Sechs des Zentralkomitees beschlossen, mit dieser Funktion Laien zu beauftragen. Die unmittelbare Reaktion der Bischöfe war der Hirtenbrief „Die Stimme der Bischöfe und Ordinären zu den Gläubigen in der Stunde der großen Prüfung“. Die Reaktion der staatlichen Macht auf den oben genannten Hirtenbrief war sofortig. Im St.-Vaits-

Dom wurde die Predigt des Kardinals Beran von Provokateuren gestört, ins Konsistorium wurde ein Regierungsbeauftragter eingesetzt, den Priestern wurde für das Vorlesen des Hirtenbriefes mit sehr strengen Strafen gedroht. Mit dem Gesetz Nr. 217 vom 14. 10. 1949 wurde das Staatsamt für kirchliche Angelegenheiten mit Sitz in Prag errichtet, dessen Sendung war es, darauf zu achten, dass das kirchliche und religiöse Leben in Übereinstimmung mit der Verfassung war. Damit wurden gleichzeitig auch die kirchlichen Angelegenheiten aus der Kompetenz der Aktionsausschüssen der Nationalen Front herausgenommen. Ende 1949 wurden andere zwei Gesetze verabschiedet, die in das kirchliche Leben erheblich beeinflussten. Es handelte sich um das Gesetz Nr. 265/1949 Slg. Über das Familienrecht, mit der obligatorischen standesamtlichen Trauung an dem zuständigen Nationalausschuss eingeführt wurde. Die kirchliche Trauung zu schließen war erlaubt erst nach dem Schließen der standesamtlichen Trauung, wobei in die kirchlichen Trauungszeremonien auch das sog. Aufgebot gehörte. Darum schlug die kirchliche Obrigkeit vor, dass wenn die Verlobten die kirchliche Trauung an dem Tag der standesamtlichen Trauung verlangen, soll der Seelsorger einen Dispens von Aufgebot für die Verlobten rechtzeitig ersuchen. Das zweite Gesetz war das Gesetz Nr. 268/1949 Slg. über die Personenstandsregister, mit dem die Führung der Matrikel und Beschaffen der damit verbunden Aufgaben den örtlichen Nationalausschüssen anvertraut wurden. Die Kirchenmatrikeln kamen am 1. Januar 1950 in die Verwaltung der Nationalausschüssen. Mit den neuen Gesetzen gerieten sie von der bisherigen Aufsicht in die Unterstellung des Staates, anstatt der Trennung der Kirche von dem Staat stärkte sich die staatliche Kontrolle des kirchlichen Lebens.²⁶ Sie haben sowohl das Recht, als auch die Pflicht des Staates legitimiert, in die innere Verwaltung der Kirche einzugreifen, sie haben also ihre Autonomie zerstört, sie enthielten Maßnahmen, die dem Kirchenrecht widersprachen und damit haben sie auch in die Rechte und Freiheiten der Bürger eingegriffen.²⁷

Nach der Klärung der notwendigen Aspekte der Zeit kommen wir jetzt zum Lebenslauf des Prager Erzbischofs Josef Kardinal Beran. Er wurde am 29. Dezember 1888 in Pilsen geboren, studierte Theologie in Rom, wo er auch am 10. Juni 1911 zum Priester geweiht wurde. In der ewigen Stadt setzte er sein Studium fort und er gewann dort auch den Doktorat in Theologie. Ein wichtiger Meilenstein in seinem Leben wurde das Jahr 1932, als er zum Rektor des erzbischöflichen Priesterseminars in Prag wurde. Mit der Ankunft der nazistischen Diktatur begannen für die katholische Kirche schwere Jahre. Josef Beran wurde im Juni 1942 von Gestapo verhaftet

²⁶ Vgl. WEIS, Martin. Das Jahr 1950 im Licht des Mitteilungsblattes VKD, herausgegeben von dem Staatsamt für kirchliche Angelegenheiten in Prag. *Theologos. Theological revue*, 1/2011), s. 24 – 33.

²⁷ Vgl. DEML, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků*, Brno : CDK, 2008; WEIS, Martin. Praktiken des kommunistischen Regimes in der Tschechoslowakei, *Dike kai nomos. Quaderni di cultura giuridico-politica*, 5/2013, s. 47 – 61; WEIS, Martin. Removal of Nuns from South Bohemian Hospitals by the Communist. *Caritas et Veritas*, 2 / 2015, S. 84-91.

und ins Konzentrationslager in Dachau geschickt, wo er außer anderen auch den späteren mit Kommunisten zusammenarbeitenden Geistlichen und Minister Josef Plojhar traf. Nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs kehrte er mit angegriffener Gesundheit nach Prag, in sein geliebtes Priesterseminar. Das Datum 4. November 1946 wurde für immer mit goldener Schrift in die Geschichte der Prager Diözese eingetragen. Damals hat Papst Pius XII. Josef Beran zum Erzbischof von Prag ernannt. Der Berans Kreuzweg zu Golgatha begann im Februar 1948 nach dem Ergreifen der Macht von den Kommunisten. Leider, wie schon oben erwähnt, wurde er mit dem Aufkommen des kommunistischen Regimes in der Ausübung seiner Funktion als Prager Bischof eingeschränkt, er wurde vielen Provokationen ausgesetzt, bis ihm schließlich Freiheit entzogen wurde und er wurde interniert. Seit Juni 1949 wurde er zuerst in Prag interniert, im Gebäude der erzbischöflichen Residenz, dann in Roželov und in vielen anderen Orten. Im Januar 1965 wurde seine Ernennung zum Kardinal veröffentlicht, im Februar bewilligte ihm die Regierung die Abfahrt nach Rom, mit dem Verbot, dass er zurück in die Heimat nicht mehr kommen darf. Der Erzbischof von Prag reiste aus der Tschechoslowakei am 19. Februar 1965 ab und am 25. Februar 1965 empfing er in Rom den Kardinalhut. Er konnte so noch an der vierten und fünften Versammlung des II. Vatikanums teilnehmen.²⁸ Danach arbeitete er intensiv unter unseren Landsleuten im Ausland. Er starb, mit den heiligen Sakramenten versehen, am 17. Mai 1969 in Rom und wurde in unterirdischen Räumen der Basilika hl. Petrus beigesetzt.²⁹ Es geschah am 22. Mai 1969, als gemeinsam mit dem Papst Paulus VI. an der Bestattung auch Bischöfe aus der Tschechoslowakei teilnahmen: Josef Hlouch, František Tomášek, Štěpán Trochta und Karel Skoupý.³⁰ Papst Franziskus erlaubte im Januar 2018 den Transport der sterblichen Überreste von Kardinal Beran nach Böhmen. Am 19. April wurden die Gebeine von Kardinal Beran vom Grab in der Basilika Sankt Peter erhoben und am nächsten Tag wurden sie mit dem Flugzeug in die Tschechische Republik gebracht. Zwischen dem 20. und 23. April 2018 wurden die Reliquien dieses Märtyrers des Kommunismus in Prag öffentlich aufgestellt und am 23. April wurden sie in seiner erzbischöflichen Kathedrale St. Vait aufbewahrt.³¹

²⁸ Vgl. WEIS, Martin. Realisierung der Abschlüsse des II. Vatikanischen Konzils durch Josef Hlouch, Bischof von Budweis. *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ. Scientific peerreviewed journal*, 1/2012), s. 26 – 36.

²⁹ Vgl. WEIS, Martin. Římské cesty biskupa Josefa Hloucha. *Revue církevního práva*. 1/2018, s. 69 – 82.

³⁰ Vgl. SVOBODA, Bohumil – POLC, Jaroslav V. *Kardinál Josef Beran: Životní příběh velkého vyhnance*, Praha 2008, s. 11 – 14.

³¹ Vgl. VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce – Životopis Josefa kardinála Berana*. Brno – Praha : Ústav pro studium totalitních režimů und CDK, 2009, 400 s.; BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. a kol. *Primasové katolické církve : země střední Evropy v čase komunismu*. Brno : CDK, 2010. 212 s.

Abschluss

In dieser Studie, die „Kreuzweg der Prager Bischöfe und Erzbischöfe durch die Geschichte“ genannt wurde, haben wir am Beispiel der Gestalten von zwei Prager Bischöfen und zwei Prager Erzbischöfen, des heiligen Adalberts, Andreas, Johann von Jenstein und Josef Kardinal Beran, feindliche Einstellungen der staatlichen Macht gegenüber der katholischen Kirche gezeigt. Obwohl die Methoden, die die Mächtigen dieser Welt gegenüber diesen bedeutenden Gestalten auf dem Prager Bischofsstuhl benutzt haben, sich voneinander mit der Heimtücke oder mit gewisser „Reife“ unterschieden haben, die Folge war immer die gleiche – die Isolierung des Hirten und seine Trennung von seiner Herde, und schließlich sein Tod in der Verbannung wegen der Treue der heiligen Kirche und dem Evangelium Christi.

RESUMÉ

Im Jahre 2019 erinnern wir einige sowohl in unserer tschechischen Nationalgeschichte als auch in der Kirchengeschichte bedeutende Jahrestage. Der Autor dieser Studie befasste sich in diesem Zusammenhang mit der schmerzhaften Jahrestag der siebenzig Jahre der sog. kirchlichen, besser gesagt, um genau zu sein, gegenkirchliche Gesetzen, die 1949 die damalige kommunistische Staatsmacht herausgegeben hat. Der Autor erinnert in der Einleitung seiner Studie, dass die Beziehungen zwischen dem Staat und der Kirche, die auf Respekt gegenüber der Freiheit der Kirche, der gegenseitigen Zusammenarbeit und freundlichem Zusammenleben basierten, so zu sagen „Dorn im Auge“ für die Mächtigen dieser Welt auch in der tiefen Vergangenheit waren und dass sie sich bemühten, die Freiheit der Kirchen und der religiösen Gesellschaften mit allen Mitteln einzuschränken. Darum zeigt der Autor auch in der Studie „Kreuzweg der Prager Bischöfe und Erzbischöfe“ die feindlichen Einstellungen der Staatsmacht gegenüber der katholischen Kirche auf dem Beispiel von zwei Prager Bischöfen und zwei Prager Erzbischöfen. Nach dem Einleitungsteil folgt das Kapitel, das der Gestalt des zweiten Erzbischofs von Prag Adalbert und auf seinem Konflikt mit dem böhmischen Fürsten Boleslaw II. gewidmet wurde. Außer der notwendigen Lebenslaufangaben richtete der Autor die Aufmerksamkeit auf das wichtige Moment, das die tüchtige Pastoralpflege des Bischofs beeinflusste, und zwar das Treffen mit den führenden Vertretern der Clunyazensischen Bewegung Abt Majolus und Bischof Gerhard von Toul. Die Clunyazensische Reform führte zur Vertiefung des geistlichen Lebens und sie trat auch gegen die weltliche Unterwerfung der Kirche. Die Betätigung dieser Reform in der Praxis führte aber schließlich zur zwei Verbannungen von Bischof Adalbert aus Böhmen. Ein ähnliches Schicksal hatte auch der Prager Bischof Andreas, der von dem IV. Lateranen Konzil beeinflusst wurde, das im Jahre 1215 in Rom stattfand. Für die Einführung der Ideen dieses Konzils in das Leben der Kirche in dem Prager Bistum geriet er in ein scharfes Konflikt mit dem böhmischen König Premysl Otakar I., und auch er, genauso wie

der hl. Adalbert, musste seine Diözese verlassen und starb in der Verbannung. Der Prager Erzbischof Johann von Jenstein, der von dem Autor dieser Studie im dritten Teil der Studie vorgestellt wurde, war auch ein Opfer eines geschärften Konflikts mit dem despotischen König Wenzel IV., der außer anderem auch den grausamen Tod des Generalvikars von Prager Erzbischof Johann von Jenstein, Johann von Nepomuk, verursachte. Nachdem konzentrierte der Autor seine Aufmerksamkeit auf die zweite Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts in der Tschechoslowakei, wo die Kommunistische Partei die Macht ergriff. Er erwähnte die ersten gegenkirchlichen Schritte des Staates nach Februar 1948 und er klärte ausführlich die sog. kirchlichen Gesetze vom 1949. Danach zeigte er auf der Gestalt des Prager Erzbischofs Kardinal Beran die Feindschaft der Kommunisten gegen den Erzbischof, die zu seiner strengen Internation und schließlich zum Weggehen ins Exil führte, wo er auch starb. Im Abschluss der Studie stellte der Autor fest, dass obwohl die Methoden, die die Mächtigen gegen die Bischöfe und Erzbischöfe auf dem Prager Bischofsstuhl betätigten, die in dieser Studie behandelt wurden, unterschiedlich waren, was die Heimtücke oder gewisse „Reife“ anbelangte, das Resultat war immer gleich – die Isolierung des Hirten und die Trennung des Hirten von seiner Herde und schließlich sein Tod in der Verbannung für die Treue der heiligen Kirche und dem Evangelium Christi.

SUMMARY

In 2019 we commemorate several significant anniversaries in our Czech national and Church history. In this context, the author of the study pointed out the painful anniversary of the seventy years of the so-called Church,- or, to be precise, Anti-Church Laws adopted in Czechoslovakia in 1949 by the communist state power. In the introduction of the study, the author states that the relations between the state and the Church, based on respect for the freedom of the Church, mutual cooperation and friendly coexistence, were "a pain" for the powerful of this world and so they tried to limit the freedom of Churches and religious societies in every way possible. Therefore, in the study "The Stations of the Cross of Prague Bishops and Archbishops", the author demonstrates the hostile attitude of state power towards the Catholic Church using the example two Prague bishops and two Prague archbishops.

However, the implementation of this reform ultimately led to the double exile of Bishop Vojtěch from Czechia. A similar fate can be seen in the case of the Prague Bishop Ondřej, who was influenced by the Fourth Lateran Council held in 1215 in Rome. He tried to introduce the ideas of this Council into the life of the Church in the Prague Bishopric, however, he came into a sharp conflict with the Czech King Přemysl Otakar I, and also with the Czech prince Boleslav II., Like St. Vojtěch, he also had to leave his diocese and died in exile. In addition to the necessary biographical data, the author also focused his attention on a zealous pastoral

work and a significant moment in St. Vojtěch's life, namely the meeting with the leading representatives of the Cluny movement, Abbot Majol and Bishop Gerhard of Toul. The Cluny Reform led to a deepening of spiritual life and also opposed the secular control over the Church. Prague's Archbishop John of Jenštejn who is presented by the author in the third part of the study was also a victim of a violent conflict with the oppressive King Wenceslas IV who also caused the cruel death of John of Nepomuk – the Vicar General of Prague. In the next chapter, the author focuses his attention on the second half of the 20th century in Czechoslovakia when the Communist Party came to power. He mentions the first anti-church steps of the establishment after February 1948 and discusses the so-called Church Laws of 1949 in detail. At the end of the study, the author states that although the methods used by the powerful of the world against the bishops and archbishops of the Prague Bishop's See, which are presented in this study, differed in insidiousness or certain "maturity", however, the effect was always the same - the isolation and separation of the shepherd from his flock and later his death in exile for faithfulness to the Holy Church and to the Gospel of Christ.

Adresa autora:

prof. PaedDr. ThLic. Martin Weis, ThD.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail:weis@tf.jcu.cz

VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI LIESKOVSKÉJ FARNOSTI V 20. STOROČÍ

Štefan Lenciš

IMPORTANT PERSONALITIES OF THE PARISH OF LIESKOVCE IN THE 20TH CENTURY

Abstract: The history of the 20th century in Slovakia was rich in various historical events, which require a critical evaluation in order to learn from them. The Catholic Church and its parishes also have a special history. The parish of Lieskovce, in the district of Humenné has a unique history. During its existence, a number of strong priestly and religious personalities not only worked there, but also contributed by their testimony of life to spiritual growth. From the period of the 20th century we can mention the following personalities: priests – Ján NEMEC (1939 – 1944), Jozef GIČ (1944 – 1950), Peter KONKOL CSsR (1968 – 1980), Andrej KONC CSsR (1969 – 1970) and religious sister Method Anna FOLENTOVA SSpS (1949 – 2007).

Keywords: Parish, priest, religious, monastery, labour camp, partisans.

Rímskokatolícka farnosť Najsvätejšieho Tela Pána v Lieskovci v Humenskom okrese, patrí medzi farnosti, ktoré majú svoju zaujímavú históriu. V nemalej miere to ovplyvnili aj osobnosti, ktoré sa dokázali úprimne obetovať a vložiť do služby pre druhých.

O náboženskom živote v tejto farnosti sa prvýkrát dozvedáme z roku 1549, keď sa v humenskom dištrikte uvádzalo 12 existujúcich farských kostolov a medzi nimi sa nachádzal aj kostol v Lieskovci.¹ Následne až do obdobia reformácie nemáme žiadne informácie o náboženskom živote v tejto obci. Nástupom reformácie začali aj na panstve grófov Drugetovcov postupne vznikať kalvínske farnosti v 70. rokoch 16. storočia. Medzi desiatkovými registrami protestantských kazateľov v jed-

¹ KANDRA, Kabos. Azegrifőegyházszent Jánoskönyve. In *Adatok az Egri egyházmegyei történelméhez III.* Eger 1886, s. 496; DONGÓ, Gyárfás Géza. Zemplénazegri „Szent János Könyvé“ – ben III. In *Adalékok Zemplénvármegyei történetéhez* 12, 1912, s. 18 – 21; KOVÁCS, Béla. A Liber Sancti Johannis keletkezése-és-kora. In *Archivum a Heves megyei levéltár közleményei.* Eger 1974, s. 5 – 27.

notlivých zemplínskych farnostiach od začiatku druhej polovice 16. storočia sa uvádza aj Lieskovec.² Náboženská zmena v tejto obci nastala na začiatku 18. storočia, pretože Lieskovčania od roku 1715 už boli s veľkou pravdepodobnosťou katolíci.³

V čase kanonickej vizitácie jágerského biskupa Františka Barkóciho z roku 1746 sa v Lieskovci už spomína drevený kostol zasvätený sv. Janovi, evanjelistovi.⁴ Ďalšou významnou udalosťou bol rok 1777 so zápisom humenského vicearchidiakona a farára v Ohradzanoch – Jána Mozolih, ktorý informoval jágerského biskupa Františka Barkóciho, že „1. decembra v roku 1777 sa konali v Lieskovci kňazské rekollecie, pri ktorých za účasti ľudu som slávnostne požehnal nový kostol, ktorý bol zasvätený sv. Jánovi, apoštolovi a evanjelistovi“.⁵ Po stavbe kamenného kostola pribudla neskôr aj kamenná farská budova.

V nasledujúcich rokoch sa farnosť postupne rozvíjala so svojimi filiálnymi obcami a v súčasnosti patrí k živým farnostiam humenského dekanátu. Počas jej existencie v nej pôsobili, ale z nej aj pochádzali, výrazné kňazské i rehoľné osobnosti, ktoré prispeli svojím svedectvom života k duchovnému rastu. Z obdobia 20. storočia môžeme spomenúť hlavne tieto osobnosti: kňazi – Ján NEMEC (1939 – 1944), Jozef GIČ (1944 – 1950), Peter KONKOL CSsR (1968 – 1980), Andrej KONC CSsR (1969 – 1970) a rehoľná sestra Metoda Anna FOLENTOVÁ SSpS (1949 – 2007).

Ján NEMEC (1939 – 1944)

Ján Nemeč sa narodil 25. januára 1911 v Šarišských Bohdanovciach, okres Prešov.⁶ Pochádzal z jednoduchej roľníckej rodiny. Otec Ján a matka Mária, rodená Lazorová, mu dali dobrú náboženskú výchovu. Mal dvoch bratov a sestru. Základné vzdelanie dostal v rodnej obci v ľudovej škole, ktorú navštevoval štyri roky. V malom Jankovi rástla naďalej túžba po štúdiu, a tak ako desaťročný odchádza do reálneho gymnázia v Košiciach. Štúdium gymnázia úspešne ukončil maturitnou skúškou 14. júna 1929. Po dôkladnom zvážení sa ako osemnásťročný prihlásil do kňazského seminára v Košiciach. Predstavení rýchlo vybadali, že v tichom a telesne menej zdatnom študentovi sa ukazuje usilovný, pracovitý a zbožný budúci kňaz. Pre jeho výborný prospech mu dovolili, aby si mohol cez prázdniny po druhom ročníku urobiť skúšky z tretieho ročníka a postúpiť tak do štvrtého ročníka. Päťročné štúdium

² ZOVÁNYI, Jenő. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjégyzékek mellett. In *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár*, XIII. Budapešť, 1929, s. 125, 130, 134, 140, 135, 138.

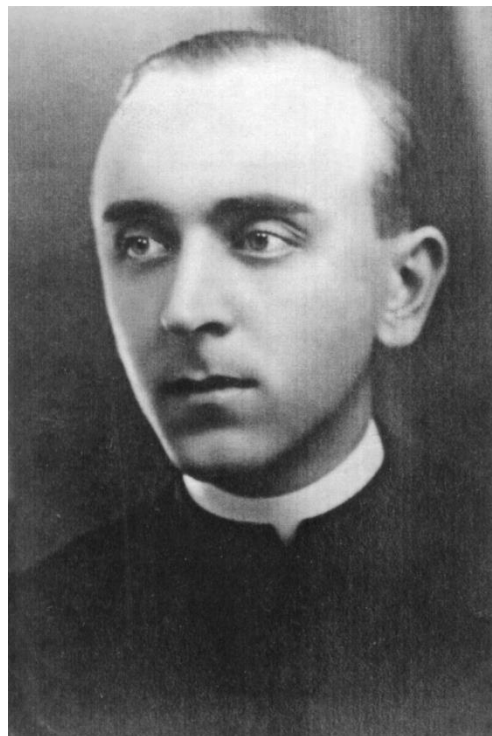
³ Archív rímskokatolíckeho arcibiskupského úradu Košice. Fond Kanonické vizitácie. *Conscriptio status Ecclesiarum et Parochiarum in inlyto comitatu Zempleniensis districtu superiori existentium facta Anno Domini 1733; Conscriptio Parochum, Locorum Parochialium Templorum Proventuum, et aliarum circustatiarum Districtus Submontani I. Comitatus Zemplen Anno Domini 1732*. Ďalej len: AACass.

⁴ AACass, Fond Kanonické vizitácie. *Descriptio dimidiae partis districtus Homonnensis anno domini 1746*.

⁵ AACass, Kmeňová kniha farnosti KB, č. 142, List z 23. februára 1778.

⁶ ARKFÚ Brestov, *Matricula baptizatorum parochiae Brestov 1911*; HIŠEM, Cyril. Nemeč, Ján. In *Lexikón katolíckych kňazských osobností*. Bratislava, 2000, s. 988 – 989.

teológie a kňazskej formácie s výborným hodnotením zvládol za štyri roky. Kňazské svätenie prijal ako dvadsaťdvaročný 29. júna 1933 v Prešove od biskupa Jozefa Čárskeho. Svoju primičnú omšu slávil v rodnej obci 2. júla. Jeho prvou dispozíciou bolo kaplánske miesto v Trhovišti. Po roku to bolo Humenné, odkiaľ bol po dvojročnom pôsobení poslaný za farára do Žalobína. Po trojročnej pastoračnej práci bol preložený na ďalšie nové a zároveň už aj posledné miesto. Bola to farnosť Lieskovec (okres Humenné), kde prišiel 3. decembra 1939.⁷

Mladý kňaz Ján Nemeč sa celý vložil do práce v pastorácii všetkými silami a svojimi schopnosťami, či už vysluhoval sviatosti a kázal v kostole, alebo katechizoval na fare a v škole.

Bol činný aj v náboženských spolkoch, telovýchovných jednotách atď.; napríklad v roku 1938 bol zvolený za moderátora katolíckej mládeže v okrese Humenné. Veľmi si všimol potreby tých najbiednejších ľudí, medzi ktorých patrili aj Rómovia. Aby sa k nim dostal čo najbližšie, naučil sa ich jazyk. Začal vyvíjať mnohé aktivity, aby im pomohol, a tak pozdvihol ich život po materiálnej, ale hlavne po duchovnej stránke.⁸

Voľný čas venoval pravidelnému štúdiu. Bol si vedomý, že pri týchto mnohých zodpovedných prácach si musí ďalej dopĺňať svoje vedomosti. Jeho obľúbeným odborom bola filozofia a štúdium cudzích jazykov. Aktívne ovládal osem jazykov (latinský, taliansky, francúzsky, nemecký, maďarský, poľský, český a ruský). Okrem toho sa venoval aj štúdiu flóry a fauny; mal aj ich veľkú zbierku. Táto sa však po jeho smrti stratila. Získané vedomosti vedel správne a vhodne použiť vo svojej kňazskej práci v kostole, škole, ale i pri mnohých iných aktivitách s mládežou. Túžba po štúdiu a práci s mládežou ho viedla k rozhodnutiu vstúpiť do rehole premonštrátov, aby mohol neskôr vyučovať na košickom gymnáziu. Táto túžba sa mu však nespĺnila, lebo biskup potreboval kňazov predovšetkým v pastorácii.⁹

Jeho tichý život na lieskovskej fare začali narúšať utečenci z koncentračných táborov, ktorí ho prosili o najnutnejšiu pomoc. On im pomáhal, ako len mohol.

⁷ LENČIŠ, Štefan. Ján Nemeč – kňaz obety. In *Brázda* (časopis seminaristov Spišská Kapitula), roč. VI., č. 2, 1997, s. 61 – 62.

⁸ MACÁK, Juraj. *Z dejín Lieskovca a okolia*. Kamenica nad Cirochou (?), Rkp., s. 1 – 4; JANKOVSKÝ, M. *Slovensko nemá zabúdať na modriny po bičovaní*. In *Kanadský Slovák* z 15.9.1990, s. 5.

⁹ DOMANIČ, I. Spomienka na kňaza mučeníka. In *Katolícke noviny* z 27. 1. 1991, s. 7; NEMEC, Imrich. Kde bude môj ľud, tam bude aj ja. In *Slovenská republika* z 12.12.1994, s. 9.

Mnohí z nich sa neskôr pripojili k partizánom, ktorým velili ruskí vojaci. Ani netušil, že práve od nich dostane tvrdý úder. Prví partizáni sa na jeho fare ukázali koncom mája 1944. Postupne sa ich „návštevy“ stávali častejšie. Násilne, pod hrozbami, s nabitými zbraňami si vynucovali jedlo, šaty, peniaze a neskôr sa sústredili hlavne na peniaze, ktoré žiadali so slovami: „*Bátuška, namnenádakušát, no déneg. Daváj déngi!*“ Tak prišiel o svoje vlastné úspory farár, ale aj domvedúca a slúžka na fare. Partizáni išli tak ďaleko, že prinútili Jána Nemca, aby im dal aj všetky farské peniaze. V tom čase mala lieskovská farnosť štyri filiálky: Myslinu, Hudcovce, Topoľovku a Zavadku. Partizáni tvrdili, že ich veliteľom je Čapajev. Časté a násilné prepady fary dospeli k tomu, že Jánovi Nemcovi zostali jedny šaty, trocha jedla a prázdna peňaženka. K tomu strach kvôli nočným prepadom, ktoré sa stávali drsnejšími a boli plné vyhrážok, aby o všetkom mlčal. Domvedúca Margita Magyarová ho často prosila, aby odišiel z Lieskovca a pýtal sa na inú faru. Neskôr, keď sa blížil front, znova ho prosila, aby aj on evakuoval. On však s tým nesúhlasil. Bol rozhodnutý zostať so svojimi veriacimi za akýchkoľvek okolností.¹⁰ Svoje rozhodnutie zdôvodňoval slovami: „*Čo ak niekto bude zomierať a bude chcieť kňaza? Nemôžem opustiť svoj ľud.*“

Tak sa podarilo partizánom vyplieniť celú faru, no to im ešte nestačilo. Posledná návšteva partizánov na lieskovskej fare bola 16. novembra 1944. O pol dvanástej v noci vnikli do fary a opäť žiadali peniaze. Farár im už nemal čo dať, ale chcel požičať nejaké peniaze od veriacich. Partizáni s tým nesúhlasili. Čo ešte zostalo na fare, to si vzali a rozkázali farárovi, aby sa obliekol a šiel s nimi. Preľaknutá domvedúca mu prichystala napochytro niečo na cestu, a potom ho hneď odviekli so sebou. Domvedúcej ešte prikázali, aby o tom nikomu nehovorila, lebo ináč prídu aj po ňu. Všetko sa odohrало veľmi rýchlo a pod hlavňami guľometov.¹¹

Partizáni vyviedli Jána Nemca cez záhradu za dedinu, kde ho priviazali ku koňovi. Vydali sa na cestu smerom cez Štefanovce do Žalobína a počas celej cesty ho týrali.¹² Na druhý deň ráno 17. novembra prišiel ktosi oznámiť na faru, že pri Girrovciach, pri zrútenom moste pred dedinou, je zastrelený lieskovský farár. Až neskôr sa zistili bližšie udalosti onej noci. Farár Ján Nemec celý domučený a vysilený mal prejsť cez zoťatú jelšu pri zrútenom moste. Avšak pre veľké vysilenie už nevládal ďalej a padol na zem. Viac sa už nepostavil na nohy, lebo údermi do hlavy mu

¹⁰ JANKOVSKÝ, M. Mučeníci čakajú na nás – Ján Nemec, rím. kat. farár v Lieskovci – jeho život, pôsobenie a smrť. In *Kanadský Slovník* z 8. – 15. – 22. – 29. 9. 1990; NEMEC, Imrich. *Nemôžem opustiť svoj ľud*. Bratislava 1999, s. 21 – 28.

¹¹ DOMANIČ, Imrich. Ján Nemec – kňaz a mučeník. In *Katolícke noviny* zo 4. júla 1993, s. 14.

¹² PAZDERA, Štefan. Mučeníci čakajú na nás, alebo aj inak o SNP. In *Plameň z mája*, 1992, roč. XVI., s. 7; NEMEC, Imrich. Z dejín SNP na východnom Slovensku. In *Diesater. Nešťastný deň 29. august 1944*. Bratislava 1994, s. 171 – 174.

rozsekali lebku a dvoma strelami do zátylku ukončili jeho život. Zoblíekli ho zo šiat a v spodnej bielizni ho hodili do rieky Olky.¹³

Umučeného Jána Nemca našiel v rieke Olka stavitel' z Jasenoviec. Keď telo vytiahli z vody, našli na ňom jasné známky mučenia, rozseknutej lebky a stopy po dvoch strelách. Potom jeho telo dali do kostola v Polomke.

V Lieskovci ráno zvolával kostolník veriacich na sv. omšu, ale domvedúca ho prosila, aby viac nezvonil, lebo pán farár je veľmi chorý. Ľudia ešte nič netušili. Domvedúca o všetkom mlčala, lebo partizáni sa jej vyhrážali, ak niečo prezradí – „prídeme aj po vás“!¹⁴

Pre telo zabitého kňaza prišiel 19. novembra jeho otec a povozom ho s pomocou iných ľudí s ťažkosťami previezol do rodnej obce Šarišských Bohdaniec. Počas zložitej cesty do rodiska boli vykonané vo Vranove nad Topľou pohrebné obrady, ale na žiadosť otca, bol nakoniec prevezený do rodnej obce.¹⁵

Jána Nemca pochovali 25. novembra v rodnej obci. Pochoval ho, spolu so siedmymi kňazmi, rodákmi a veľkým množstvom ľudí, miestny farár Ľudovít Deák. Do matriky zomrelých v latinskom jazyku krátkosti opísal túto smutnú udalosť.¹⁶

Lieskovský farár Ján Nemec zomrel vo veku 33 rokov, 9 mesiacov a 23 dní. V kňazskej službe bol 11 rokov, 4 mesiace a 19 dní.

Napriek vyšetrovaniam „sa nepodarilo“ usvedčiť vrahov a nájsť motív tejto vraždy. Spravodlivé potrestanie tohto zločinu sa nikdy neuskutočnilo.¹⁷

Pravdivosť vyššie uvedených udalostí potvrdzuje, okrem iného, aj svedectvo jedného človeka, ktorý pod ťarchou svedomia zverejnil to, čo v osudnú noc na vlastné oči videl. Svedok tvrdil, že sa mu vo sne ukazuje nebohý kňaz a žiada ho, aby zverejnil to, čo v danej noci videl. Z jeho svedectva vyberáme len niektoré časti:

„V noci zo 16. a 17. novembra 1944 mal som nočnú stráž spolu s X.Y. v partizánskej oblasti – obci Girovce – ako sa to v tom čase organizovalo. Pretože svietil mesiac, videl som ukrytý v agátoch, čo sa dialo. Jeden človek zo Žalobína doviezol Jána

¹³ AACass., *Circulares Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensiset Satmariensis*, č. 7/1944, s. 36. – Biskup Jozef Čársky v obežníku napísal pravdepodobne z opatrnosti o tejto tragickej udalosti v latinčine: „*Commoto corde ad notitiam refero dolorosam mortem agilis et zelosi confratris Joannis Nemec parochi in Lieskovec, praesidis recollectionum e tmoderatoris SKM in districtu Humenné, qui a nefariis sicca-riisdie 16. Nov. a. c. nocte e domo parochiali abductus set diversimodo tortu se cruciatus, sequenti die inventus est mortuus, cum vulneribus a projectilibus sclopeti in capite, qua martyr suae vacationis sacerdos, anno vitae 33, servitii Altaris 11. Animam denati suffragiis trium missarum commendo. Hic casus vix erit unicus et monet nos: Estote parati!!!*“; ARKFÚ Brestov, *Matricula defunctorum parochiae Brestov 1944*; HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium 1804 – 2006*. Prešov, 2006, s. 179.

¹⁴NEMEC, Imrich. *Nemôžem opustiť svoj ľud*. Bratislava 1999, s. 28.

¹⁵NEMEC, Imrich. *Nemôžem opustiť svoj ľud*. Bratislava 1999, s. 34 – 35.

¹⁶ Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Brestov. *Matricula defunctorum parochiae Brestov*, por. č. 19/1944 – „*Nocte e domo parochiali abductus et diversi modo tortus et crucitus, sequenti die inventus est mortuus, cum vulneris a projectilis sclopeti in capite*“.

¹⁷ Archív krajského úradu PZ SR Košice, *Fond Násilnosti a vraždy 2/8*, Uznesenie ČVS: VP – 18/10 – 1992 zo dňa 9.4.1993.

*Nemca s partizánmi. Kňaza zoblíekli a počas zoblíekania im povedal, že je to posledné, čo má, aby si to zobrali. Potom už nasledoval výstrel, ktorý splašil kone vracajúceho sa Žalobinčana. Videl som všetko čo sa stalo..., ale nemal som odvahu do toho vstúpiť...*¹⁸

Zachovali sa aj svedectvá ľudí, ktorí si s veľkou úctou spomínajú na tohto kňaza. Uvedieme aspoň niektoré.

Ján Orendáč, bývalý učiteľ a riaditeľ školy Humennom, si na Jána Nemca spomína ako na kňaza, ktorého vnímal v troch dimenziách: „*vo výške, ako vzorného svätého kňaza, ktorí učí, strhuje, priťahuje vzorným kňazským životom, v hĺbke – svojimi vedomosťami (najmä z filozofie, teológie, jazykovedy), v ľudomilosti – ako druhý Don Bosco*“. Pekné svedectvo nám zanechal aj niekdajší humenský dekan Juraj Macák: „*Ja sa denne modlím k sv. košickým mučeníkom, ako aj k veľkému mučeníkovi humenského okresu a celého Zemplína Jánovi Nemcovi, môjmu spolužiakovi a môjmu kňazovi v mojom bývalom dekanáte, odkiaľ som putoval do väzenia*“. Na toho vzácneho kňaza si zaspomínal aj PhDr. Belo Polla, DrSc. slovami: „*Dp. Jána Nemca som poznal a prihlásil sa k nemu ako kaplánovi v Humennom ako sextán gymnazista a stal som sa jeho miništrantom. Často som s ním cestoval v nedeľu na rebrináku do blízkej filiálky za každého počasia. Kaplán Ján Nemec mal v Humennom na starosti ako katechéta vyučovanie náboženstva na školách. Okrem iných škôl aj v jednotriedke rómskej školy v osade na Podskalke. Tam nielenže si získal tamojších žiakov svojím osobným prístupom k nim, ale aj ich rodičov a vo veľmi krátkom čase sa naučil aj po cigánsky, aby sa mu s nimi lepšie komunikovalo. V Humennom sa zapájal do práce s mládežou, či už v Orle alebo v Mariánskej kongregácii. Všade si ho ľudia vážili a my stredoškólači – gymnazisti – stali sme sa jeho spoločníkmi. Zoznámil sa aj s mojím otcom, pôvodom Talianom. Spriatelili sa a medzi sebou konverzovali iba po taliansky. U nás si vyslúžil titul „*náš pán kaplán svätého života*“. Nebolo veriaceho ani neveriaceho, ktorý by ho nebol mal rád – bol náš pán kaplán! Pohyboval sa medzi chudobnými a mládežou. Veľmi si všetci ľutovali, keď bol preložený na faru do Žalobína. Všade, kde pôsobil, si ho ľudia obľúbili pre jeho ľudomilnosť. Bol typom kňaza veľmi študujúceho, meditatívneho. Starosť o chod farského hospodárstva nebola pre neho zaujímavá*“.¹⁹

Pravdivosť aj vyššie uvedených tvrdení, že kňaz Ján Nemec bol veľkou ľudskou a kňazskou osobnosťou, potvrdzuje aj skutočnosť, že veriaci v Lieskovci ako aj jeho rodáci v Šarišských Bohdanovciach, mu umiestnili vo svojich kostol aj pamätné tabule.

V Lieskovci pri Humennom pri slávnostnej sv. omši 17. novembra 2002 požehnal Mons. Bernard Bober, pomocný košický biskup, pamätnú tabuľu Jánovi Nemcovi, ktorá je umiestnená pod chórom v lodi farského kostola.

V rodnej obci v Šarišských Bohdanovciach sa táto slávnosť uskutočnila 17. novembra 2004, keď pamätnú tabuľu pri sv. omši slávnostne požehnal Mons. Stani-

¹⁸ Súkromný archív autora.

¹⁹ NEMEC, Imrich. *Nemôžem opustiť svoj ľud*. Bratislava 1999, s. 45 – 46.

slav Stolárik, pomocný košický biskup spolu s prítomnými kňazmi a veriacimi. Na tejto pamätnej tabuli sa nachádzajú aj tieto slová: *Na stálu pamiatku mučeníckej obeti. Vďační rodáci. 17.11.2004.*

Pri príležitosti osláv 580. výročia prvej písomnej zmienky o obci Lieskovec (2010), bola z iniciatívy Klubu politických väzňov Slovenska a obyvateľov Lieskovca odhalená v poradí už druhá pamätná tabuľa s bustou Jána Nemca na budove obecného úradu.

V roku 2014 pribudla Jánovi Nemcovi aj ďalšia pamätná tabuľa na kostole Božského Srdca a Panny Márie Czestochowskej v Polome a tiež pamätný kameň v mieste samotnej vraždy lieskovského farára pri rieke Oľka na začiatku obce Girovce, okr. Vranov nad Topľou.

Jozef GIČ (1944 – 1950)

Kňaz Jozef Gič sa narodil 19. marca 1917 v Snine. Jeho otec Martin (1885 – 1941) bol roľník a matka Katarína, rodená Gerbocová, (1888 – 1951) boli mu príkladnými rodičmi. Mal šiestich súrodencov; štyroch bratov a dve sestry. Strednú školu absolvoval v Košiciach a pokračoval štúdiom teológie v Košiciach a v Bratislave na Bohosloveckej fakulte Slovenskej univerzity v rokoch 1937 – 1942.²⁰ Za kňaza bol vysvätený 7. júna 1942 v Prešove biskupom Jozefom Čárskym. Jeho prvým kaplánskym miestom bol Veľký Šariš. Nasledovali: v roku 1943 Trhovište, v roku 1944 Strážske. Od novembra 1944 – 1950 bol administrátorom farnosti Lieskovec, okr. Humenné. V marci 1950 bol násilne zaistený ŠtB.²¹ Po tragickej situácii 17. novembra 1944, keď bol zabitý Ján Nemeč, lieskovská farnosť stratila vzácneho kňaza a duchovného otca. Aby veriaci vo farnosti mali kňaza, už 18. decembra 1944 im biskup Jozef Čársky poslal kaplána zo Strážskeho – Jozefa Giča, ktorý tam zostal aj počas vianočných sviatkov. Keď sa front pohol smerom k Liptovskému Mikulášu, kaplán Gič išiel referovať o situácii biskupovi Jozefovi Čárskemu do Prešova. Po rozhovore s biskupom dostal zároveň poverenie, aby nastúpil do Lieskovca za jeho administrátora.

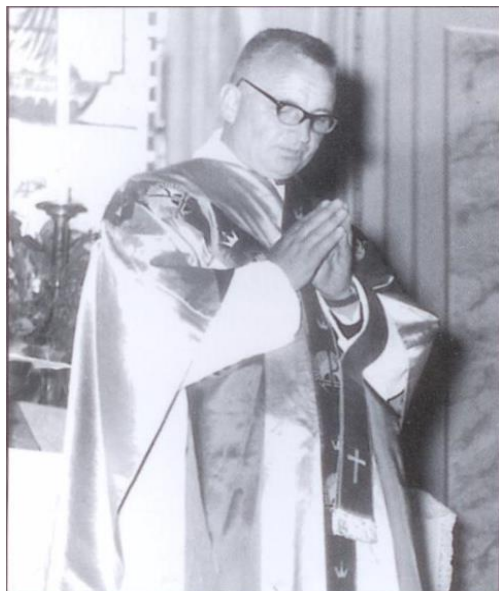
Jozef Gič vo svojej prvej farnosti začal písať farskú kroniku aj po latinsky. Úvod začal smutnými slovami: „*Strany histórie Lieskovskej farnosti sú pokropené krvou, predovšetkým kňazskou krvou.*“²² Myslel tým na kňaza Jána Nemca. Ďalšie riadky v kronike venoval práve jemu. Opísal v krátkosti celú túto smutnú udalosť. V závere napísal, že ľudia vo farnosti zostali bez svojho farára, bez omše, bez svia-

²⁰ ČIŽMÁR, Marián. Gič, Jozef. In PAŠTEKA, Július. a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava 2000, s. 399.

²¹ *Schematismus venerabilis cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis in Slovachia A. D. 1943*. Prešov 1943, s. 85.

²² Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Lieskovec. *Historia domus parochiae Lieskocensis ab anno Domini 1944*, s. 5. – „*Paginae historiae domus de Lieskovecensi parociae aspersae sunt sanguine et quidem sanguines acerdotis*“.

tosti a duchovne veľmi opustení. Túto ťažkú situáciu však biskup Jozef Čársky riešil tým, že poslal jeho do tejto farnosti.²³ Mladý a aktívny kňaz Jozef Gič veľmi rýchlo upozornil na seba nielen svojich farníkov, ale predovšetkým ŠtB, ktorá v tomto období veľmi pozorne sledovala kňazov v pastorácii. Za nebezpečného začala postupne viac a viac pokladať aj lieskovského kňaza Jana Giča, až nakoniec sa rozhodla, že sa ho zbaví svojím vlastným spôsobom.

Jozef Gič dostal predvolanie na Okresný národný výbor v Humennom, aby sa dostavil 25. marca 1950 na vypočutie o 10.00 hodine. Malo ísť o porušenia bezpečnosti pri premávke v roku 1949. Bola to však pripravená pasca, nakoľko mladý kňaz v tom čase nemal žiadny dopravný prostriedok. Pretože 25. marca bol sviatok Zvestovania Panny Márie a na filiálke v Hudcovciach sa začali ľudové misie, na vypočutie sa nedostavil. ŠtB si prišla preňho osobne. Jozef Gič si na túto udalosť spomína takto:

„V pondelok, 27. marca 1950, šiel som na bicykli do školy na náboženstvo v Mysline. Príslušník VB Michal Lázor obchádzal okolo školy a informoval hliadku, ktorá čakala pred Závadkou v aute na mňa. Ja som skončil náboženstvo a šiel som na bicykli do Humenného zistiť, čo vlastne chcú. Auto s VB hliadkou (4 členovia) ma predbehlo. Na ceste stúpania zastavilo, aj mňa zastavili, že vraj cestná kontrola. Žiadali legitimáciu. Už ani nepamätám, či legitimáciu osobnú, alebo od bicykla, vtedy aj také boli. Otvoril som aktovku a zobol sa k nej pre legitimáciu, a vtedy zozadu priskočili ku mne príslušníci ŠtB a chceli ma nasilu strčiť do auta. Lázor vzal bicykel a odišiel s ním. Ja som sa vzpriamil a nemohli ma do auta strčiť. Na ceste som nikoho nevidel, len na poli oral farník z Mysliny Pavol Šimurda, ktorému som zakričal: «Oznámte do Lieskovca, že vzali farára.» Oni mi v zlosti vytrhli aktovku, rozsykali knihy a zošity po ceste. Pokojne som im riekol: «Pozbierajte to, aby nezostala po vás „táto kultúra“. A teraz si už sadnem sám...»“.

Jozefa Giča priviezli do Humenného na ONV, kde ho zamkli na prvom poschodí v jednej izbe, a potom prichádzali a odchádzali z izby, aby ho znervózňovali a nahnali mu ešte viac strachu. On si však vybral breviár a začal sa modliť. Po vyše dvoch hodinách ho posadili do auta a viezli cez Strážske na železničnú stanicu do Kysaku.

Počas cesty sa ešte zastavili na KNV v Prešove, potom ho odviezli do Kysaku, kde spolu s ním nastúpili do vlaku aj dvaja príslušníci a cestovali do pracovného tábora v Novákoch. Po celý čas bol oblečený v reverende. V Novákoch ho čakalo

²³ Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Lieskovec. *Historia domus parochiae Lieskocensis ab anno Domini 1944*, s. 5 – 6.

rozhodnutie o jeho vine, za ktorú bol odsúdený na 24 mesiacov nútených prac s cieľom <<prevýchovy>>. Ako dôvod v zápise bolo uvedené: „Šetrením bolo zistené, že od roku 1948 od februárových udalostí neustále štvete proti našemu zriadeniu. Využívate každej príležitosti k štvaniu proti našemu štátu, či už v kostole pri kázňach, alebo mimo kostola. Bol ste v spojení s bandami UPA a aj teraz ste v spojení s rôznymi protištátnymi živlami, ktorým poskytujete úkryt. Ďalej bolo zistené, že rozširujete rôzne poplašné správy a takto znepokojujete a poburujete obyvateľstvo proti nášmu štátu.“

Proti tomuto rozhodnutiu sa Jozef Gič odvolal a v odvolaní uviedol aj toto: „Všetko od základu je nepravdivé, vymyslené, vôbec mi to nikto nemôže dokázať. Lebo som nič také nevykonával, ba o politiku som sa vôbec nezaujímal. Konal som svedomite svoju kňazskú povinnosť vždy podľa svedomia a Božích zákonov a usiloval som sa vychovávať mravných a poctivých občanov.“ Z Povereníctva vnútra prišla záporná odpoveď, kde už bolo vopred vytlačene odôvodnenie: „Povereníctvo vnútra skúmajúc vývody odvolania ako aj zákonitosť napadnutia výmeru, nezhľadalo ani podstatnú vadu pokračovania, ani takú nezákonnosť, pre ktorú by na základe odvolania, alebo z moci úradnej malo napadnutý výmer zrušiť, alebo meritórne pozmeniť.“

Odsúdený Jozef Gič na začiatku pracoval ako robotník na stavbe obytných domov, neskôr bol preradený na povrchové práce pri vyvážaní hlušiny mimo priestoru bane. Nováky však boli len jeho prvou zástavkou nútených prac. Ďalšou sa stala Ilava, kde spolu s inými chodili stavať kuríny na JRD v Ilave, neskôr sa dostal do Trenčína, tam pracoval ako tesár.

Ďalšia zmena nastala 10. septembra 1950, keď sa dostal do sústreďovacieho tábora v Mučeníkoch – Sladečkovciach. Tam pracoval pri včelách. Potom nasledovalo ďalšie miesto – Podolíneč, kde pracoval na poli. Znova ho previezli do Sladečkoviec a následne (r. 1952) do Hajku pri Prahe. Pod tlakom, ktorý bol vyvíjaný zo západných krajín, rozhodla ŠtB, aby odsúdení boli formálne súdení a následne im udelili amnestiu. Jozefovi Gičovi vymerali 15 mesiacov. Pretože mu ešte chýbali 2 mesiace, musel si ich odsediť v Kutnej Hore. Deň slobody prišiel konečne 10. júna 1953.

Z pochopiteľných dôvodov nedostal štátny súhlas, aby mohol nastúpiť do pastorácie, preto si musel hľadať inú prácu. Prešiel viacerými zamestnaniami, nie preto, žeby s ním boli nespokojní zamestnávateľia, práve naopak. Skutočným dôvodom bolo to, že bol kňazom. Jeho prvým civilným zamestnaním bola funkcia skladníka Železničného staviteľstva Košice, Stavebný úsek Čierna n/Tisou, so sídlom v Bieli – v Medzilaborciach. Ďalším miestom bola Stavomontáž Košice, ktoré malo sklady v Poprade. Tam bol prijatý opäť za skladníka. Keď dal celý sklad papiero do poriadku, na príkaz strany bol v auguste 1955 z práce prepustený. Potom nasledovali ďalšie pracovné miesta, napr. Chemkostav v Snine a Reštaurácie a jedálne v Humennom. Nebol to však ešte koniec.

Komunistická moc pripravovala pre kňaza Jozefa Giča ďalšie prekvapenie. Predvolali ho 18. júna 1958 na Podnikové riaditeľstvo Reštaurácií a jedální v Humennom. Tam ho ŠtB zatkla a odviezla do Prešova, kde bol 2 mesiace vo vyšetrovacej väzbe bez vypočúvania. Po 2 mesiacoch bolo súdne pojednávanie, ktorého dôvodom bola žaloba okresného prokurátora v Snine, Čenka Frica: „*Vykonával náboženské funkcie, a to tak, že spovedal ľudí, konal tiché omše v prítomnosti viacerých ľudí, prijímal za tieto náboženské funkcie aj peniaze, hoci na vykonávanie náboženských funkcií nebol oprávnený, lebo pre politickú nespoľahlivosť bol pozbavený kňazskej činnosti, teda zato, že zneužil výkon svojej duchovnej činnosti a podobnú svoju náboženskú funkciu v úmysle vykonávať na veci politického života vplyv nepriateľský pre ľudovo-demokratický poriadok republiky, čím spáchal trestný čin zneužitia náboženskej funkcie podľa § 123 trestného zákonníka*“. Výsledkom bol pochopiteľne vynesovaný trest 19. augusta 1958 v Snine – odňatie slobody vo výške 6 mesiacov bezpodmienečne. Na tento rozsudok reagoval Jozef Gič odvolaním, ale výsledok bol ešte horší, ako ten prvý. Krajský súd v Prešove zrušil rozsudok prvého súdu a vyhlásil druhý – odňatie slobody vo výške 8 mesiacov bezpodmienečne. Odvolanie prinieslo zvýšenie trestu, ktorý si odpykal 5 mesiacov v Prešove a 3 vo Valdiciach. Po odpykaní trestu začal pracovať v Komunálnych službách – záhradníctvo v Snine. Dlhو tam nepracoval, pretože odmietol presvedčovať súrodencov, aby vstúpili do JRD v Snine. Následné sa zamestnal v Štátnych lesoch v poľesí v Pčolinom ako lesný robotník a neskôr ako včelár do augusta 1968. To bolo už posledné civilné zamestnanie Jozefa Giča. Vo výrobe, ako robotník, strávil spolu štrnásť rokov.²⁴ Rok 1968 priniesol krátke uvoľnenie politickej situácie a po 18-tich rokoch mimo pastoračie dostal Jozef Gič v auguste 1968 dispozíciu za farára do Vyšného Hrušova v okrese Humenné. Vo Vyšnom Hrušove sa mu podarilo postaviť nový farský kostol, ktorý bol posvätený v roku 1973. To bol dôvod, aby totalitná moc hľadala spôsob, ako mu zobrať štátny súhlas. Dôvod sa našiel a v roku 1975, zobrali mu štátny súhlas, voči ktorému sa Jozef Gič odvolal a nakoniec bol poslaný za kaplána do Humenného. Potom nasledovali ďalšie kňazské pôsobenia: v roku 1976 bol administrátorom v Giraltovciach, od roku 1982 v Hažlíne a od roku 1992 v Sečovskej Polianke. V roku 1994 odišiel do dôchodku (v Snine). Zomrel 10. 12. 2002 v Snine, tam ho aj pochovali.

Jozef Gič je známy aj literárnou činnosťou. Najznámejšou pracou je jeho autobiografia s názvom – *Nebojte sa!*, ktorá vyšla v Prešove v roku 1996. V nej opísal hlavne obdobie, keď mu komunistická moc zobrala štátny súhlas, odvliekla na nútené práce, väznila a jeho roky strávené vo výrobe. Medzi jeho diela patria aj homílie vydané pod názvom: *Homílie ako poučenie pre spásu. Cyklus A, B, C, I. – III.* Vyšli v Prešove v rokoch 1998, 1999, 2000. Ďalšou prácou je dielo: *Rozdiely vieroučné v duchu jednoty.* Vyšlo v Prešove v roku 1996. Veľmi cenným dielom je aj jeho pre-

²⁴ GIČ, Jozef. *Nebojte sa!* Prešov 1996, s. 7 – 68; SÝKORA, František. Jozef Gič. Z martyrológie Slovenska (10). In *Kultúra*, č. 8/2000, 12. apríl 2000, s. 11.

klad kázni z nemeckého jazyka pre deti – Leonard, P. M. – Pustet, F.: *Kázne pre deti*. Vyšli v Prešove v roku 1995.

Svojím životom sa zaradil medzi významné kňazské osobnosti Slovenska. Dôkazom toho je aj zápis jeho mena v *Lexikóne katolíckych kňazských osobností Slovenska*.²⁵

P. Peter KONKOĽ CSsR (1968 – 1980)

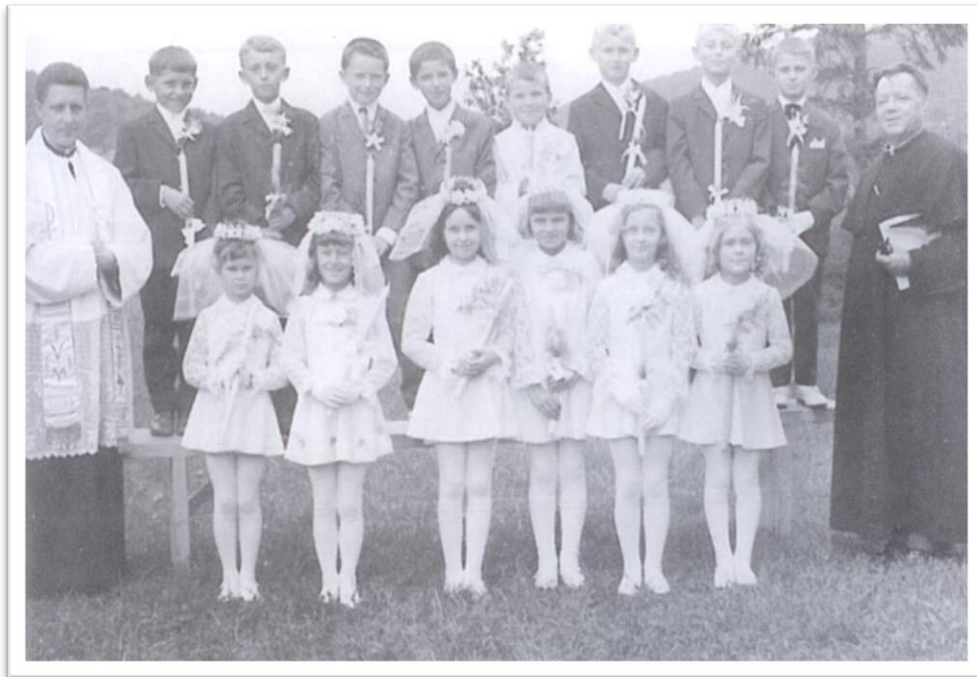
Narodil sa 12.10.1913 v Podolínci, za kňaza bol vysvätený 29.6.1939. V roku 1939 bol katechétom v Stropkove, kaplánom v Starých Horách 1940 a administrátorom 1944. V roku 1950 bol uväznený spolu s ostatnými rehoľníkmi, v júli 1961 bol v Banskej Bystrici odsúdený na štyri roky väzenia, no v r. 1963 bol amnestovaný. Ako kaplán pôsobil v roku 1968 v Humennom a od 15. decembra 1968 sa stal administrátorom v Lieskovci (až do roku 1980). Za jeho pôsobenia bola v Lieskovci postavená nová farská budova. Dôchodok prežíval v CHD v Pezinku, tam aj zomrel 27.8.1989.²⁶ Na farára Františka Martona, no zvlášť na pátra Petra Konkoľa CSsR, si s veľkou láskou dodnes spomína aj vdp. Mgr. Ján Salanci, ktorý sa pri týchto kňazoch najviac formoval. Spomína si na nich takto: „Moje povolanie ku kňazstvu sa vyvíjalo postupne, od malička. Ako päťročný začínajúci miništrant som zažil vdp. farára Františka Martona, ktorý bol človek presný aj prísny. Veľkonočné večery – popoludňajšia pobožnosť – sa vždy niesli v znamení posiatych cukríkov (vo forme vajíčok) po celej „kerte“ (farskej záhrade). To bola radosť pre nás deti, to bolo hľadanie.

Keď v roku 1968 prišiel do Lieskovca páter Peter Konkoľ (z kaplánskeho miesta z Humenného), zmena priniesla oživenie života vo farnosti. Veľmi rýchlo sa prejavila charizma tohto (predtým väzneného, resp. vo výrobe pôsobiaceho) rehoľníka – redemptoristu. Psychológia tichého vplyvu na veriacich i na mňa, bola čoskoro evidentná. „Oteplenie“ nepocítila len spoločnosť po príchode Alexandra Dubčeka, ale aj naša lieskovská farnosť. V mojom prípade rodičovská výchova išla ruka v ruku so silným duchovným vplyvom kňaza. Objavoval som nový svet duchovného života, cez neho a jeho kontakty so spolubratmi redemptoristami – p. Mastilák, p. Janok, p. Konc, ale aj so spolubratmi kňazmi z Humenského dekanátu. Pri stavbe novej farskej budovy (trochu som ovoňal atmosféru slobody i možnosti pomôcť), bolo vidieť aktivitu niektorých laikov. Vlastní farníci si postavili v krátkom čase novú, veľkú farskú budovu. Radostná služba tohto kňaza a zdravý duch, ktorý rešpektoval, vážil si a dával príležitosť prejaviť sa, podpísali sa pod novú tvár farnosti (vrátane filiálok). Vo všetkých kostoloch, ale najmä v ľudoch, bolo vidieť duchovný rukopis p. Konkoľa.

²⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Ludia, udalosti a história Vyšného Hrušova*. Prešov 2003, s. 50.

²⁶ HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium (1804 – 2006)*. Prešov 2006, s. 132.

Prežil som s ním veľa rokov ako miništrant, ako bohoslovec i ako začínajúci kňaz. Veľa hodín som s ním a farskou tetou strávil na fare. Bol to spoločný obed či večera, príprava liturgie, zvlášť na sviatky, korešpondencia. Často sme navštevovali kňazových ľudí, ktorí mu pomáhali, keď prišiel z výroby (Podolíneč). Ako silný športovec som raz dokonale otestoval pátrovu dobrotu a veľkorysosť. Chodil som vtedy do gymnázia, mal som dosť čerstvý vodičský preukaz a v Košiciach hral Juventus Turín. Poprosil som ho o požičanie auta na futbalový zápas. Páter nezaváhal. Modrá Škoda 110 L na mokrej vozovke dostala zabrať, ale všetko dobre dopadlo. Na takéto gesto kňaza, ktorý bol veľkým darom pre lieskovskú farnosť, nemôžem zabudnúť ani po vyše 35 rokoch. Hlboká ľudskosť, pokora pešiaka, dobráckosť od špiku kostí – to bola jeho nevšedná charizma. Nechala za sebou stopy do dnešných dní.

Farár Peter Konkol' (z prava) a katechét Andrej Konc s prvoprijímajúcimi deťmi

„Degustoval“ som skutočného kňazského ducha, stelesnenú dobrotu otca, tichého reformátora duchovného života. Vedel si získať, osloviť nás malé deti, (v nedeľu po obede kúpanie v Ondave), otváral horizont poznania človeka, ľudského spoločenstva i krásneho Slovenska. Nebadane prenikal svojou charizmou do útrob ľudskej duše, ktorá potrebovala pocítiť dobrotu Otca. Bol ako chutný domáci, maslom natretý chlieb, nevyriekol súd, ktorým by pred niekým zatvoril dvere. Humor, úsmev, láskavá dobrotu stvárňovali jeho súčasníkov, z ktorých ako svedkov tohto vyznania môžeme stretnúť aj dnes, hrdých pamätníkov kňaza, blízkeho človeku. Z jeho hlbokaj orby žijeme dodnes.

Na záver týchto spomienok ešte epizódka: Páter Konkol' raz v zimnom nečase išiel na svojom Trabante na filiálku sláviť sv. omšu. Na ceste bola poľadovica a v zákrute pri Topoľovskom kríži sa auto otočilo o 180 stupňov. A on na túto situáciu reagoval pokojne slovami: „Pán chcel, aby som sa z nebezpečnej cesty vrátil, rešpektujem jeho vôľu.“ A bez problémov pokračoval v ceste domov.²⁷

Príkladný život tohto kňaza-rehoľníka priniesol aj duchovné ovocie, keď počas jeho pôsobenia vo farnosti, za tvrdej komunistickej moci, bol z Lieskovca prijatý Ján Salanci za bohoslovca na Cyrilometodskú bohosloveckú fakultu v Bratislave a po štúdiách bol v roku 1978 vysvätený za kňaza. Bol to prvý známy kňaz pochádzajúci z Lieskovca.

P. Andrej KONC CSsR (1969 – 1970)

Andrej Konc sa narodil 20.7.1922 v obci Nemcovce, okres Bardejov. Pochádzal z roľníckej rodiny. Jeho rodičia Ján a Mária, rodená Boriášová, ho spolu s jeho starším bratom Jánom a mladším Jozefom a sestrou Annou vychovávali v skromnosti, poslušnosti a zbožnosti. Skromné materiálne podmienky mu sťažovali jeho veľkú túžbu po vzdelaní a neskôr aj ku kňazstvu. Prvé základné vzdelanie získal v cirkevnej škole v blízkyh Hankovciach, ktoré navštevoval len tri roky. Pretože rodičia nemali finančné prostriedky, nemohol pokračovať v ďalšom štúdiu, a preto zostal pracovať na rodinnom hospodárstve. Aj na samotné vyučovanie katechizmu si museli rodičia požičať peniaze na jeho zakúpenie. Napriek tomu mal Andrej stále túžbu po štúdiu. Riešenie sa nakoniec našlo, keď podal pomocnú ruku miestny farár Zoltán Olexa a za pomoci miestnych manželov-učiteľov si doplnil svoje vzdelanie na meštianskej škole v Giraltovciach, kde chodil len na skúšky. S nemalými obetami, ale nakoniec úspešne ukončil meštiansku školu. Absolvovanie tejto školy mu umožnilo, aby sa uchádzal o miesto výpomocného učiteľa v dvojtriednej štátnej ľudovej škole v Porúbke, kde začal vyučovať od 1. marca až do 30. júna 1941. Po krátkej prestávke dostal opäť možnosť byť výpomocným učiteľom na štátnej ľudovej škole v Potokoch.

Po tejto skúsenosti sa mladý učiteľ Andrej usiloval posunúť svoju túžbu po štúdiu ďalej. Za týmto účelom navštívil v Levoči pátra Jána Srnu, jezuitu a požiadal ho o možnosť vstúpiť do Spoločnosti Ježišovej. Dostal odpoveď: „Príďte, až budete mať urobenú maturitu.“ Tak začal hľadať cestu k získaniu maturity. Podal si žiadosť o štúdium na gymnáziu v Prešove. Tam ho síce aj prijali, ale pretože nemal dostatok finančných prostriedkov na ubytovanie, musel od štúdia v Prešove upustiť. Nakoniec sa ho ujali pátri redemptoristi v Stropkove, s ktorými sa mladík Andrej už skôr kontaktoval. Pátri mu pomohli, aby od 1. septembra 1942 mohol nastúpiť na štátne gymnázium do Podolínca, kde zároveň vstúpil do juvenátu redemptoristov.

²⁷ SALANCI, Ján. *Spomienky na kňazov Františka Martona a Petra Konkola CSsR z 10. júna 2010*. In Archív autora tohoto príspevku.

V Podolínci študoval do 31. augusta 1945 a následne od 1. septembra nastúpil na rovnaké gymnázium do juhočeských Libějovic, okres Strakonice, kde pokračoval aj v juvenáte. Pobyt v Libějoviciach bol krátky, pretože už 15. februára 1946 pokračoval v štúdiu na Jirsíkovom štátnom gymnázium v Českých Budějoviciach až do 22. júna 1946. V Českých Budějoviciach, po skončení šiesteho ročníka, začal zároveň od 2. augusta v tom istom roku aj noviciát u redemptoristov. Po roku mohol zložiť svoje prvé rehoľné sľuby. Jeho poslednou študijnou zastávkou bola Rožňava, kde od 3. septembra 1947 začal štúdium na miestnom gymnázium a 18. júna 1949 ho úspešne ukončil maturitou.

Krátko nato, 11. júla v tom istom roku, bol povolaný na základnú vojenskú službu do Frýdku-Mýstku, ktorá pre neho trvala len krátko (do 11. septembra 1949), pretože od 12. septembra 1949 bol prijatý na Teologickú fakultu CSsR v Obořišti, okres Příbram. Ale ani teologické štúdium mu nebolo dopriate študovať pokojne.

V noci z 13. na 14. apríla v roku 1950 presne o polnoci Štátna bezpečnosť s komunistickou milíciou násilím vnikla do mužských kláštorov, rehoľných domov a farských úradov na celom Československu. Do histórie sa pre svoju brutalitu zapísala skôr ako barbarská noc, ako ju nazval jeden z rehoľníkov jezuita Ján Chryzostom Korec. Akcia K mala prinútiť rehoľníkov, aby zanechali rehoľný život a postupne umlčať Cirkev.

Barbarská noc sa dotkla aj komunity redemptoristov v Obořišti, okres Příbram. Členom tejto komunity bol aj bohoslovec Andrej Konc. Všetci dostali rozkaz: „*Vezmite si najnutnejšie veci a nastúpte do autobusu. Ostatné veci prídu za vami.*“²⁸

Z Broumova bol Andrej Konc prevezený do Oseka a odtiaľ do Hejnic, kde v továrni na porcelán lisoval porcelánové zátky.²⁹ Z Hejnic sa neskôr dostal už druhýkrát do späť do Oseka u Duchcova a nakoniec do Moravca.³⁰ Vyslobodenie prišlo napokon 29. októbra roku 1956, keď bol prepustený na slobodu.³¹

Život na slobode bol veľmi zložitý a ťažký, pretože nebolo ľahké sa zamestnať v civilnom zamestnaní a navyše všetci prepustení rehoľníci boli pod neustálym drobnohľadom štátnej bezpečnosti. Ako prvé zamestnanie si našiel Andrej Konc v SAV v Bratislave v pozícii technika (1.1.1957 – 30.6.1959). Po tomto zamestnaní prišla možnosť zamestnať sa ako zdravotný laborant v infekčnej nemocnici v Bratislave na Miletičovej ulici (15.7.1959 – 1.7.1960), a potom v rovnakej pozícii na Vlčom hrdle (1.7.1960 – 10.8.1961). Aby mohol túto prácu vykonávať, diaľkovou formou si urobil zdravotnícku školu.³²

²⁸ KONC, Andrej. Svedectvo Andreja Konca CSsR. In *Naše svedectvo* 2002/4, s. 10 – 11.

²⁹ KONC, Andrej. Svedectvo Andreja Konca CSsR. In *Naše svedectvo* 2002/4, s. 11 – 12.

³⁰ Do Moravca presťahovali starých a chorých rehoľníkov. Z tohto miesta boli už len dve cesty: na cintorín, tam je veľmi dlhý rad hrobov rehoľníkov, alebo mimo sústredenia.

³¹ KONC, Andrej. *Prehľad zamestnaní od 18. roku života*. Rukopis. Archív autora tohto príspevku.

³² Zdravotnícku školu úspešne ukončil 8. júna 1960.

O tomto období P. Konc hovorí nasledovne: „Pamätám sa na prebliadky bytu, sledovanie – ako ma z práce a do práce sprevádzala „šeststotrojka“ (auto ŠtB), zatknutie na pracovisku v zdravotníckom laboratóriu v Slovnafte vo Vlčom hrdle, ako sa ma vedúci lekár odvážne zastal a ako sa domnieval, že páni od ŠtB sa mi ospravedlnia a pošlú ma ďalej pracovať do jeho laboratória. Neospravedlnili sa“. Štátnej bezpečnosti veľmi vadili vzájomné stretnutia rehoľníkov. „Čo boli tie ilegálne schôdzky? Po rozpustení zo „sústredovacích kláštorov“ sme sa my, redemptoristi, stretávali so spolubratmi, najmä keď niektorý mal narodeniny alebo meniny, a to nám politicky „podfarbili“, tresty merali ako Jánošík „od buka do buka“. Boli veľmi štedrý. Vtedy človek nevedel, či pre nič za nič dostane dlhé väznenie alebo povraz“.³³

P. Andrej Konc sa dlho netešil zo slobody, pretože 10. augusta 1961 bol v zamestnaní štátnou bezpečnosťou zatknutý.³⁴ Vyšetrovacía väzba nebola ľahká, ale napriek tomu ma P. Konc aj veľmi pekné spomienky na Valdice: „Bolo tam nádherné kňazské spoločenstvo, asi tri týždne som mal šťastie byť na jednej ceste s pánom biskupom Jánom Vojtaššákom.“

Na kňazské svätenie si musel ešte niekoľko rokov počkať. Táto očakávaná chvíľa – paradoxne – nadišla až vo väzení vo Valdiciach. Na túto udalosť si P. Konc spomína takto: „Vo väzení vo Valdiciach bolo veľa vzácných ľudí. Medzi nimi napríklad aj biskup Ján Vojtaššák, jezuita a tajný biskup Ján Chryzostom Korec, Jozef Zvěřina, Ján Mastilák a ďalší. Vo väzení bol aj náš páter provinciál František Suchomel, ktorý požiadal väzňa biskupa Jána Chryzostoma Korca, aby ma vysvätil na kňaza.³⁵ On s tým súhlasil a Jozef Zvěřina mi počas prechádzky na väzenskom dvore dával niekoľko duchovných cvičení. Tieto duchovné cvičenia spočívali v tom, že som dostával denne niekoľko bodov na rozjímanie. Rozhodujúci a zároveň veľmi nebezpečný deň nastal v sobotu 31. marca 1962. Bolo to popoludní, keď už skončila povinná práca, väčšina dozorcov odišla domov a v budove, kde sme boli ubytovaní, nastal väčší pokoj. Túto situáciu využil spoluväzeň biskup Korec a na konci chodby ma vysvätil za kňaza. V tom čase tam nikto nebol. Vysviacka prebehla rýchlo a na konci mi ešte pán biskup pripomenul, že to nesmiem nikomu prezradiť. Tak som toto tajomstvo verne zachoval a nikomu som nič nepovedal. Neskôr, po prepustení z väzenia, ma moji predstavení poslali tajne do Poľska, aby som sa tam dal vysvätiť na kňaza. Aj som tam odcestoval, ale k vysviacke, pochopiteľne, nedošlo, pretože som už bol vysvätený, ale nemohol som o tom rozprávať. Keď som sa vrátil z Poľska bez kňazského svätenia, predstavení to zhodnotili tým, že sa asi ešte necítiť pripravený na kňazstvo. Nakoniec sa celá záležitosť okolo môjho kňazstva dala do

³³ KONC, Andrej. Svedectvo Andreja Konca CSsR. In *Naše svedectvo* 2002/4, s. 8.

³⁴ KONC, Andrej. Andrej Konc CSsR. „Basa“ za ilegálne štúdium teológie. In DOBIAŠ, Rudolf. (zost.): *Triedni nepriatelja IV*. Hlbiny, s. r.o. : Bratislava 2013, s. 59.

³⁵ Vo väzení z rúk J. Korca prijali kňazské svätenie aj ďalší rehoľní bohoslovci: kapucíni P. Matúš Vanček, P. Daniel Pavlík a P. Ján Riecky.

poriadku. Spolu s pátrom viceprovinciálom Štefanom Michalovičom sme navštívili rožňavského biskupa Róberta Pobožného, ktorý mal urobenú dohodu, že uzná všetky kňazské svätenia, ktoré vykoná tajný biskup Jozef Ch. Korec. Pán biskup mi bez problémov vystavil dekrét o kňazskej vysviacke. Nasledujúce roky však neboli ľahké, pretože k verejnému kňazskému účinkovaniu som potreboval ešte aj štátny súhlas, ku ktorému mi pomohol môj spolubrat Peter Konkol'.³⁶ V závere svojho spomínania P. Konc ešte úsmevne konštatoval: „Neviem, akými farbami mám označiť obdobie väzenia, na jednej strane to bolo ťažké, ale na druhej strane sa mi vďaka väzeniu splnil môj životný sen – stať sa kňazom“.³⁷

Na základe amnestie bol z väzenia prepustený 9. mája roku 1962 a opäť začal pracovať na rozličných pracoviskách. Od 10. mája sa zamestnal ako zdravotný laborant v Mestskom ústave národného zdravia v Bratislave, kde pracoval až do 14. februára 1964. V nasledujúcich rokoch pracoval ako kurič v Detskej fakultnej nemocnici v Bratislave a tiež ako robotník v Závode inžinierskej priemyselnej prefabrikácie v Bratislave. Zmena v zamestnaní nastala až 1. februára 1966, keď nastúpil do Blumentálskeho kostola v Bratislave za kostolníka. Krátko potom zverejnil svoju kňazskú vysviacku a dostal možnosť vyučovať náboženstvo ako katechéta. Aj táto pracovná situácia sa zmenila a od 1. novembra 1969 nastúpil do Lieskovca pri Humennom. V tejto farnosti pôsobil ako správca farnosti redemptorista P. Peter Konkol', ktorý mu pomohol pomaly sa dostať do pastorácie. V Lieskovci však mohol pôsobiť len ako katechéta, kde sa venoval vyučovaniu náboženstva v celej farnosti. Nemohol pritom vystupovať ako kňaz. Sväté omše mohol sláviť len súkromne. Jeho situácia sa zmenila, aj keď len nakrátko, 1. júla 1971, keď na príhovor P. Petra Konkola CSsR, dostal štátny súhlas a bol menovaný za kaplána do Humenného. Ešte v tom istom roku (15.7.) bol kaplánom v Sečovciach, v roku 1972 sa stal administrátorom v Zemplínskom Branči³⁸ a od roku 1990 až 1995 bol farárom vo farnosti Seňa-Kechnec. V nasledujúcich rokoch bol vo viacerých charitných domoch ako výpomocný duchovný:

- (1.7.1995 – 31.10.1997 – kňazská služba u sestier Vykupiteľiek v Charite v Rúbani,
- 1.11.1997 – 17.9.1998 kňazská služba u sestier FDC v Trnave,
- 18.9.1998 – 30.6.2000 – kňazská služba v kláštore redemptoristov v Kostolná-Záriečie,
- 1.7.2000 – 2006 – kňazská služba u sestier OSU v Suchej nad Parnou,

³⁶ Z osobného rozhovoru s p. Andrejom Koncom CSsR, dňa 15. júna 2010 v Haniske pri Košiciach.

³⁷ Z osobného rozhovoru s p. Andrejom Koncom CSsR, dňa 29. november 2014 v Haniske pri Košiciach.

³⁸ ČIŽMÁR, Marián. *Rebol'ný život na území Košického arcibiskupstva*. Prešov 2004, s. 238 – 239.

- od roku 2006 – 2015 – kňazská služba u milosrdných sestier sv. Kríža v Haniske pri Košiciach.³⁹

Dobrotivý Boh doprial kňazovi a rehoľníkovi P. Andrejovi Koncovi CSsR osláviť jeho významné 50. výročie zlatého kňazského jubilea. Toto jubileum oslávil v sobotu, 31. marca 2012, v kaplnke sestier sv. Kríža v Haniske pri Košiciach dakovnou svätou omšou, ktorej hlavným celebrantom bol jubilant a slávnostným kazateľom košický pomocný biskup Mons. Stanislav Stolárik. Pri tejto príležitosti dostal jubilant aj blahoželanie od svojho svätiteľa, kardinála Jozefa Ch. Korca. Zriedkavá udalosť, aby svätiteľ mohol blahoželať tomu, koho vysvätil pred 50-timi rokmi.

V tom istom roku, 20. júla (2012), P. Andrej Konc oslávil aj druhé svoje jubileum – 90 rokov svojho života.

P. Andrej Konc CSsR zomrel v nedeľu 30. augusta 2015 popoludní v kláštore Milosrdných sestier Svätého kríža v Haniske pri Košiciach ako najstarší člen Bratislavskej viceprovincie Kongregácie najsvätejšieho Vykupiteľa (redemptoristi) vo veku 93 rokov. Pochovali ho v Zemplínskom Branči.

Sestra Metoda Anna FOLENTOVÁ SSpS (1949 – 2007)

Misijná sestra Metoda Anna Folentová SSpS, rodným menom Anna Salanciová, sa narodila 8. januára 1924 v Lieskovci, okres Humenné. Pokrstil ju 15. januára 1942 vo farskom kostole farár František Paškovič. Jej krstnými rodičmi boli: Michal Grác a Mária Popčáková. Sviatosť birmovania prijala 7. júna 1933 od biskupa Jozefa Čárskeho.⁴⁰

Jej otec Michal Salanci a matka Mária, rodená Jelínková, vychovali spolu štyri deti: Michala, Anna, Máriu a Jána. Rodina mala pomerne veľké hospodárstvo, a tak každodenná práca bola striedaná modlitbou, školou a kostolom. Anna sa už od mladosti ukazovala ako veľmi praktická, usilovná, vytrvalá a nebojácna.

Ako sedemnásťročná sa 13. januára 1941 vydala za Andreja Folentu z Lieskovca (nar. 2.6.1921), ich manželstvo požehnal vtedajší farár Ján Nemec.⁴¹ Ich manželstvo však netrvalo dlho. Jej manžel spolu s ďalšími mužmi musel narukovať na front, z ktorého bol v roku 1944 odvečený do Nemecka do pracovného tábora, kde dostal maláriu. Malária bola príčinou, že pri ústupe nemeckej armády zomrel pravdepodobne 30. apríla 1945 pri meste Bollingen.⁴²

³⁹ Z osobného rozhovoru s p. Andrejom Koncom CSsR, dňa 15. júna 2010; KONC, Andrej. *Prebľad zamestnaní od 18. roku života*. Rukopis. Archív autora; HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium 1804 – 2006*. Prešov : VMV 2006, s. 131.

⁴⁰ Archív Rímskokatolíckeho úradu Lieskovec. *Matrica baptisatorum parochiae Leskociensis*, p. 50, nr. 1.

⁴¹ Archív Rímskokatolíckeho úradu Lieskovec. *Matrica copulatorum parochiae Leskociensis*, p. 41, nr. 1.

⁴² ACCss, Košice. *Administratívne spisy*, č. 3079, z 12. septembra 1947; ACCsa Košice. *Matrica defunctorum parochiae Leskociensis, Anno 1947 – odpis*.

Nové rozhodnutie v jej živote nastalo, keď ju v misijnom časopise zaujala výzva ísť pomáhať do misií. Táto výzva ju tak oslovila, že ako 25 ročná požiadala o vstup do Misijnej kongregácie Služobníc Ducha Svätého v Ivanke pri Nitre. Bola prijatá 11. októbra 1949 ako postulanka. Pre stále sa stupňujúci tlak totalitnej moci musela 29. augusta 1950 opustiť kláštor spolu s ostatnými postulankami a v nočnej hodine odísť k svojim príbuzným. Postulanky už mali prijatie do noviciátu a tiež aj pripravené rehoľné rúcho, ktoré si však nemohli obliecť. Plačúce postulanky matka Virgília, regionálna predstavená, povzbudzovala, aby si našli vhodné zamestnanie a viedli príkladný kresťanský život.⁴³

Táto situácia však nezlomila postulanku Annu a spolu s dvoma postulankami, neskoršími sestrami Cyrilou a Terezkou, sa zamestnali v Košiciach v Detskom domove. Spoločne sa usilovali aj naďalej žiť v duchu Misijnej kongregácie a čakali na vhodný okamih, kedy im bude umožnené opäť vstúpiť do kláštora. Museli však čakať celých 18 rokov. Počas týchto rokov si Anna, neskoršia sestra Metoda, zmenila zamestnanie a nastúpila ako sanitárka do nemocnice v Kežmarku, kde boli už zamestnané aj staršie sestry z kongregácie. Po krátkom zamestnaní v Kežmarku si urobila v Košiciach zdravotnícku školu a ako detská sestra pracovala na Detskej klinike v Košiciach. V roku 1968 nastalo v spoločnosti politické uvoľnenie, a preto v roku 1969 odišla z Košíc a vstúpila do noviciátu v Levoči. Tam bola zároveň zamestnaná ako kuchárka v komunite sestier a tiež na miestnej fare.⁴⁴

Politická situácia sa neskôr opäť zhoršila a malá komunita misijných sestier bola políciou zrušená, sestry a novicky sa rozdelili do iných komunít – najmä do Čiech. Sestra Metoda sa zamestnala v sociálnom ústave pre postihnuté deti v Brtníkoch pri Rumburku a zároveň pokračovala v noviciáte. V Levoči zložila svoje prvé sľuby 8. júna 1971 a prijala rehoľné meno sestra Metoda. Vo svojom srdci nosila veľkú túžbu, aby mohla raz ísť aj do misií. O tejto túžbe sa vyjadrila aj pred svojou spolusestrou Bohumírou takto: „Keď to bude vôľa Božia, rada pôjdem do Austrálie, keďže však nemôžeme vycestovať do misií, chcem v duchu svojej modlitby, obety a práce obetovať za misie v Austrálii.“⁴⁵ (Levoči 16.01.1971).

Po zložení prvých rehoľných sľubov sa zamestnala v komunite v Zlatých Moravciach, kde sestry šili liturgické rúcha a paramenty pre Spolok Sv. Vojtecha.

Nové pôsobenie sa ukazovalo začiatkom roka 1973, keď Sociálny odbor v Nových Zámkoch plánoval otvárať nový ústav pre postihnuté dievčatá v Mani. Vedúcemu sociálneho odboru záležalo na tom, aby tam dostal kvalifikované sily. „Nám známy lekár z Kežmarku MUDr. Babo navrhol sociálnemu odboru v Nových

⁴³ Osobné spisy sr. Metody Anny Folentovej SSPS. Archív Misijnej kongregácie Služobníc Ducha Svätého v Ivanke pri Nitre.

⁴⁴ Osobné spisy sr. Metody Anny Folentovej SSPS. Archív Misijnej kongregácie Služobníc Ducha Svätého v Ivanke pri Nitre.

⁴⁵ Z osobných spomienok sr. Bohumíry, Rozálie Školníkovej SSPS v Ivanke pri Nitre, 12. júla 2010. Archív autora tohto príspevku.

*Zámkoch vedúcemu p. Solnicovi obrátiť sa na nás. Do skupiny určených sestier pre ústav v Mani bola určená aj sr. Metoda. Pokiaľ sa pripravoval ústav na otvorenie, štyri zdravotné sestry – vrátane sr. Metody nastúpili na zácviak v sociálnom ústave v Lele. Úradné otvorenie ústavu v Mani sa uskutočnilo začiatkom r. 1975, vtedy sa vrátila do ústavu v Mani. Ako zručná zdravotná sestra prejavovala ku svojim klientkam veľmi dobré vzťahy. Bola obľúbená nielen u dievčat, ale aj u civilných spolupracovníčok.*⁴⁶

Práve v Mani pri starostlivosti o postihnuté dievčatá sa vo svojom rehoľnom povolání definitívne upevnila, čo potvrdila aj večnými sľubmi 8. júna 1976 v Zlatých Moravciach.

Vo Veľkej Mani, v okrese Nové Zámky, pracovala sr. Metoda až do dôchodku v novovytvorenom sociálnom ústave pre mentálne a telesne postihnuté dievčatá.

Na dôchodku pracovala ešte na fare vo Veľkej Mani ako kuchárka pre sestry a miestneho duchovného otca Juraja Chovana. Po roku 1992 bola preložená do Bratislavy, kde pracovala v kláštore Spoločnosti Božieho Slova (verbistov) na Špitálskej ulici v kuchyni. Posledné roky svojho života prežila v provinciálnom dome v Ivanke pri Nitre, kde tiež pracovala v kuchyni a v šiiarni, kde sa venovala šitiu pre potreby sestier, alebo zastupovala sestru v sakristii. Rada a mnoho času venovala modlitbe.

Jej spolusestry na ňu spomínajú takto: „Bola vždy pohotová a ochotná ísť, kamkoľvek ju Kongregácia potrebuje. Veľa sa modlila, zvlášť keď už bola v dôchodku. Každú voľnú chvíľu, venovala sviatostnému Ježišovi Kristovi v kaplnke a rada vypomáhala aj sakristianke pri liturgii. Záležalo jej, aby boli omšové rúcha a paramenty dôstojné a čisté a sama sa o to pričínala“.⁴⁷

O sestre Metode sa s veľkou úctou a vdáčnosťou vyjadrujú aj jej najbližší príbuzní: „Na sr. Medotu sme sa každý rok veľmi tešili, keď prišla na dovolenku do svojho rodného kraja. Navštívila celú rodinu a živo sa zaujímala o každého člena rodiny. Svojím pokojom a dobrotou vnášala medzi nás ovzdušie kresťanskej lásky. Bola skôr ženou činu ako mnohých slov. V rozhovore s ňou bolo často počuť slová: «Bohu vďaka!, Pán Boh zaplať za všetko!, Pane, Tvoja vôľa nech sa stane! Ó, Pane, aký si len dobrý!». O sebe rozprávala veľmi málo, ale o to viac sa modlila za druhých a obetovala sa za nich. Jej veľkou túžbou bolo, aby

⁴⁶ Z osobných spomienok sr. Bohumíry, Rozálie Školníkovéj SSpS v Ivanke pri Nitre, 12. júla 2010. Archív autora tohto príspevku.

⁴⁷ Osobné spisy sr. Metody Anny Foltovéj SSpS. Archív Misijnej kongregácie Služobníc Ducha Svätého v Ivanke pri Nitre.

mohla pôsobiť v meste, kde by mohla byť denne aspoň na dvoch sv. omšiach, ktoré by obetovala za svetové misie a druhých ľudí. Pravidelne sa modlila za duše v očistci a ako aj raz prezradila, «duše v očistci má vždy ráno zobudia, kedy to len potrebujem». Bola veľmi praktickou ženou, ktorá vedela kedysi tvrdo pracovať na gazdovstve, zastať si každú prácu v domácnosti, v záhradke, za šijacím strojom, pri vyšívání a pri mnohých iných prácach. Vedela tiež veľmi statočne a ticho trpieť, bola prísna k sebe, k druhým však srdečná a milá. Vynikala veľkou silou vôle a jej život by sa dal charakterizovať v krátkosti takto: skromná a jednoduchá rehoľnica žijúca hlbokým duchovným životom, askézou, obetou a každodennou prácou rôzneho druhu.⁴⁸

Na záver života sestry Metody si spomína sr. Bohumíra takto: „Ku koncu svojho života podstúpila niekoľko ťažkých operácií, ktoré veľmi statočne znášala. V roku 2007 v zimnom období prekonávala často chrípkové ochorenie, pre ktoré bola hospitalizovaná aj v nemocnici. Pri poslednej kontrole u lekára jej prišlo zle a musela byť hospitalizovaná v nemocnici 5. decembra 2007 v Nitre. V zhoršenom stave nastalo zlyhanie srdca, porážka jednej strany a strata reči, vedomie zostalo zachované. Spolusestry sa často vystriedali na návšteve u nej. Bola zaopatrená sviatosťami chorých a pravidelne prijímala Eucharistiu, z ktorej čerpala silu. Na sviatok sv. Štefana, 26. decembra 2007, sme boli u nej naraz tri sestry v popoludňajších hodinách. Stav sa očividne začal zhoršovať, preto sme požiadali lekára, aby ju prepustil z nemocnice domov. Nerád súhlasil. Dve sestry sa ponáhľali vybaviť auto a ja som zostala pri nej sama. Na moju prítomnosť svojím pohľadom reagovala a vnímala môj rozhovor s ňou. No kým sa sestry vrátili, ona veľmi pokojne a ticho odovzdala svoju dušu a život Bohu o 12.20 hodine v nemocnici v Nitre“.⁴⁹

Sestra Metoda Anna Folentová SSpS, zomrela vo veku 83 rokov a v 36. roku rehoľných sľubov, a tak zavŕšila svoju misionársku službu dňa 26. decembra 2007.

Zádušná sv. omša s pohrebnými obradmi sa uskutočnili 29. decembra 2007 v kostole sv. Martina v Ivanke pri Nitre a predsedal im páter Peter Dušička SVD, provinciál Spoločnosti Božieho slova na Slovensku. Na pohrebe sa zúčastnilo veľa kňazov, rehoľných sestier, príbuzných a rodákov z Lieskovca, ale aj mnohí iní, ktorí ju poznali. Pochovaná bola na miestnom cintoríne v Ivanke pri Nitre vedľa svojich spolusestier v nádeji na vzkriesenie.

RESUMÉ

Dejiny 20. storočia na Slovensku boli bohaté na rôzne historické udalosti, ktoré si vyžadujú s istým odstupom času kritické zhodnotenie, aby sme sa mohli z nich učiť. Svoje osobitné dejiny má aj Katolícka cirkev a jej jednotlivé farnosti. Svoje jedinečné dejiny má aj farnosť Lieskovec, v okrese Humenné. Počas jej existencie v nej pôsobi-

⁴⁸ Spomienky príbuzných na sr. Metodu Folentovú SSpS, jún 2010 v Lieskovci. Archív autora tohto príspevku.

⁴⁹ Z osobných spomienok sr. Bohumíry, Rozálie Školníkovej SSpS v Ivanke pri Nitre, 12. júla 2010. Archív autora tohto príspevku.

li, ale z nej aj pochádzali výrazne kňazské i rehoľné osobnosti, ktoré prispeli svojim svedectvom života k duchovnému rastu. Z obdobia 20. storočia môžeme spomenúť hlavne tieto osobnosti:

Kňaz Ján NEMEC pochádzal zo Šarišských Bohdanoviec a jeho pôsobenie vo farnosti Lieskovec v rokoch 1939 – 1944 bolo zvlášť významné. Veľmi vzdelaný a pastoračne aktívny kňaz zostal vo svojej farnosti aj počas II. svetovej vojny, aby bol čo najbližšie so svojimi veriacimi. To využili partizáni a po niekoľkých robovačkách na fare ho nakoniec 16. novembra 1944 vyvliekli z fary, mučili a nakoniec ho na druhý deň surovo zabili.

Kňaz Jozef GIČ bol v lieskovskej farnosti farárom v rokoch 1944 – 1950 za svoju vernú kňazskú službu bol v marci 1950 zaistený Verejnou bezpečnosťou, odsúdený na štyri kroky väzenia a následne vo výrobe ako robotník strávil spolu štrnásť rokov. Až v roku 1968 sa mohol dostať do pastorácie.

Páter Peter KONKOL CSsR bol farárom v Lieskovci v rokoch 1968 – 1980. V roku 1950 bol uväznený spolu s ostatnými rehoľníkmi, v júli 1961 bol v Banskej Bystrici odsúdený na štyri roky väzenia, no v r. 1963 bol amnestovaný. V Lieskovci veľmi dobré pôsobil v pastorácii a pričínal sa okrem iného aj o nové kňazské povolania.

Páter Andrej KONC CSsR pôsobil v lieskovskej farnosti pomerne krátko (1969 – 1970), ale patril k veľmi prenasledovaným a väzneným kňazom. Navyše prešiel mnohými zamestnaniami ako robotník a stále bol sledovaný Verejnou bezpečnosťou.

Poslednú osobnosť uzatvára rehoľná sestra Metoda Anna FOLENTOVÁ SSpS. Pochádzala z Lieskovca a ešte v roku 1949 vstúpila do Misijnej kongregácie Služobníc Ducha Svätého v Ivanke pri Nitre. Po udalostiach Barbarskej noci musela pracovať v rôznych civilných zdravotníckych zamestnaniach a až po roku 1968 mohla pokračovať v rehoľnej formácii a následne pracovať v zdravotníckych zariadeniach, zvlášť pri opatere hendikepovaných detí.

Tieto osobnosti charakterizuje predovšetkým úprimný život viery, obetavosti a služby pre druhých, aj za cenu veľkých životných obiet.

SUMMARY

The history of the 20th century in Slovakia is rich in various historical events which with the benefit of time, require a critical appreciation in order to learn from them. Its special history includes the Catholic Church and its individual parishes. The parish of Lieskovce, in the district of Humenné has a unique history. During its existence, a number of strong priestly and religious personalities not only worked there, but also contributed by their testimony of life to spiritual growth. From the 20th century we can mention the following personalities:

The priest Jan NEMEC came from Šarišské Bohdanovce and his influence in the parish of Lieskovce in the years 1939 – 1944 was particularly important. A highly educated and pastoral active priest, he remained in his parish during World War II to be as close as possible to his believers. This was used by the partisans and after a few visits in the parish, eventually on November 16, 1944, dragged him out of the parish, tortured him and eventually killed him the next day.

The priest Jozef GIČ was a priest in the parish in Lieskovec in 1944 – 1950 and remembered for his faithful priestly service. In March 1950 he was arrested by the Public Security Forces, sentenced to four years of imprisonment and subsequently spent fourteen years as a production labourer. It was only in 1968 that he returned to pastoral duties.

Pater Peter KONKOL CSsR was a parish priest in Lieskovce from 1968 to 1980. In 1950 he was imprisoned together with other religious, and in July 1961 he was sentenced in Banská Bystrica to four years in prison, but in 1963 he received pardoned. He worked very well in pastoral work in Lieskovce and also contributed to new priestly vocationis.

Pater Andrej KONC CSsR worked for a short time in the parish of Lieskovce (1969 – 1970), but he was one of the most persecuted and imprisoned priests. In addition, he went through many jobs as a labourer and was continuously monitored by Public Security.

The last person was a religious sister, Method Anna FOLENTOVA SSpS. She came from Lieskovce and in 1949 she joined the Missionary Congregation of the Servants of the Holy Spirit in Ivanka pri Nitre. After the events of the Barbarian Night, she had to work in various civilian health care jobs, and only after 1968 could she return to religious life and subsequently work in health care facilities, particularly in the care of handicapped children.

These personalities above all characterized an honest life of faith, dedication and service to others, even at the cost of great personal sacrifice.

Adresa autora:

prof. PhDr. ThDr. Štefan Lenciš, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:stefan.lencis@ku.sk

LISTINA OSTRIHOMSKEJ KAPITULY O ZÁVETE ŠLACHTIČNEJ PETRONELY Z ROKU 1258

Daniel Boleš

*OSTRIHOM CANON'S CHAPTER ABOUT THE FINAL NOBLES PETRONELY'S WILL
FROM 1258*

Phillipus prepositus et capitulum Strigoniensis ecclesie omnibus presentes litteras inspecturis salutem in domino || Ad vniuersorum noticiam tenore presencium volumus peruenire, quod ad instanciam nobilis viri Phi || lippi comitis de Phyls unum ex nobis scilicet Abraham prepositum sancti Georgii in Wissagrad misit || semus ad audiendum ea, que nobilis domina uxor sua, filia Petri comitis filii Zubuzlai [egritudine] || laborans disponere et ordinare volebat. Idem reversus retulit nobis, quod predicta domina [licet graui] || infirmitate retineretur, compos tamen adhuc mentis sue inter alias ordinationes suas porcionem || suam quam habebat communem cum sorore sua uxore scilicet Iacu comitis ex donacione paterna || in tribus villis ad predium Myhal propre Weker pertinentibus quarum nomina sunt hec Wynna, Zalchka || et Tvrnoa reliquisset et donasset predictæ sororis sue filiis videlicet Andree et Jako in perpetuum || possidendam. Quam donacionem post mortem dicte domine eiusdem mater, scilicet uxor Petri comitis || coram nobis personaliter constituta ratam habuit et nostris litteris priuilegialibus peciit confirmari || item adiecit quod medietatem uris (sic!) patronatus quam ex successione paterna se habere dixit in monasterio || in Kaua eisdem sororis sue filiis contulisset libere ac pacifice possidendam. In cuius rei || testimonium presentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Datum anno || domini millesimo ducesimo quinquagesimo octauo, quarto Ydus decembris per manvs || magistri Sixt lectoris Strigoniensis

Preklad

Filip prepošt a ostrihomská kapitula všetkým, ktorí budú čítať tento list pozdrav v Pánovi. Chceme dať všetkým na známosť znením tohto listu, že na žiadosť urodzeného pána pilišského komesa Filipa sme vyslali jedného z nás, Abraháma prepošta od sv. Juraja na Vyšegrade, aby vypočul nemocnú urodzenú pani, jeho manželku, dcéru komesa Petra syna Sobeslava, ako chce veci usporiadať. On sa k nám vrátil a oznámil, že spomínaná pani i keď ťažko chorá, ale pri zdravom rozume, okrem iného, z toho čo zariadila, poručila svoj podiel, ktorý mala v spoločnom vlastníctve so svojou sestrou, manželkou komesa *Jaku* a zároveň ho dostala od otca, ktorý je v troch dedinách patriacich k prédiu *Mihal* pri *Weker* menovite *Wynna*, *Zalcha* a *Tvrnoa* a ktorý týmto aj darovala synom spomínanej sestry, Andrejovi a *Jako*, aby tento podiel vlastnili navždy. Toto darovanie po smrti spomínanej panej, jej matka,

teda manželka komesa Petra, pred nami osobne sa dostaviac schválila a požiadala nás o potvrdenie darovania naším privilégium. Tiež k tomu pridala polovičný podiel patronátneho práva v kláštore v *Kava*, ktorý jej, ako povedala, pripadol po otcovi a darovala ho rovnako tým istým synom, onej sestry, aby ho slobodne a nerušene vlastnili. Na pamiatku tejto veci sme vydali túto listinu potvrdenú našou pečaťou. Dané v roku Pána 1258 v 4. deň pred decembrovými Idamy rukou magistra Sixta, lektora ostrihomskej kapituly.

Listina je uložená vo fonde rodu Sztáray v krajinskom archíve v Budapešti pod č. 85212. Z kontextu listiny je zrejmé, že sa jedná o dedičské konanie jednej z dcér Petra syna Sobeslava z Janíkoviec (dnes mestská časť Nitry). Volala sa Petronela a jej sestra sa volala Katarína. Zdá sa, že Petronela manželka piliškého komesa Filipa do svojej smrti zostala bezdetná a preto dedičstvo prechádzalo na synov jej sestry. Jej matka Agnesa súhlasila s týmto pokonaním. Listinu vydal Nagy Gyula v listinári grófov Sztáray¹ ako aj Nagy Imre² či Knauz.³ Listina ponúka zmienky nielen o lokalitách na Zemplíne ako sú Vinné, Zalužice či Trnava pri Laborci, ale hovorí aj o zaniknutom benediktínskom opátstve Kána, ktorého zvyšky patria do dnes k pozoruhodnostiam v Budapešti.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:danielb.posta@gmail.com

¹ NAGY, Gyula. *A nagymibályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*. I. Budapest, 1887, s.9, č. X.

² IPOLYI, Arnold – NAGY, Imre – VÉGHÉLY, Dezső. *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI.*, Budapest, 1876, nr. 61, s. 95 – 96.

³ KNAUZ, Nándor. *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. Strigonii, 1874, nr. 594, s. 452.

PLASTIKA PANNY MÁRIE ŠKAPULIARSKEJ

Katarína Martinovičová

PLASTICS OF THE BLESSED VIRGIN MARY

Farský kostol Všetkých svätých v Humennom je najstarší gotický františkánsky kláštorový kostol v Prešovskom kraji. Postavili ho koncom 14. a začiatkom 15. storočia. Mariánska úcta v Humennom je spojená predovšetkým s pôsobením rehole františkánov, ktorí svoj kostol zasvätili Panne Márii. V spojitosti s úctou k Panne Márii Škapuliarskej sa v Humennom písomne stretávame až v roku 1759, keď františkánsky historik spomína, že v ich kostole sa nachádzalo sedem oltárov. Medzi nimi sa udáva aj oltár Panny Márie Škapuliarskej s obrazom. Z ďalších písomných zmienok treba spomenúť odpustkovú listinu z roku 1816, ktorá sa viazala k Panne Márii Škapuliarskej v Humennom. Až do súčasnosti sa v Humennom slávi odpustová slávnosť k Panne Márii Škapuliarskej, napriek tomu, že farský kostol je zasvätený Všetkým svätým.

Vnútorne zariadenie niekdajšieho františkánskeho kostola prešlo mnohými zmenami a z pôvodného gotického zariadenia sa nezachovalo nič. Z neskoršieho obdobia sa však zachovala veľmi cenná baroková plastika Panny Márie Škapuliarskej, ktorá bola v rokoch 2016 – 2017 reštaurovaná.

Plastika Panny Márie s dieťaťom v takmer životnej veľkosti je komponovaná ako prístenná na čelný pohľad. Uvádza sa, že plastika pochádza z 19. storočia, socha má však typické prvky baroka (tvár Panny Márie a tiež Ježiška – nos, oči, ústa, líca, telo Ježiška, prsty na rukách a nohách malého Ježiška i Panny Márie, riasenie šiat Panny Márie, sandále na nohách). Plastika je zo zadnej strany vydlabaná (odstránené jadro). Korunky na hlavách pochádzajú z novšieho obdobia (19. stor.) a pravdepodobne nie sú pôvodné, ale boli dodané neskôr. Stvárnenie Panny Márie, ako mladej ženy s tmavými vlnistými vlasmi, s dieťaťom v pravej ruke, je v typickom barokovom kontraposte zahalená drapériou riaseného odevu.

Vo vyobrazení plastiky je cítiť tzv. uhorský vplyv. Postava malého Ježiška je vyobrazená skôr s črtami panovníka na tróne, než ako malého dieťaťa a postava Panny Márie ako vznešenej urodzenej panej. Avšak sandále na nohách stelesňujú skôr jednoduchosť a poníženosť. Rezbárom bol pravdepodobne ľudový umelec. Výraz celej sochy je ovplyvnený „modernosťou“ doby, ktorá vznikla so zjednodušenými drapériami na rukách, ako aj na jej celkovom zobrazení. Masívne nátery fariieb zabraňujú presnejšie určenie doby vzniku, ako aj pôvodnosť všetkých sochárskych detailov.

Postava Panny Márie je odetá do dlhých červených šiat, ktorých hornú časť lemuje biela drapéria. Cez ruky má prehodený modrý plášť, ktorý sa odvíja od pra-

vej ruky krížom k ľavej strane jej bedier. Zľahka pokrýva časť pravej a celú ľavú nohu. V ľavej ruke drží zlaté žezlo. Na hlave má Panna Mária aj Ježiško zlátenú korunu. Postava Ježiška je nahá len spodnú časť tela pokrýva biela bederné rúško. Ježiško sedí s rozpaženými rukami, s mierne zaklonenou hlavou, no zároveň sú postavy tvármi mierne natočenými k sebe navzájom. Plastika dieťaťa a tvár Márie sú telovo-ružového tónu.

Drevená plastika je s vyhlbeným korýtkom, aby nedochádzalo k pnutiu materiálu, a tiež k nežiaducim prasklinám naprieč. Farebné prevedenie je sekundárne – nie je pôvodné. Je natreté plošne olejovou farbou bez modelácie hĺbok. Tieto faktické argumenty potvrdzujú, že drevená plastika bola viackrát reštaurovaná počas jednotlivých historických období – naposledy v roku 1956 podľa signácie na zadnej strane plastiky. Predstavuje častý a charakteristický typ spracovania tohto motívu matky so synom.

Priebeh súčasného reštaurovania bol nasledovný:

Demontáž odnímateľných častí z plastiky,

Povrchové očistenie a ošetrovanie dreva insekticídny a fungicídny prostriedkom,

Upevňovanie uvoľnenej polychrómie,

Odstraňovanie sekundárnych premalieb a tmelov,

Odstraňovanie nevhodných sekundárnych doplnkov,

Petrifikovanie plastiky,

Čistenie povrchu plastiky od petrifikačného roztoku,

Výroba a doplnenie časti podstavca plastiky, výroba škapuliarov, zhotovenie ľavej ruky madony,

Tmelenie drobných poškodení dreva,

Tmelenie nových častí, doplnenie poškodených a chýbajúcich častí kriedového podkladu,

Začistenie, brúsenie tmelov,

Farebné zjednotenie – retuš,

Zlátenie koruniek a škapuliarov,

Konzervácia záverečnou lakovou vrstvou.

Počas reštaurovania boli zistené nasledujúce skutočnosti:

Podstavec – po odstránení premalieb sa ukázalo, že originálna časť podstavca bola zachovalá v rozsahu 30%. Sekundárne doplnená časť bola realizovaná nevhodne, z nahrubo opracovaných dosák z ihličnatého dreva, pozbíjaných skorodovanými klincami, ktoré deformovali aj tvaroslovie drapérie. Po obvode bol podstavec doplnený obvodovými lištami, ktoré deformovali celkový výraz aj pri odhade historického zaradenia. Preto boli sekundárne časti podstavca odstránené

a nahradené kvalitnými dorezávkami z lipového dreva. Pre stabilitu a spevnenie podstavca bola zosponu kolíkmi upevnená dvojcentimetrová doska z tvrdého dreva.

Ruka Madony – bola sekundárna, doložená evidentne z inej plastiky. Keďže anatomicky neladila s celkovým výrazom plastiky, bola vymodelovaná nová ruka, podľa tvaroslovia zachovalej pravej ruky. Následne bol zhotovený epoxidový odliatok, upravený kriedovým podkladom a farebnou retušou.

Cieľom reštaurovania bolo najmä zastavenie degradácie dreva a polychrómie, diferencované odstránenie sekundárnych premalieb, odstránenie nepôvodných nevhodných doplnkov a nahradenie novými /podstavec a ruka madony/. Socha Panny Márie je umelecko-remeselne kvalitná práca. Reštaurovaním sa dosiahlo prinavrátenie pôvodného výrazu plastiky, jej výtvarno-remeselných a umelecko-historických hodnôt, ktoré boli sekundárnymi zásahmi a poškodeniami potlačené.

Základné technické údaje o plastike:

Techniky, materiály – polychrómovaná drevorezba, zlátenie

Rozmery:

Panna Mária – výška/ 145 x šírka/ 52 x hĺbka/ 33

Ježiško – výška / 46 x šírka/34 x hĺbka/ 28

Adresa autorky:

Katarína Martinovičová

reštaurátor

Budapeštianska 4, 040 13 Košice

email: husar@extel.sk

ZBERATEĽSKÉ POSTREHY A ŠŤASTNÉ NÁLEZY

Mária Spoločníková

COLLECTOR OBSERVATIONS AND HAPPY FINDINGS

Aj v zdĺhavej reštaurátorskej práci sa vyskytujú milé chvíle prekvapenia, keď pri pochôdzke najmä za starým umením v teréne, na Spiši, v Zamagurí stretnete neznámu plastiku, vyradenú, zanedbanú, a tá potrebuje prvú pomoc pred odchodom na definitívny zánik a zabudnutie, že tu kedysi bola a v svojej dobe rozkvetu niečo aj znamenala (Brutovce!). Oveľa radostnejšou skutočnosťou je, keď v rozvetvených rodinách starousadlíkov mesta objavíte vzácny podpis panovníčky, cisárovny Márie Terézie, miniatúrne maliarske dielo neujasnenej proveniencie, taktiež svojrázny obraz so signatúrou a letopočtom, s Michalom archanjelom, alebo aj bez označenia v dobrom stave, s ojedinelou obsahovou náplňou, alebo nepublikovaný výtvarný prejav s nevyčísľiteľnou hodnotou, obraz od umelca, tvorcu, ktorý programovo myslí a stáva sa svojim súborným dielom reprezentantom kultúrnosti národa, z ktorého vyšiel. A jeho originálne dielo sa zachovalo v neporušenom stave nielen materiálnom, ale ideou, tradíciou, prednesenou s hĺbkou citového zanietenia, s motívom a zaujímavým reálnym zážitkom, v ktorom dominuje „portrét“ domoviny, rodnej zeme, v pôsobivej atmosfére, pritom s úctyhodnou dôstojnosťou človeka v súzvuku s námahou jeho práce, skrytej symboliky viery v dobro a oddanosti príkazu duchu Božiemu „... v pote tváre...“.

Lebo práve takou je nenapodobiteľná olejomalba z roku 1926 na plátne s názvom „Náčrt z revúckej doliny M. Benka“, „Začal dážď“ vo vlastnoručnej písanej signatúre od Majstra Martina Benku. Ucelená myšlienková výpoveď autora mnohotvárnou výtvarnou rečou, zjavným holdom neúnavným ženám s batohmi pri zdolávaní a s prijatou ťarchou všedného dňa, v ktorom úsilie speje k vyšším cieľom, k príkladným hodnotám pre nás všetkých. Tvorivá myšlienka v skrytosti siaha až ku každodennému chlebu života, poeticky k jeho nábojom, ako k nenahraditeľnému tajomstvu daru nebies a prírody. Pohľad na spontánnu námahu skupiny náhliacich sa žien nás presvedčí, že to nie je len príťažlivý výtvarný motív, je to znázornenie, pevné stelesnenie pracovitého ducha nášho človeka so zmyslom pre povinnosť.

Maliarskym videním zvládol čaro zážitku v podnetnej kompozícii obrazu, vystihol atmosféru cesty po pahorkoch i medzi vĺškami obklopenými hmlistým mrholením dažďa, logicky poznačeného striebrošedou škálou tlmenej farebnosti, ktorá dominuje v celej poeticky ladenej krajine. Rozmerná maľba v dobovom ráme so značením vpravo dole autorovým rukopisom: „Náčrt z revúckej doliny M. Benka“ má na rubovej strane na blindráme dva nalepené papierové štítky s pôvodným auto-

rovým rukopisom (foto priložené) a uvedením roku vzniku: 1926 (foto priložené).
Rozmery: 52 x 70 cm.

Sú hodnoverným potvrdením originálu Majstra maliara, národného umelca Martina Benku, ktorý nám vytvoril klenot, pozoruhodné dielo, nasledovaniahodný vzor statočných žien, ktoré sú svojou pracovitosťou chvályhodným odrazom uvedomého zmyslu pre povinnosť, sebaobety v službe blížnym a v rodine. Odkrýva život, v podstate hlboký myšlienkový impulz, a mal by byť vzorom, symbolom aj pre duchovný profil spoločnosti. Umelecká jedinečnosť, hodnotná zrelosť podnetného obsahu olejovej maľby si vyžiadala iba minimálny zásah: odstránenie depositu, mierneho nánosu nečistoty z povrchu štetцovej traktácie a regeneráciu matnej lakovej vrstvy bez ďalších úprav pôvodného štetцopisu. Technika je aj zámerom pre vystihnutie ovzdušia, sprítomňuje pôsobením farieb, štylizovaním v popredí typickým, farebne výstižným nízkym porastom v prvom pláne, náznaky príchodu azda aj konca leta.

Maliarsky prejav pôvodného príbehu je s odstupom času aj historickým dokumentom ťažkej, fyzicky náročnej roboty, ktorá majstrovsky odhalila život doby. Svojím morálnym zameraním je aj svedeckou výpoveďou o ľudských postojoch, o človeku a zmysle práce jeho života. Obraz „Žien s batohmi“ možno pokladať za významné dielo a zjav nielen veľkého tvorivého talentu, ale aj za prejav zobrazenia

všerudskej myšlienkovvej hĺbky, etického prínosu, vrcholom zobrazenia ideovej hodnoty a krásy, od ušľachtilej osobnosti talentovaného maliara, národného umelca z obdobia prvej Československej republiky. Historické dielo sa zachovalo pričinením zberateľskej starostlivosti v súkromí a v nádeji, že do farebnosti, technológie ani do pôvodnej autorsky kultivovanej vrstvy nezasiahne nová, nežiadúca snaha amatérov-reštaurátorov oživiť, nalakovať, „vylepšiť“ majstrovo „geniálne“ videnie, ale zanechá potomstvu štruktúru maľby ako významný jav slovenskej klasickej tvorby s nádychom krásy pozoruhodnej poézie v ľudskom tóne i z lásky k domovine.

Papierové štítky na zadnej strane obrazu¹

Adresa autorky:

Mária Spoločníková

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

¹ Text na 1. štítku:

Obchodní podnik syndikátu: V. U.
Jméno autora: Benka Martin, ak. mal.
Název obrazu: „Dážd' začal“
Druh: olej
Vystaveno rok: 1930 číslo 1099
Praha II. – Purkyňova 6.

Text na 2., vedľajšom štítku:

vlastnoručne rukopisom:
Meno umelca: Martin Benka
Meno diela: „Dážd' začal“
Druh diela: (olej)
Rok: 1926
Číslo: 266(a)

RECENZIE | REVIEWS

KOŠICKÍ MUČENÍCI. Milan Hudaček, Rajmund Ondruš, Peter Zubko (ed.). Trnava : Vydavateľstvo Dobrá kniha, 2019, 195 strán, ISBN 978-80-8191-199-6.

Po štyristo rokoch sa dostalo veľkej pocty trom košickým mučeníkom: Markovi Križinovi, Melicharovi Grodeckému SJ a Štefanovi Pongrácovi SJ. Jubilejný rok vyhlásený 1. decembra 2018 na sviatok sv. Ondreja, patróna arcidiecézy, dostal do väčšieho povedomia tieto tri osoby. Predchádzal tomu Pastiersky list košického arcibiskupa Mons. Bernarda Bobera z 11. novembra 2018. Košickí mučeníci vydali krvavé svedectvo vernosti vo viere. Obnovenie túžby po vernosti bolo výzvou a povzbudením pre celú Košickú arcidiecézu. Najčastejšie používané slovo tohto jubilea bolo vernosť.

Počas jubilejného roka putovali po všetkých farnostiach arcidiecézy dva relikviáre s ostatkami Košických mučeníkov. Špeciálnym spôsobom si toto výročie v Košickej arcidiecéze pripomínali jubilujúce manželské páry, ktoré dokázali niekoľko desaťročí zotrvať v manželskom zväzku, a tak sa stali tiež symbolom vernosti. Na pôde Teologickej fakulty v Košiciach KU sa uskutočnila aj vedecká konferencia o fenoméne mučeníctva. Počas tejto konferencie bola pomenovaná aula, ktorá dnes nesie meno sv. košických mučeníkov. V tejto aule boli po prvýkrát 30. apríla 2019 verejnosti predstavené zrekonštruované podoby Košických mučeníkov na základe forenznej metódy, a to výskumom kostí a cez skenovanie. V piatok, 6. septembra 2019, na pôde TF KU bola slávnostne inaugurovaná nová poštová známka s ich podobizňami.

Do tejto slávnostnej atmosféry bola vydaná kniha pod názvom Košickí mučeníci, ktorá je výsledkom spojenia už zverejnených, príp. aj prepracovaných prác viacerých autorov, ktoré v priebehu roka boli úplne, príp. čiastočne prezentované na pôde TF KU. Prvým z hlavných autorov je už zosnulý jezuita Rajmund Ondruš SJ, ktorý publikoval pôvodnú knihu v roku 1994, pod tým istým názvom Košickí mučeníci (s. 7 – 30 a 71 – 80). Jeho príspevok nám vovádza do politicko-náboženskej situácie v strednej Európe – najmä v Uhorsku a konkrétnejšie v Košiciach – v 16. a 17. storočí. O predstavenie a vnesenie nových informácií zo života mučeníkov pod titulom Traja synovia strednej Európy sa zaslúžil jezuita Milan Hudaček SJ (s. 31 – 70). Kolektív autorov najviac dopĺňa aj podrobný prehľad o kulte košických mučeníkov od profesora Petra Zubka (s. 81 – 132), kde poukazuje na jednotlivé obdobia kultu. Text obohatil aj o ikonografiu košických mučeníkov. Napokon poslednú časť tvorí Antropologická analýza kostrových pozostatkov košických mučeníkov od dvoch autoriek Silvie Bodorikovej a Michaely Dörnhöferovej (s. 133 – 159). Publikáciu dopĺňa bohatá obrazová príloha.

Vyvrcholením osláv 400. výročia ich smrti bola v katedrále sv. Alžbety 7. septembra 2019 eucharistická slávnosť, ktorej predsedal a homíliu predniesol košický arcibiskup Mons. Bernard Bober. Z homílie: „Traja katolícki kňazi Marek Križin, Štefan Pongrác a Melichar Grodecký, sa nezľakli ani prenasledovania, ani smrti, a presne pred štyristo rokmi, 7. septembra 1619, vydali svedectvo o vernosti Kristovi. Odvtedy sa nad Košicami akoby otvorilo nebo a z tejto miestnej cirkvi sa postupne stala diecéza mučeníkov. Iba pred pár dňami sme oslávili prvé výročie blahorečenia mučeníčky Anky Kolesárovej a niekoľko rokov uplynulo aj od blahorečenia umučenej Sary Šalkaháziovej, rodáčky z Košíc. A koľko prenasledovaných tu bolo počas obdobia komunizmu!“

Slávnosť mala aj svojich vzácných hostí: apoštolský nuncius na Slovensku Mons. Giacomo Guido Ottonello, J. Em. Péter kardinál Erdő, ostrihomsko-budapeštiansky arcibiskup a prímás maďarský, J. Em. Jozef kardinál Tomko a arcibiskupi a biskupi zo Slovenska a okolitých krajín. Katedrála si už dávno nepamätá toľko veriacich a kňazov, ktorí sa nevmetili do jej priestorov a sledovali cez veľkoplôšnú obrazovku sv. omšu pred Urbanovou vežou.

Mons. Bernard Bober, arcibiskup sa po skončení jubilejného roka a slávnosti všetkým zainteresovaným poďakoval. „Ďakujem za bratské spoločenstvo, za vaše osobné svedectvo a vernosť, ktoré sú povzbudením nielen pre mňa, ale aj pre biskupov z iných diecéz. Tiež ďakujem za vašu neúnavnú a horlivú prípravu vo farnosťiach počas celého jubilejného roka.“

Nech je to povzbudením pre ďalšie práce v oblasti dejín a osobností Katolíckej cirkvi a Slovenska.

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Filozofická fakulta

Moyzesova 9, 040 59 Košice

e-mail: peter.borza@upjs.sk

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: jaroslav.coranic@unipo.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jurko@ktfke.sk

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.

Uzhhorod National University

Faculty of History

Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,

Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000

email: vkichera@ukr.net

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK O.Praem., PhD.
Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: martin.strbak@gmail.com

Mgr. Ladislav Varga, STL
Pontifical University of St. Thomas Aquinas
Largo Angelicum 1
00184 Rome RM, Italy
email: ladislavjvarga@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*
ročník | *Volume 8, číslo | Issue 2, rok | Year 2019*

Adresa vydavateľa | *Address of Editorial Publisher:*

© 2019 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok
web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Address of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hlavná 89, 041 21 Košice
web: www.icd.ktfke.sk
email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

EQUILIBRIA, s.r.o.
Letná 42, 040 01 Košice

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Predná strana:

Baroková plastika Panny Márie Škapuliarskej v Kostole Všetkých svätých v Humennom

Zadná strana:

Baroková plastika Panny Márie Škapuliarskej počas reštaurovania.

Foto: Katarína Martinovičová

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: december 2019